

**DOLNY
ŚLĄSK**

URZĄD MARSZAŁKOWSKI
WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

STRATEGIA ROZWOJU

WOJEWÓDZTWA
DOLNOŚLĄSKIEGO

2030

Szanowni Państwo,

w imieniu Samorządu Województwa Dolnośląskiego oddaję w Państwa ręce uchwaloną przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego w dniu 20 września 2018 roku Strategię Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030. Prezentowany dokument jest zwieńczeniem wielomiesięcznych prac, pomyślnie przeszedł proces konsultacji społecznych na terenie całego Dolnego Śląska.

W szerokiej debacie publicznej wzięli udział dolnośląscy parlamentarzyści, radni Województwa, przedstawiciele władz gminnych i powiatowych oraz administracji rządowej, środowisk naukowych i gospodarczych, świata kultury, stowarzyszeń i ruchów społecznych, a także indywidualni mieszkańcy województwa. Niniejsza Strategia to już czwarta edycja strategii rozwoju naszego regionu. Dokument nawiązując do poprzednich strategii i doświadczeń z ich realizacji, zapewnia ciągłość procesu planowania strategicznego, a jednocześnie uwzględnia dynamicznie zmieniające się uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne oraz nowe wyzwania, przed którymi stoi nasz region.

Nowa Strategia Rozwoju Dolnego Śląska odpowiada na podstawowe wyzwania polityki spójności Unii Europejskiej, tj. z jednej strony wskazuje na konieczność wzmocnienia już istniejących przewag konkurencyjnych opartych o nowoczesny przemysł i potencjał badawczo-rozwojowy ośrodków naukowych w obszarze Aglomeracji Wrocławskiej, z drugiej zaś koncentruje się na wyrównywaniu szans rozwojowych pozostałych terytoriów w oparciu o obszary funkcjonalne największych miast – Jeleniej Góry, Legnicy i Wałbrzycha. Poważnym wyzwaniem jest zatrzymanie postępującej depopulacji południowych obszarów naszego regionu. W związku z tym należy zrobić wszystko aby powstała infrastruktura, która ułatwi dostępność komunikacyjną zarówno dla inwestorów, którzy będą chcieli stworzyć tam nowe miejsca pracy, jak i dla turystów, którzy zechcą skorzystać z atrakcji Sudetów.

Skuteczność osiągania ambitnych celów strategii zależeć będzie od zdolności współpracy jednostek samorządu terytorialnego i administracji rządowej z biznesem przy realizacji przedsięwzięć strategicznych. Należy pamiętać, że w związku z przekroczeniem progu unijnej średniej 75% PKB na mieszkańca, Dolny Śląsk znalazł się w grupie regionów lepiej rozwiniętych, co determinuje przeznaczenie dużej części środków przyszłego Regionalnego Programu Operacyjnego na projekty B+R i innowacje. Będzie także wymagany wyższy poziom własnego wkładu finansowego w projektach. Liczymy bardzo na zaangażowanie przedstawicieli nauki i środowisk biznesowych w rozwiązywaniu problemów, które występują na obszarach słabiej rozwiniętych.

W pracach nad dokumentem uczestniczyli w ramach **Grupy Roboczej ds. opracowania SRWD 2030** pracownicy Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego, Instytutu Rozwoju Terytorialnego oraz Dolnośląskiego Wojewódzkiego Urzędu Pracy. Kluczowe znaczenie dla kształtu strategii ma diagnoza prospektywna opracowana przez Instytut Rozwoju Terytorialnego.

Szczególnego wyróżnienia wymaga wkład merytoryczny członków **Komitetu Ekspertów pod przewodnictwem dr. Marka Obrębalskiego**, którzy czynnie uczestniczyli w pracach na wszystkich etapach tworzenia projektu Strategii, a zwłaszcza nad przygotowaniem scenariuszy rozwoju województwa dolnośląskiego, jego wizji oraz wiązki celów strategicznych i operacyjnych.

Podmiotami zaangażowanymi w proces opracowania Strategii byli także członkowie **Komitetu Sterującego** złożonego z przedstawicieli partnerów społeczno-gospodarczych i samorządu województwa dolnośląskiego. Realny wpływ na ostateczny kształt dokumentu mieli również ci mieszkańcy regionu, którzy z zaangażowaniem uczestniczyli w spotkaniach konsultacyjnych.

Wszystkim osobom współtworzącym ten dokument składam **serdeczne podziękowania**, wyrażając nadzieję na partnerską współpracę w realizacji przedsięwzięć dla osiągnięcia przyjętej wizji i celów rozwoju województwa.

Przekazując Państwu Strategię Rozwoju Województwa 2030 wyrażam przekonanie, że spełnia ona oczekiwania społeczne wobec samorządowych władz regionalnych, które będą ją wdrażać, aby zapewnić harmonijny rozwój regionu i wysoką jakość życia dolnośląskiej społeczności.

Cezary Przybylski

Marszałek Województwa Dolnośląskiego

Strategię opracowano pod kierunkiem Zarządu Województwa Dolnośląskiego

Cezary Przybylski – Marszałek Województwa Dolnośląskiego

Ewa Mańkowska – Wicemarszałek Województwa Dolnośląskiego

Iwona Krawczyk – Wicemarszałek Województwa Dolnośląskiego

Jerzy Michalak – Członek Zarządu Województwa Dolnośląskiego

Tadeusz Samborski – Członek Zarządu Województwa Dolnośląskiego

Podmioty zaangażowane w proces opracowania Strategii

Komitet Ekspertów

Dr Marek Obrębalski – Przewodniczący;

Grzegorz Roman – Zastępca Przewodniczącego;

Prof. dr hab. Krystian Heffner (Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach);

Dr Jarosław Ignacy (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu);

Prof. dr hab. inż. Jerzy Jasieńko (Politechnika Wrocławska);

Prof. dr hab. Stanisław Korenik (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu);

Prof. dr hab. Barbara Kutkowska (Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu);

Prof. dr hab. Wiesława Miemieć (Uniwersytet Wrocławski);

Prof. dr hab. Jacek Szepietowski (Uniwersytet Medyczny we Wrocławiu).

Komitet Sterujący

Marszałek Cezary Przybylski – Przewodniczący;

Wicemarszałek Iwona Krawczyk – Wiceprzewodnicząca;

Członkowie Komitetu: przewodniczący klubów radnych Sejmiku, Wojewoda Dolnośląski, prezydenci miast, przedstawiciele konwentów wójtów, burmistrzów, prezydentów i starostów, Skarbnik i Sekretarz Województwa, dyrektorzy departamentów Urzędu Marszałkowskiego, przedstawiciele Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych, szefowie organizacji gospodarczych, przedstawiciele organizacji pracodawców, związków zawodowych, organizacji pozarządowych, agencji rozwoju regionalnego i euroregionów.

Grupa Robocza ds. opracowania SRWD

Zbigniew Dynak – Przewodniczący

Dr Maciej Zathey – Zastępca Przewodniczącego

Wojciech Biliński, Przemysław Malczewski, Magdalena Belof, Marcin Korytko, Jolanta Żabska-Cichoń, Justyna Boczar, Mirosława Przyczyna-Pietras, Wojciech Maleszka, Joanna Germann, Karolina Drewnicka, Artur Łysoń, Weronika Kur, Szymon Nowiński, Agata Zemska, Łukasz Kasprzak, Anna Krzyżanowska, Agnieszka Fedorczyk-Elias, Marcin Krajewski, Waldemar Łysiak, Sławomir Sobieszek, Łukasz Urbanek, Katarzyna Lenczyk-Woroniecka, Robert Pajkert, Krzysztof Owsianik, Dominik Kłosowski, Bogusława Kulińska, Jarosław Maroszek, Robert Adach, Jacek Sołtys, Marek Staniewicz, Bartosz Kotecki.

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	8
1. DIAGNOZA PROSPEKTYWNA	10
1.1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA.....	10
1.2. SFERA PRZYRODNICZO-KULTUROWA	10
ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE	10
ŚRODOWISKO KULTUROWE	13
1.3. SFERA SPOŁECZNA	14
STRUKTURA FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNA.....	14
DEMOGRAFIA.....	14
KAPITAŁ LUDZKI I INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA.....	17
TURYSTYKA	21
1.4. SFERA GOSPODARCZA.....	22
PRODUKT KRAJOWY BRUTTO	22
RYNEK PRACY	23
PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ I INNOWACYJNOŚĆ	24
INWESTORZY ZAGRANICZNI I HANDEL ZAGRANICZNY.....	27
ROLNICTWO.....	27
PRZEMYSŁ I GÓRNICTWO	28
MARKA PRODUKTÓW REGIONALNYCH.....	28
1.5. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA	29
1.6. SYSTEM KOMUNIKACJI I DOSTĘPNOŚĆ TRANSPORTOWA.....	31
1.7. FINANSE JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO.....	33
1.8. STRATEGICZNA ANALIZA TERYTORIALNEGO WYMIARU POLITYKI ROZWOJU	34
POZIOM KRAJOWY	34
POZIOM REGIONALNY	36
ZINTEGROWANE PODEJŚCIE TERYTORIALNE.....	38
POTENCJAŁY I BARIERY ROZWOJOWE W UKŁADZIE SUBREGIONÓW	38
1.9. ANALIZA SWOT.....	41

2. SCENARIUSZE ROZWOJU REGIONU	46
3. WIZJA, MISJA I CELE STRATEGICZNE ROZWOJU REGIONU.....	48
4. MACIERZ KIERUNKÓW INTERWENCJI	55
5. RAMY FINANSOWE STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030.....	57
6. SYSTEM WDRAŻANIA SRWD	61
6.1 ZASADY WDRAŻANIA	61
6.2 PROGRAMOWANIE ROZWOJU	62
6.3 INSTYTUCJE WDRAŻAJĄCE	63
6.4 KOMPETENCJE PRAWNE SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO.....	64
7. MONITORING I EWALUACJA SRWD	69
7.1 SYSTEM MONITORINGU I EWALUACJI.....	69
7.2 ZAŁOŻENIA INSTYTUCJONALNE.....	70
7.3 INSTRUMENTY MONITORINGU SRWD	70
7.4 MONITORING REALIZACJI.....	71
WYKAZ UŻYTYCH SKRÓTÓW	73
WYKAZ ŹRÓDEŁ.....	74

WPROWADZENIE

Współczesne procesy zarządzania regionem, podobnie jak i każdą jednostką terytorialną, oparte są na podejściu strategicznym i nastawione są na kreowanie przyszłości. Podejście takie jest ustawowym obowiązkiem samorządu województwa.

Zgodnie z art. 11 ust. 2 ustawy o samorządzie województwa (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 913 z późn. zm.) oraz art. 3 pkt 2 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (tekst jedn. Dz. U. z 2017 r. poz. 1376 z późn. zm.) samorząd województwa jest odpowiedzialny za kreowanie **polityki rozwoju regionalnego**, a podstawowym narzędziem do kształtowania tejże polityki jest **strategia rozwoju województwa** – rozumiana jako koncepcja wieloletniego i wieloaspektowego rozwoju, odzwierciedlająca nade wszystko preferencje i oczekiwania regionalnej społeczności, wykorzystująca w optymalnym zakresie rozwojowe możliwości i szanse.

Obowiązująca dotychczas Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do roku 2020 została uchwalona przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego w lutym 2013 roku. Po ponad pięciu latach jej wdrażania poprzez podejmowanie działań ujętych w ośmiu celach strategicznych powiązanych z ośmioma makrosferami, zidentyfikowano rozbieżne z oczekiwanymi tendencje zmian zwłaszcza w zakresie gospodarki opartej na wiedzy, funkcjonowania sektora małej i średniej przedsiębiorczości, poprawy infrastruktury transportu, szczególnie na obszarach o niskiej dostępności komunikacyjnej, a także jakości powietrza. Problemy te ujawniły się nierównomiernie w przestrzeni regionu i w ślad za tym zwiększyły się dysproporcje rozwojowe między poszczególnymi subregionami, powiatami i gminami. Tym samym zagrożona została wyraźnie spójność społeczna, gospodarcza i przestrzenna regionu dolnośląskiego.

Z jednej zatem strony wskazane wyżej niepokojące wewnątrzregionalne tendencje oraz dynamika i kierunki zmian demograficznych wyznaczające nowe skale i zakresy potrzeb społecznych, a z drugiej zewnętrzne uwarunkowania społeczno-gospodarcze, w tym zbliżająca się nowa perspektywa programowa i finansowa Unii Europejskiej, zmiany zasad i kierunków polityki rozwoju kraju, wyrażone przede wszystkim w średniookresowej Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) i zintegrowanych z nią politykach dziedzinowych, w tym aktualizowaną Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego, uzasadniają konieczność sporządzenia nowego dokumentu ukierunkowanego na perspektywę do roku 2030.

Potrzeba przygotowania Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 wynika także z czynników natury **formalnej**. Do najważniejszych przesłanek **formalnych** należy przyjęcie przez Radę Ministrów w dniu 14 lutego 2017 r. Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju. W związku z tym, zgodnie z przepisem art. 11 ust. 1d ustawy o samorządzie województwa, należy dostosować cele Strategii do celów SOR, która stanowi średniookresową strategię rozwoju kraju.

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 jest wynikiem intensywnych prac, prowadzonych przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego we współpracy z partnerami społeczno-gospodarczymi i ekspertami uczestniczącymi w pracach **Komitetu Sterującego, Komitetu Ekspertów oraz Grupy roboczej do spraw opracowania projektu Strategii**.

Zasadą prac nad niniejszą Strategią Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 było wykorzystanie dorobku dotychczas obowiązującej Strategii, bazując m.in. na „Raporcie z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020” przyjętym w grudniu 2016 roku przez Zarząd Województwa oraz na „Raporcie o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczym województwa dolnośląskiego” przyjętym przez Zarząd Województwa w kwietniu 2016 roku, przy uwzględnieniu nowej sytuacji gospodarczej, społecznej i przestrzennej Dolnego Śląska, Polski oraz Unii Europejskiej.

W celu uzyskania możliwie szerokiej aprobaty społeczeństwa, partnerów społeczno-gospodarczych oraz organów wykonawczych odpowiedzialnych w przyszłości za wdrażanie postanowień Strategii, dokument został poddany debacie publicznej, której najważniejszym elementem były **spotkania konsultacyjne** w czterech największych miastach regionu (Wrocław, Legnica, Jelenia Góra i Wałbrzych) z udziałem samorządowców, radnych województwa, przedstawicieli świata nauki, biznesu, przedstawicieli instytucji wspierania biznesu, agencji rozwoju, izb gospodarczych oraz organizacji pozarządowych.

Prezentowana wersja dokumentu uwzględnia wszystkie zasadne wnioski i rekomendacje sformułowane w ramach konsultacji.

Punktem wyjścia do formułowania strategii rozwoju województwa dolnośląskiego do roku 2030 była **diagnoza** prospektywna pozwalająca na całościową ocenę stanu istniejącego oraz na wskazanie głównych trendów, wyzwań i kluczowych problemów rozwoju regionu w przekroju terytorialnym. Jej zakres pozwolił określić **wizję i misję** województwa dolnośląskiego roku 2030, a następnie hierarchiczną strukturę **celów i przedsięwzięć strategicznych – grupy zadań strategicznych**.

Kierunki możliwego przyszłościowego rozwoju regionu dolnośląskiego rozważane są w trzech alternatywnych **scenariuszach**: dynamiczna równomierność, metropolitalna wyspa oraz niespójna mozaika. Biorąc jednak pod uwagę skalę i zakres wewnątrzregionalnych dysproporcji rozwojowych niezbędne są przedsięwzięcia ukierunkowane na ich eliminację bądź istotne ograniczenie oraz wzrost terytorialnej spójności regionu. Pierwszy zatem ze scenariuszy jest najkorzystniejszy dla dalszego rozwoju regionu dolnośląskiego.

Wizję przyszłościowego rozwoju regionu określono w dość ogólnej, lecz adekwatnej do powszechnie ujawnianych oczekiwań formie jako: **Dolny Śląsk 2030 regionem równomiernego rozwoju, regionem przyjaznym, nowoczesnym i konkurencyjnym**. Jej osiągnięciu służyć będzie realizacja celu nadrzędnego, którym jest **harmonijny rozwój regionu i wysoka jakość życia dolnośląskiej społeczności** oraz przyporządkowanych mu pięciu celów strategicznych:

1. efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu;
2. poprawa jakości i dostępności usług publicznych;
3. wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego;
4. odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego;
5. wzmocnienie przestrzennej spójności regionu.

Realizacji tychże celów strategicznych służyć zaś będą różnorodne inicjatywy ujęte w 94 przedsięwzięciach strategicznych – grupach zadań strategicznych. Skuteczna realizacja polityki rozwoju województwa dolnośląskiego wyrażona w niniejszej strategii możliwa będzie dzięki określeniu priorytetów i ich terytorialnemu ukierunkowaniu, uwzględniającemu charakter i zakres niezbędnej strategicznej interwencji oraz specyficzne wyzwania rozwojowe.

W ujęciu horyzontalnym (obejmującym całe województwo) za priorytetowe przyjęto sześć kierunków strategicznej interwencji dotyczących zwiększenia bezpieczeństwa zdrowotnego, doskonalenia usług edukacyjnych, kształtowania postaw obywatelskich, rozwoju potencjału komunikacyjnego, wykorzystania potencjału środowiska oraz wzmocnienia rozwoju regionalnych i subregionalnych ośrodków miejskich. Ponadto uwzględniono wyraźnie terytorialne podejście wyróżniając sześć obszarów interwencji, którym dedykowane są dostosowane do nich specyficzne przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych.

Efektywna realizacja wskazanych w strategii rozwoju Dolnego Śląska do 2030 roku horyzontalnych oraz dedykowanych terytorialnie kierunków strategicznej interwencji wymagać będzie właściwego zarządzania, zabezpieczenia finansowego (poprzez montaż krajowych i unijnych źródeł) oraz determinacji zarówno samorządowych władz województwa, jak i całej regionalnej społeczności.

Sformułowana strategia rozwoju regionu dolnośląskiego obejmuje swym zakresem przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych wynikające z polityki inter - i intraregionalnej. Należy jednak zaznaczyć, iż strategia rozwoju regionu nie jest w stanie zastąpić strategicznych programów rozwoju poszczególnych dolnośląskich gmin i powiatów. Wynika to w szczególności z wyraźnej odmienności zakresu zadań i kompetencji przypisanych z jednej strony samorządowym władzom województwa, a z drugiej - władzom gminnym i powiatowym. Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 jest dokumentem proaktywnym i otwartym, dokumentem, którego realizacja będzie podlegać systematycznym ewaluacyjnym ocenom, a także ciągłej weryfikacji i doskonaleniu, w ślad za zmieniającymi się uwarunkowaniami.

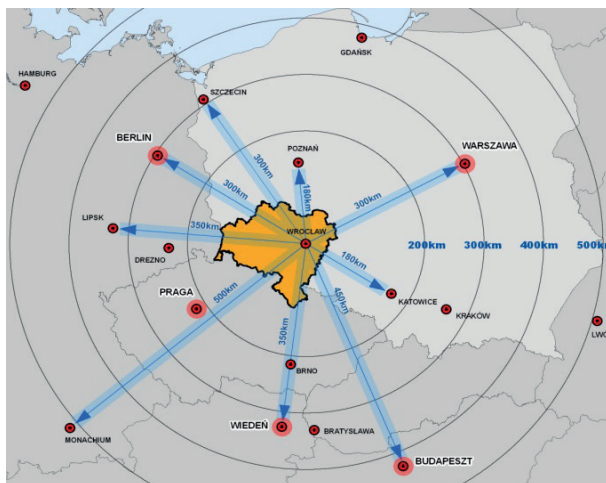
1. DIAGNOZA PROSPEKTYWNA

1.1 OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA

Dolny Śląsk to siódme pod względem wielkości obszaru (19 947 km²) województwo w Polsce i piąte pod względem liczby mieszkańców (2,9 mln). Położone jest w południowo-zachodniej części Polski i sąsiaduje z województwami: lubuskim, opolskim i wielkopolskim. Od zachodu graniczy z Republiką Federalną Niemiec (z krajem związkowym Saksonią), a od południa – z Republiką Czeską (z krajami: hradeckim, libereckim, ołomunieckim i pardubickim). Granice te przebiegają wzdłuż naturalnych barier w postaci Nisy Łużyckiej i pasma Sudetów. Region i jego stolica – miasto Wrocław – mają korzystne położenie geograficzne w Europie Środkowej. W stosunkowo niewielkiej odległości znajdują się 3 stolice państw: Praga, Berlin i Warszawa, a powiązania z siecią miast europejskich są potencjałem rozwoju regionu.

Przez region przebiega korytarz transportowy Bałtyk – Adriatyk sieci bazowej TEN-T. Krzyżuje się tu, i częściowo pokrywa, z korytarzem transportowym biegnącym z Niemiec na Ukrainę (dawny III Paneuropejski Korytarz Transportowy biegnący autostradą A4 i linią kolejową E 30). System TEN-T uzupełniają

MAPA 1. POŁOŻENIE WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO NA TLE EUROPY ŚRODKOWEJ

Źródło: opracowanie własne.

drogi i linie kolejowe sieci bazowej i kompleksowej. Ponadto planowana jest budowa kolei dużych prędkości łącząca Wrocław z Warszawą, Łodzią, Poznaniem i Pragą. Stolica województwa stanowi ważny terminal drogowo-kolejowy i dysponuje portem lotniczym.

1.2 SFERA PRZYRODNICZO-KULTUROWA

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

Województwo dolnośląskie należy do najbardziej zróżnicowanych pod względem przyrodniczym i krajobrazowym regionów Polski. **Obszary chronione** obejmują tu: 2 parki narodowe, 67 rezerwatów przyrody, 101 obszarów sieci NATURA 2000, 12 parków krajobrazowych, 18 obszarów chronionego krajobrazu, 188 użytków ekologicznych, 16 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Ogółem formy ochrony przyrody zajmują obszar 371 513,51 ha, tj. 18,6% ogólnej powierzchni województwa i jest to jeden z najniższych wskaźników w Polsce. Zróżnicowanie wewnątrzregionalne ich rozmieszczenia wskazuje jednak na subregiony o bardzo wysokim wskaźniku pokrycia obszarami chronionymi (np. Sudety i Przedgórze sudeckie) oraz subregiony o bardzo niskim wskaźniku (centralna część regionu o rolniczym charakterze). W Polsce lądowe i morskie obszary chronione stanowią średnio 17,5% powierzchni, przy średniej dla krajów Unii Europejskiej równej 11,9 %.

Powierzchnia **lasów** w 2016 roku wynosiła 594 968,12 ha, co stanowiło 29,5% powierzchni ogólnej województwa (9. miejsce w kraju).

Gleby regionu wykazują znaczne zróżnicowanie typologiczne. Pod względem klas bonitacyjnych, wśród gruntów ornych dominują klasy III (37%) i IV (35,9%). W latach 2010-2016 z użytkowania rolnego i leśnego wyłączono ogółem 1 828 ha gruntów rolnych i leśnych, głównie pod zabudowę mieszkaniową. W województwie sukcesywnie rośnie powierzchnia gruntów zdegradowanych i zdewastowanych wymagających rekultywacji – w 2016 roku wynosiła ona 8 052 ha.

System wodny Dolnego Śląska składa się z rzek o charakterze nizinnym oraz górskim z główną osią hydrograficzną – Odrą. Ponadto tworzy go 12 dużych wielofunkcyjnych zbiorników retencyjnych, stawy (ponad 1 700 obiektów) i zbiorniki małej retencji (około 200 zbiorników o powierzchni zalewu ponad 1 ha i wielu mniejszych). Łącznie pod wodami znajduje się około 32 605 ha, co stanowi 1,63% obszaru regionu.

W latach 70-tych ubiegłego wieku projektowano budowę zbiornika Kamieniec na rzece Nysa Kłodzka na wysokości miejscowości Kamieniec Ząbkowicki. Przy zaawansowanych planach tej inwestycji z całego terenu objętego budową wysiedlono ludzi i przygotowano teren do rozpoczęcia prac. Jednakże przez ponad 30 lat nie podjęto żadnych działań, a stan zaniedbania całego tego obiektu budzi powszechne kontrowersje, zwłaszcza wśród byłych mieszkańców tego obszaru.

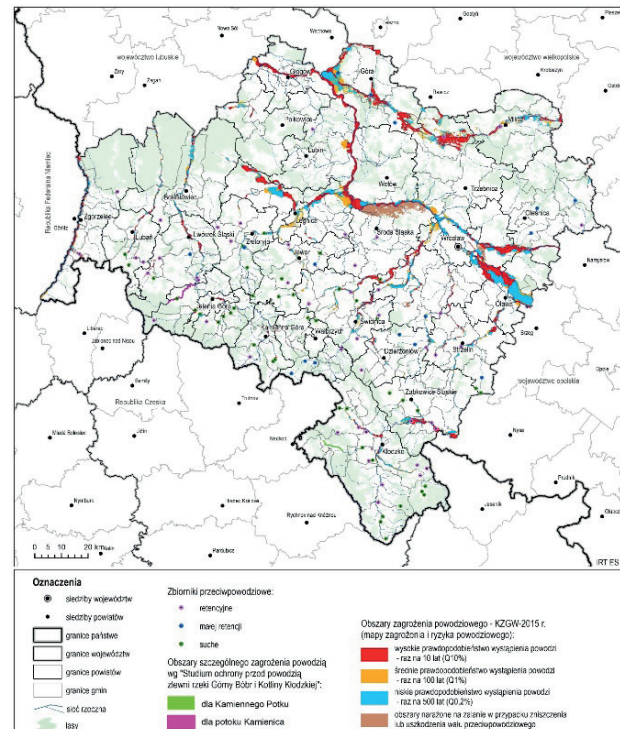
Województwo dolnośląskie należy do obszarów o stosunkowo dużym **zagrożeniu powodziowym**, którego najgroźniejszy przebieg występuje w kilku rejonach zlewni Odry, tj. w dorzeczeniach: Nysy Kłodzkiej, Bystrzycy, Kwisy, Ślęzy i Nysy Szalonej. Aktualna ocena ryzyka powodziowego została przedstawiona na mapach zagrożenia powodziowego (MZP), wskazując obszary zagrożenia powodziowego (o prawdopodobieństwach wystąpienia: 0,2%, 1%, 10%) obejmujące następujące rzeki województwa dolnośląskiego: Odra, Barycz, Orla, Widawa, Oława, Ślęza, Mała Ślęza, Nysa Kłodzka, Biała Łądecka, Bystrzyca Dusznicka, Ścinawka, Bystrzyca, Czarna Woda, Strzegomka, Nysa Szalona, Kaczawa, Skora, Czarna Woda, Bóbr, Kwisa, Szprotawa, Nysa Łużycka, Czarny Potok, Lesk, Łomnica, Jedlica, Kamienna, Wrzósówka.

Inwestycje przeciwpowodziowe wskazane zostały do realizacji w Planie zarządzania ryzykiem powodziowym na obszarze dorzecza Odry, stanowiącym załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 18 października 2016 r. (Dz.U. 2016 r. poz. 1967).

Stan wód w 2015 roku, badany w odniesieniu do jednolitych części wód powierzchniowych (JCWP) oceniono jako zły w 125 JCWP i dobry wyłącznie w 4 JCWP. Dla kolejnych 30 JCWP nie było możliwe określenie stanu wód ze względu na brak oceny stanu chemicznego, jednak stwierdzono co najmniej dobry stan/potencjał ekologiczny i spełnienie wymagań ustanowionych dla obszaru chronionego.

Obszar województwa dolnośląskiego klasyfikuje się jako obszar o znacznym bądź wysokim stopniu zagrożenia wystąpieniem suszy¹, wymagającym podjęcia pilnych działań minimalizujących niekorzystny wpływ tego zjawiska na społeczeństwo, gospodarkę oraz środowisko przyrodnicze. Do gmin wysoko zagrożonych wystąpieniem suszy (80% lub więcej powierzchni gminy jest zagrożone wystąpieniem suszy) należą gm. miejska Chojnów (100% powierzchni), gm. Prusice (90% powierzchni), gm. Brzeg Dolny (86% powierzchni), gm. Góra (83% powierzchni).

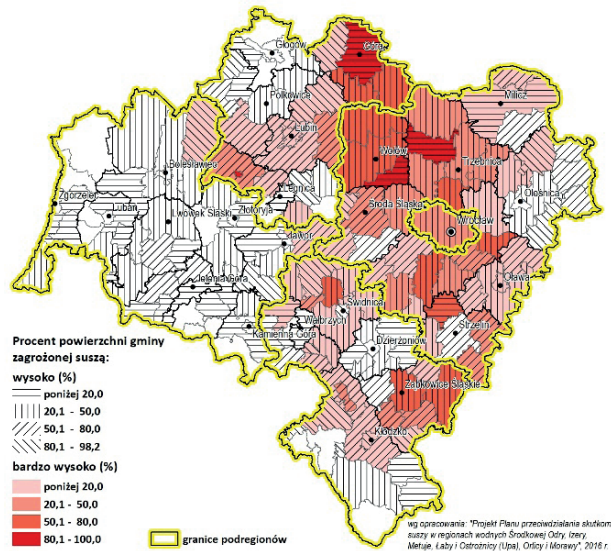
MAPA 2. ZAGROŻENIE POWODZIOWE I RETENCJA ZBIORNIKOWA W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM

Źródło: opracowanie własne IRT na podstawie map zagrożenia powodziowego i map ryzyka powodziowego, 2013.

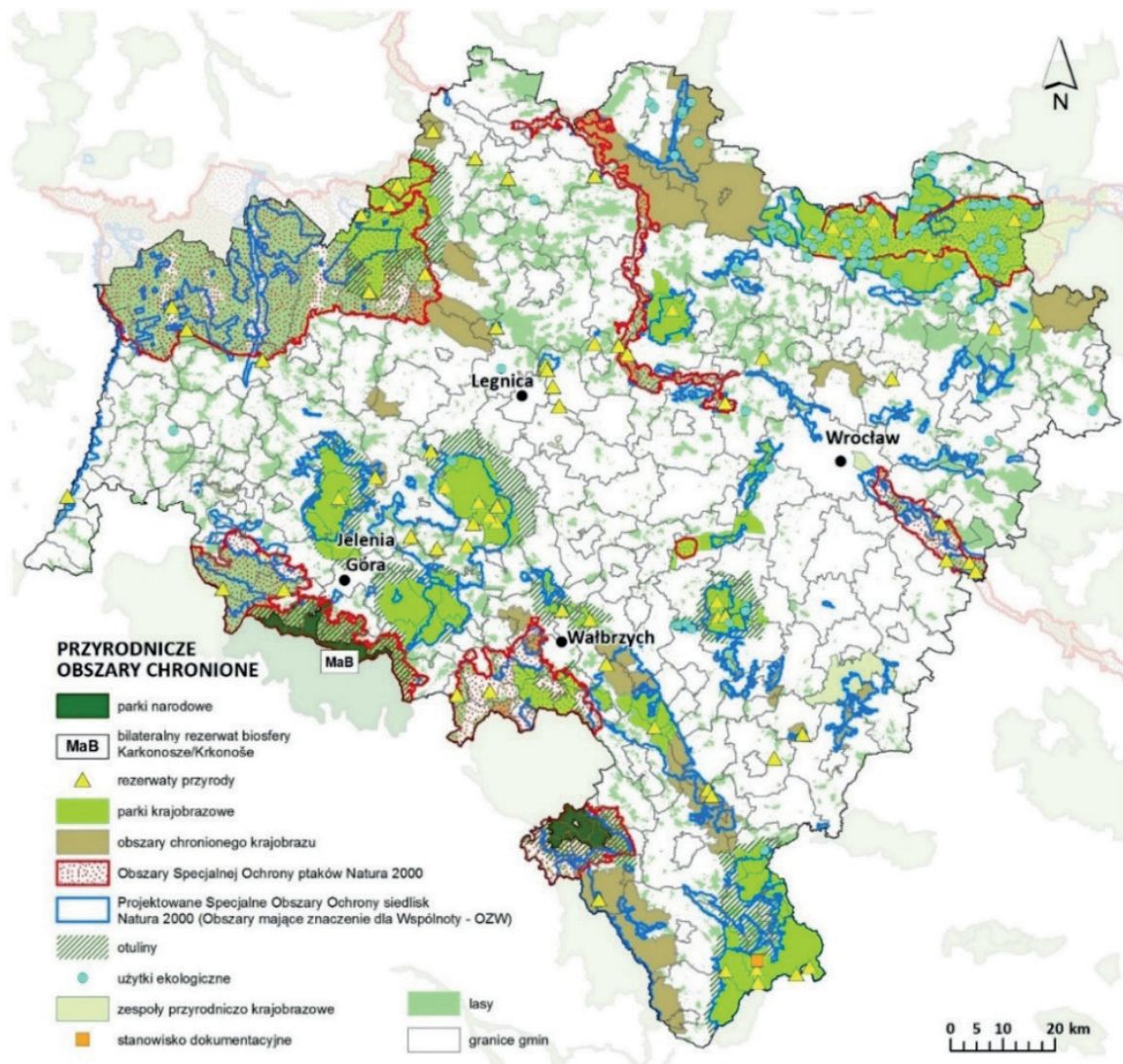
Według stanu na koniec 2016 roku na terenie województwa udokumentowano 1 098 **złóż kopalni**, w tym 49 złóż surowców energetycznych, 23 złoża surowców metalicznych, 256 złóż kamieni łamanych i blocznych, 465 złóż piasków i żwirów oraz 354 innych surowców. Do najważniejszych surowców o znaczeniu ogólnokrajowym należą: rudy miedzi i towarzyszące im pierwiastki (m.in. srebro, złoto, ołów, nikiel, ren, selen) oraz sól kamienna, węgiel brunatny oraz kamienie łamane i bloczne, a także inne surowce unikalne w skali kraju (kwarc żyłowy, magnezyty, gliny ceramiczne biało wypalające się i kaoliny). Ważnym bogactwem województwa są również **wody lecznicze i termalne**. W regionie udokumentowano 19 ze 132 krajowych złóż wód podziemnych zaliczonych do kopalni (wód leczniczych i wód termalnych), z których 13 objętych jest koncesją na eksploatację.

¹ Plan przeciwdziałania skutkom suszy w regionach wodnych Środkowej Odry, Izery, Metuje, Łaby i Ostrożnicy (Upa), Orlicy i Morawy, RZGW we Wrocławiu, Warszawa sierpień 2017.

**MAPA 3. ZAGROŻENIE WYSTĘPOWANIA ZJAWISKA SUSZY
W GMINACH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO**

Źródło: opracowanie własne IRT na podstawie Planu przeciwdziałania skutkom suszy w regionach wodnych Środkowej Odry, Izery, Metuje, Łaby i Ostrożnicy, Orlicy i Morawy, sierpień 2017.

Na Dolnym Śląsku notuje się wysokie przekroczenia norm **jakości powietrza**. Ich głównym źródłem jest emisja z indywidualnego ogrzewania budynków oraz z obiektów sektora komunalno-bytowego, z transportu drogowego i terenów przemysłowych. Tak jak w ubiegłych latach, największym problemem dla regionu są zanieczyszczenia pyłem zawieszonym PM10, PM2,5 oraz benzo(a)pirenem. Dodatkowo stwierdzono przekroczenia arsenu na obszarze Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego (LGOM) i dwutlenku azotu we Wrocławiu. W regionie wskazuje się także na postępującą degradację **klimatu akustycznego**, zwłaszcza wzdłuż ważniejszych tras komunikacyjnych. Dodatkowym czynnikiem zagrożeń jest zespół zjawisk określanych jako zmiana klimatu.

MAPA 4. OBSZARY CHRONIONE NA TERENIE WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2016]

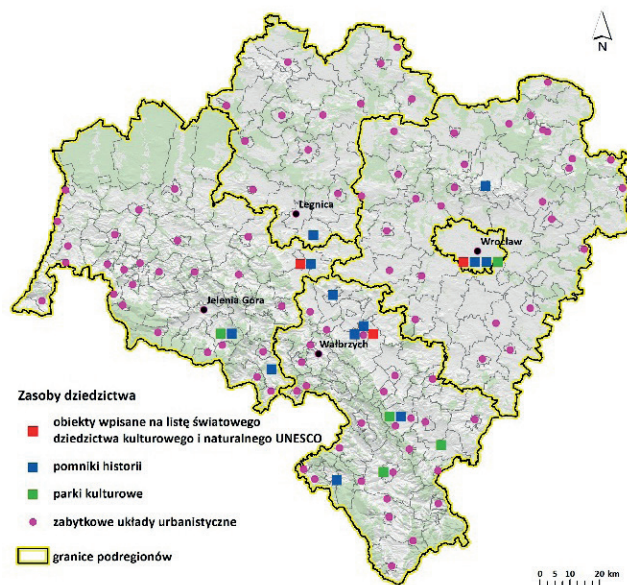
Źródło: opracowanie własne.

ŚRODOWISKO KULTUROWE

Na terenie województwa dolnośląskiego obserwuje się dużą różnorodność form **krajobrazu** oraz bogactwo **dziedzictwa kultury** materialnej. Większość miast Dolnego Śląska posiada historycznie wykształcony układ przestrzenny z obiektami zabytkowej zabudowy. Występują tu także miejscowości uzdrowiskowe z obiektami zdrojowymi oraz charakterystyczną zabudową sanatoryjno-pensjonatową. Cechą odróżniającą Dolny Śląsk od większości regionów Polski jest występowanie w jednej miejscowości kościołów obu wyznań – katolickiego i protestanckiego.

Na Dolnym Śląsku występuje 11 obiektów i zespołów zabytkowych o wybitnych wartościach artystycznych i historycznych, posiadających szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego kraju, które objęte są ochroną prawną w formie wpisu na krajową listę Pomników Historii. Należą do nich: kościół pw. Ducha Świętego zwany kościołem Pokoju w Jaworze, młyn papierniczy w Dusznikach-Zdroju, pałace i parki krajobrazowe Kotliny Jeleniogórskiej (11 obiektów), zespół dawnego opactwa cystersów w Krzeszowie, po-benedyktynski zespół klasztorny w Legnickim Polu, Twierdza Srebrnogórska, kościół pw. Św. Apostołów

MAPA 5. ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM

Źródło: opracowanie własne.

Ogólna liczba **obiektów zabytkowych**² wpisanych do rejestru zabytków wynosi 49 245, w tym 8 452 to zabytki nieruchomości (1. miejsce w Polsce), 1 492 stanowiska archeologiczne (1. miejsce w Polsce) i 39 301 zabytków ruchomych (2. miejsce w Polsce). W strukturze zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków największe ilościowo grupy stanowią obiekty mieszkalne i mieszkalno-gospodarcze (2 206), obiekty architektury sakralnej (1 477) i rezydencjonalnej (775) oraz obiekty użyteczności publicznej (669). W ewidencji zabytków znajduje się 100 449 zabytków architektury i budownictwa oraz ich zespoły, parki i cmentarze (w tym 7,5% wpisanych do rejestru), 342 układy urbanistyczne (w tym 39% wpisanych do rejestru zabytków), 1 993 układy ruralistyczne (w tym 0,5% wpisanych do rejestru zabytków), 2 523 obszary ochrony archeologicznej (w tym 2 obszary wpisane do rejestru zabytków), 39 301 stanowisk archeologicznych (w tym 4,7% wpisanych do rejestru zabytków).

Piotra i Pawła w Strzegomiu, kościół pw. Św. Trójcy zwany kościołem Pokoju w Świdnicy, katedra pw. Świętych Męczenników, biskupa Stanisława i Wacława w Świdnicy, zespół dawnego opactwa cysterek w Trzebnicy, zespół historycznego centrum Wrocławia oraz Hala Stulecia we Wrocławiu.

W regionie znajduje się 5 parków kulturowych oraz 3 obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (Hala Stulecia we Wrocławiu oraz Kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy).

Ważnym elementem dziedzictwa kulturowego na Dolnym Śląsku są **miejscowości uzdrowiskowe**. W 2015 roku w województwie dolnośląskim funkcjonowało 11 uzdrowisk statutowych (Cieplice Śląskie, Czerniawa-Zdrój, Długopole-Zdrój, Duszniki-Zdrój, Jedlina-Zdrój, Kudowa-Zdrój, Łądek-Zdrój, Polanica-Zdrój, Przerzeczyn-Zdrój, Szczawno-Zdrój i Świeradów-Zdrój) co, przy 45 działających w całej Polsce, plasowało region na 1. miejscu w kraju.

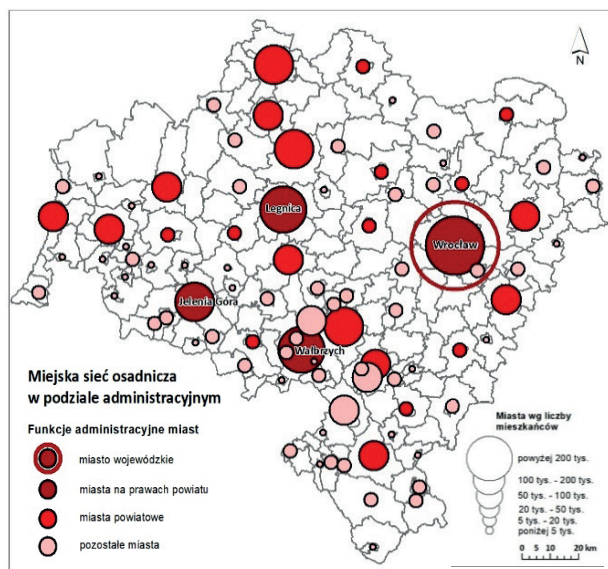
² Dane Narodowego Instytutu Dziedzictwa i Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

1.3 SFERA SPOŁECZNA

STRUKTURA FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNA

Województwo dolnośląskie jest drugim pod względem poziomu urbanizacji województwem w Polsce. Jego **sieć osadniczą** tworzy 91 miast (z przewagą ośrodków małych i bardzo małych), w tym 4 na prawach powiatu (Wrocław, Legnica, Jelenia Góra oraz Wałbrzych) oraz 2 358 miejscowości wiejskich. W ostatnich latach zauważalnie umacnia się pozycja stolicy województwa - Wrocławia zarówno w skali regionu, kraju jak i Europy. Na znaczeniu tracą natomiast były miasta wojewódzkie (Jelenia Góra, Legnica i Wałbrzych) oraz wiele innych ośrodków miejskich.

MAPA 6. MIEJSKA SIEĆ OSADNICZA W PODZIALE ADMINISTRACYJNYM WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2016].

Źródło: opracowanie własne.

W województwie obserwuje się w ostatnich latach stały spadek **liczby mieszkańców** ośrodków miejskich, który dotyczy 81 spośród 91 miast. W latach 2010-2016 największy ubytek liczby mieszkańców (powyżej 6%) miał miejsce w miastach obszaru Sudetów. Największy przyrost liczby mieszkańców odnotowuje się w małych ośrodkach miejskich (tj. Siechnice i Kąty Wrocławskie). Spadek liczby mieszkańców miast przy jednoczesnym wzroście liczby mieszkańców wsi (szczególnie podmiejskich), ma przełożenie na coraz niższy poziom urbanizacji w województwie.

Problematyka miejska zajmuje ważną pozycję w polityce regionu. W latach 2010-2016 na Dolnym Śląsku zrealizowano 25% wszystkich projektów rewitalizacji dofinansowanych w ramach regionalnych programów operacyjnych w Polsce.

W odniesieniu do terenów niezurbanizowanych, w województwie wskazać można 4 główne strefy struktury funkcjonalno-przestrzennej: rolną w obrębie Niziny Środkowopolskiej, leśno-rolną w obrębie Niziny Sasko-Łużyckiej i Środkowopolskiej, rolną w obrębie Przedgórze Sudetów i Niziny Środkowopolskiej i leśno-rolną w obrębie Sudetów i Przedgórze Sudeckiego. Rejonem koncentracji terenów przemysłu pozostaje Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy, Wrocław wraz z sąsiednimi gminami, Wałbrzych ze Świdnicą i Bolesławiec z Wartą Bolesławiecką. Największą koncentrację terenów mieszkaniowych wykazuje Wrocław wraz z otaczającymi go gminami, w drugiej kolejności (choć znacząco mniejszą) Jelenia Góra wraz z gminami sąsiadującymi oraz Wałbrzych wraz z pobliskimi miastami.

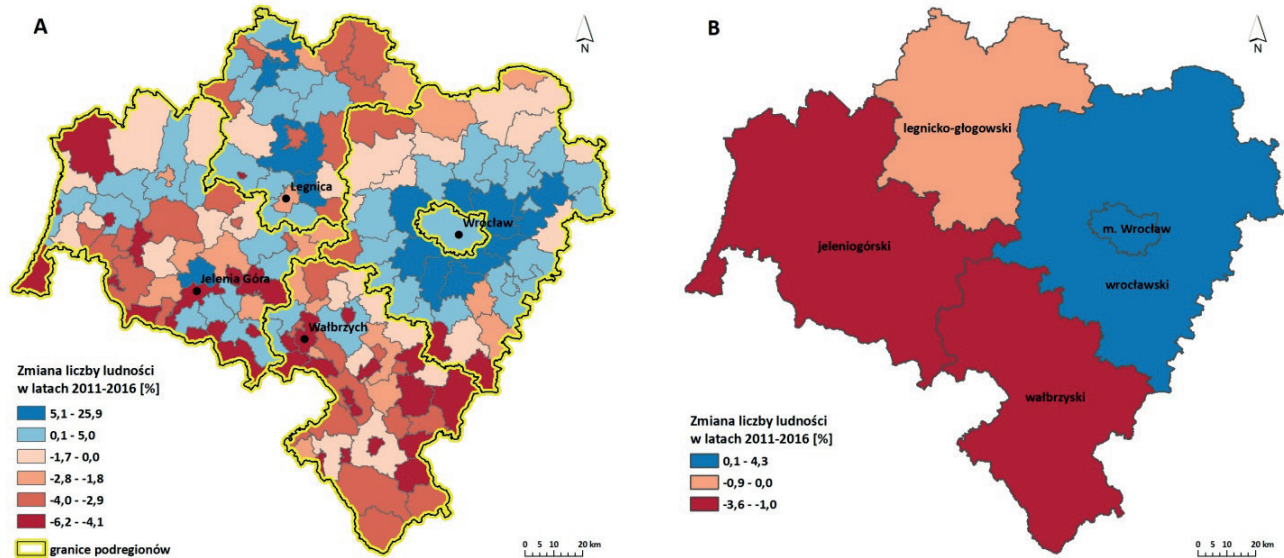
DEMOGRAFIA

Województwo dolnośląskie zamieszkiwało w 2016 roku 2 mln 903,7 tys. osób, co stanowiło 7,6% **ludności** Polski, klasyfikując region na 5. miejscu w kraju pod względem zaludnienia. Nieco ponad połowę mieszkańców stanowiły kobiety (51,9% ludności regionu). **Gęstość zaludnienia** na Dolnym Śląsku wynosiła 146 osoby na 1 km² i była wyższa od średniej dla Polski (123), plasując region na 4. miejscu w Polsce. W porównaniu z regionami sąsiednimi województwo dolnośląskie wprawdzie było słabiej zaludnione niż Saksonia (221), ale cechowało się wyższym zaludnieniem od pozostałych regionów: libereckiego (141), ołomunieckiego (122), hradeckiego (118), wielkopolskiego (117), pardubickiego (116), opolskiego (103) i lubuskiego (73).

Na Dolnym Śląsku w latach 2011-2016 następował sukcesywny coroczny spadek liczby mieszkańców – łącznie przez okres 6 lat ubyło 13,5 tys. osób, co stanowiło -0,5% ogółu populacji (w Polsce -0,3%). Wskaźnik urbanizacji w 2016 roku wynosił 69% (w Polsce 60,2%) i plasował region na 2. miejscu w Polsce za województwem śląskim. W latach 2011-2016 w województwie odnotowano również spadek liczby ludności miejskiej o 1,9% (w Polsce -1,2%).

Obserwowane na Dolnym Śląsku procesy demograficzne są w dużym stopniu zbieżne z przekształceniami ludnościowymi zachodzącymi w Europie Środkowo-Wschodniej. W ostatniej dekadzie (2005-2015) zjawisko depopulacji silnie zaznaczyło się nie tylko w województwie dolnośląskim (spadek liczby mieszkańców o 1%), ale także w większości regionów tej części kontynentu, w tym w regionach sąsiednich: opolskim (-9,4), Saksonii (-4,9%), oł-

MAPA 7. ZMIANA LICZBY LUDNOŚCI W GMINACH (A) I SUBREGIONACH (B) WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2011-2016].

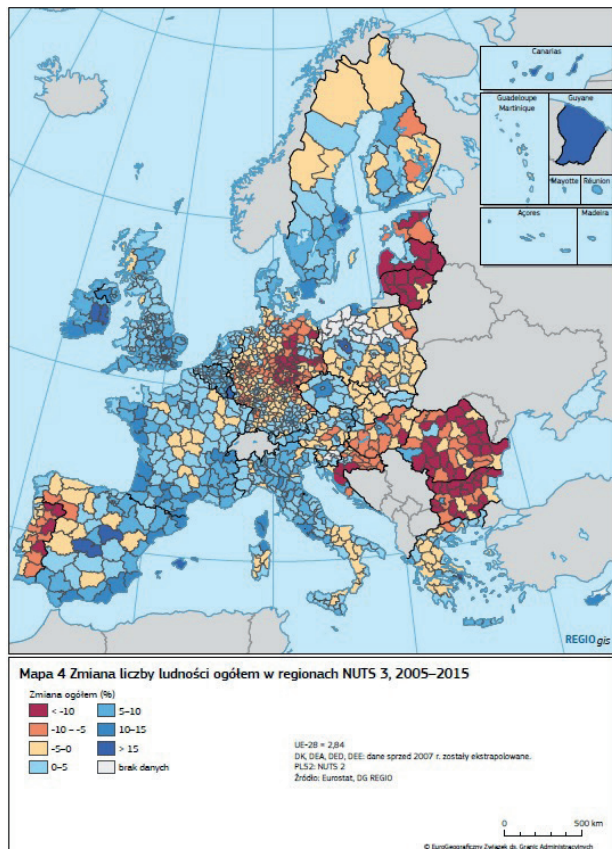

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

munieckim (-0,5%) i lubuskim (-0,4%). Jedynie województwo wielkopolskie odnotowało przyrost liczby ludności (o 2,5%), a także większość krajów czeskich sąsiadujących z Dolnym Śląskiem: liberecki (3,1%), pardubicki (2,4%) i hradecki (0,8%).

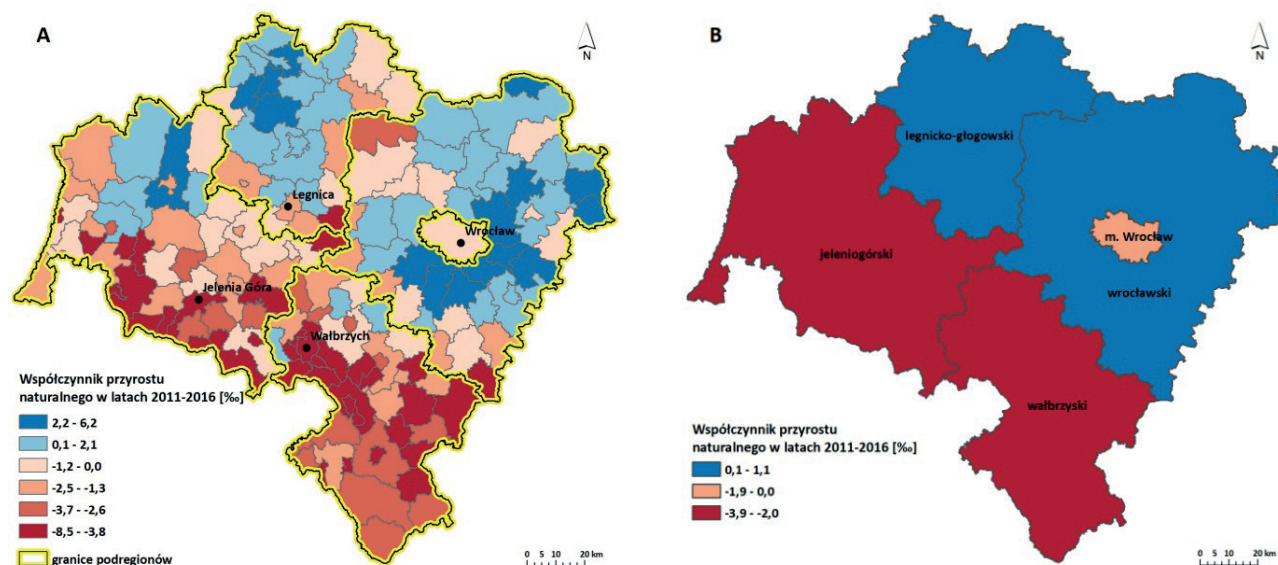
W 2016 roku ludność w wieku przedprodukcyjnym stanowiła 16,8% ogółu mieszkańców (w Polsce 17,9%) – była to jedna z najniższych wartości spośród polskich regionów, klasyfikująca region na 14. miejscu w kraju. Ludność w wieku produkcyjnym stanowiła 62% populacji – 9. miejsce w kraju (61,8%), a ludność w wieku poprodukcyjnym obejmowała aż 21,2% mieszkańców, 4. miejsce w kraju (20,2%). Wskaźniki te wskazują na niekorzystną strukturę wieku ludności Dolnego Śląska w porównaniu do innych polskich województw.

MAPA 8. ZMIANA LICZBY LUDNOŚCI W REGIONACH NUTS 3 W EUROPIE [2005-2015].

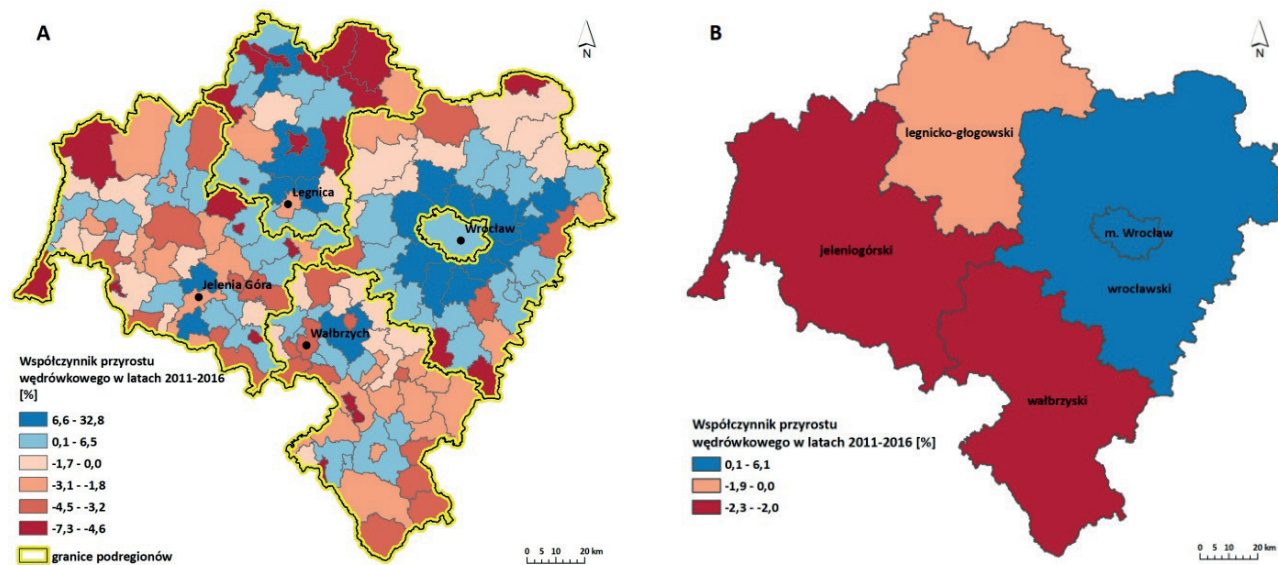

Źródło: Siódmy raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, 2017.

Również średnioroczny **współczynnik przyrostu naturalnego** w województwie dolnośląskim w latach 2011-2016 osiągnął jedną z najniższych wartości wśród polskich regionów (12. miejsce) wynosząc -1,2‰ (w Polsce -0,2‰). Ponadto w badanym okresie zarysowały się silne dysproporcje w poziomie przyrostu naturalnego pomiędzy obszarami miejskimi (-1,7‰; w Polsce -0,6‰) a obszarami wiejskimi (-0,1‰, w Polsce 0,5‰). W układzie wewnątrzregionalnym niekorzystna sytuacja demograficzna w zakresie przyrostu naturalnego zaznaczyła się w szczególności w gminach miejskich położonych w południowej części województwa, zaś korzystna w gminach wiejskich lub miejsko-wiejskich usytuowanych wokół Wrocławia.

MAPA 9. PRZYRÓST NATURALNY W GMINACH (A) I SUBREGIONACH (B) WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2011-2016].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

MAPA 10. SALDO MIGRACJI NA POBYT STAŁY W GMINACH (A) I SUBREGIONACH (B) WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2011-2016].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W latach 2011-2016 średnioroczny **współczynnik przyrostu wędrownego** w regionie wyniósł 0,5‰ (w Polsce -0,2‰) i była to jedna z najwyższych wartości spośród polskich regionów (4. miejsce). Na Dolnym Śląsku w analizowanym okresie zaznaczyło się duże zróżnicowanie wewnątrzregionalne zjawiska w układzie miasto-wieś. Na obszarach miejskich zanotowano wyraźnie ujemne saldo migracji, natomiast na obszarach wiejskich, w tym zwłaszcza w gminach podmiejskich Wrocławia, zarejestrowano relatywnie duże dodatnie saldo migracji.

Zmiana stylu życia ludności, coraz niższy przyrost naturalny, ruchy migracyjne wewnątrz i na zewnątrz województwa przyczyniają się do niepokojących

zmian w liczbie i strukturze ludności w naszym kraju. Podobnie sytuacja wygląda na Dolnym Śląsku – w latach 2016-2030 prognozuje się średni spadek liczby ludności o prawie 6%.

Zjawisko to szczególnie intensywnie obserwowane będzie na obszarach wiejskich i w małych miastach (spadek nawet o 20,1%). Przyrost liczby ludności prognozowany jest jedynie w gminach położonych w sąsiedztwie dużych ośrodków miejskich (zjawisko suburbanizacji), które stanowią one niewiele ponad 20% wszystkich gmin w regionie.

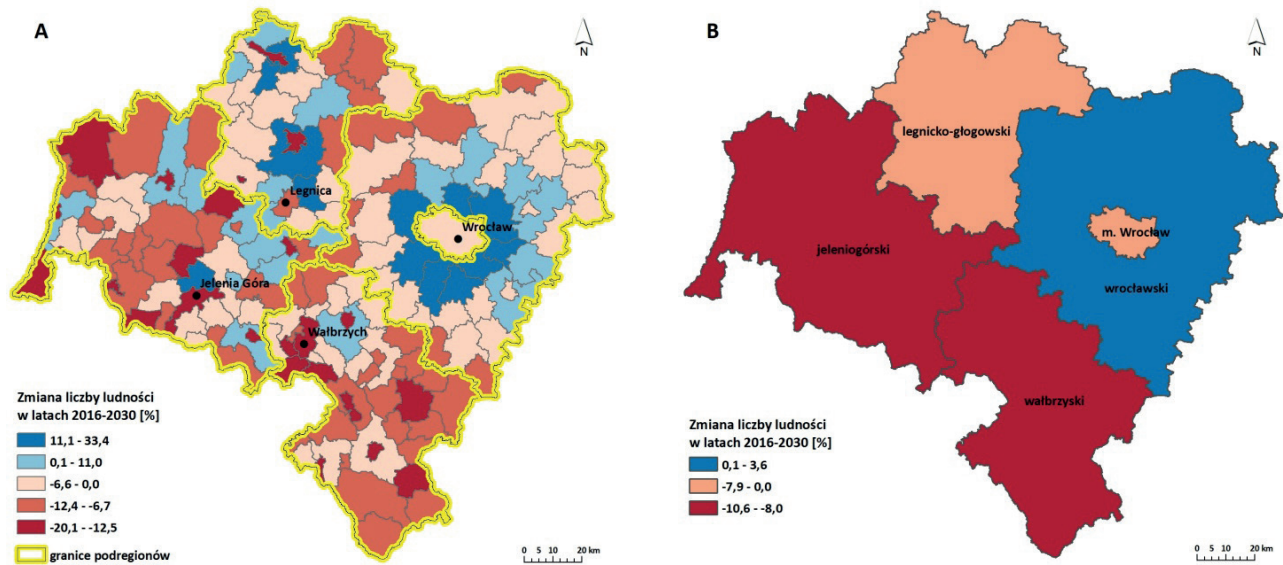

KAPITAŁ LUDZKI I INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA

Edukacja i wychowanie przedszkolne. W latach 2010-2016 w regionie zwiększyła się o 35,5% liczba dostępnych **miejsc w placówkach wychowania przedszkolnego** (o 22 354 miejsca). W 2016 roku na 1 000 dzieci w wieku 3-5 lat przypadało 819 dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym (6. miejsce w kraju). Wskaźnik uczestnictwa 4-latków w edukacji przedszkolnej i podstawowej w 2015 roku wyraźnie pokazuje, iż polskie regiony znacznie odstają

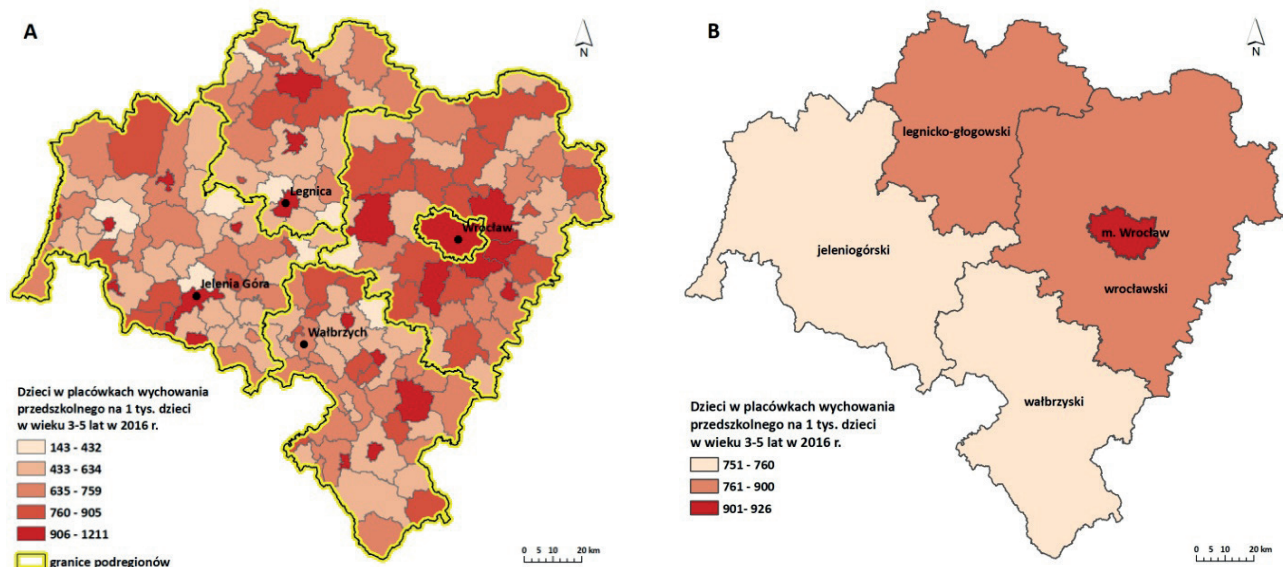
od średniej europejskiej (UE-28), która w 2015 roku wyniosła 93,3%. W polskich regionach wskaźnik ten przyjmował wartości poniżej 90%, a w niektórych przypadkach nawet poniżej 70%. Na Dolnym Śląsku wynosił 71,3%.

MAPA 11. PROGNOZOWANA ZMIANA LICZBY LUDNOŚCI W GMINACH (A) I SUBREGIONACH (B) NA DOLNYM ŚLĄSKU [2016-2030].

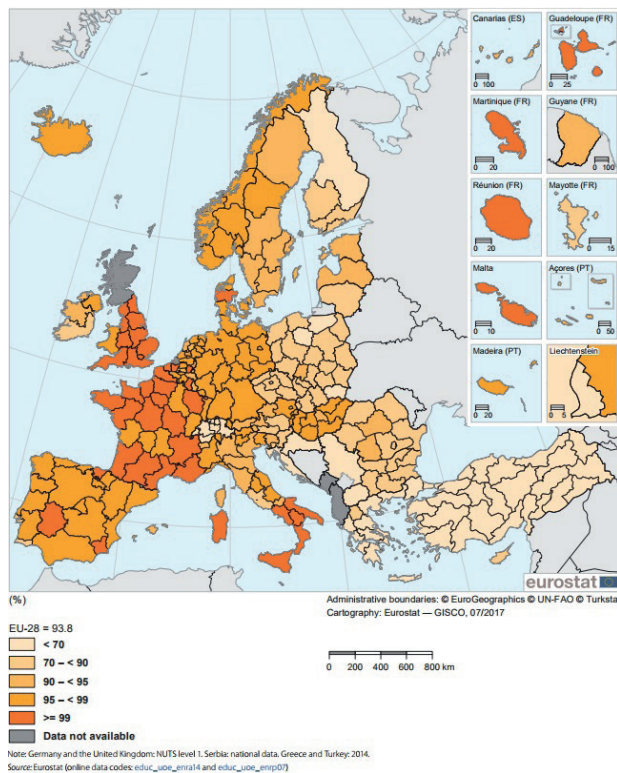
Źródło: Prognoza demograficzna dla gmin województwa dolnośląskiego do 2035 roku, IRT.

MAPA 12. LICZBA DZIECI W PLACÓWKACH WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO NA 1 000 DZIECI W WIEKU 3-5 LAT W GMINACH (A) I SUBREGIONACH (B) DOLNEGO ŚLĄSKA [2016].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

MAPA 13. WSKAŹNIKI UCZESTNICTWA 4-LATKÓW W EDUKACJI PRZEDSZKOLNEJ I PODSTAWOWEJ W REGIONACH NUTS2 W EUROPIE [2015].

Źródło: Eurostat regional yearbook, 2017.

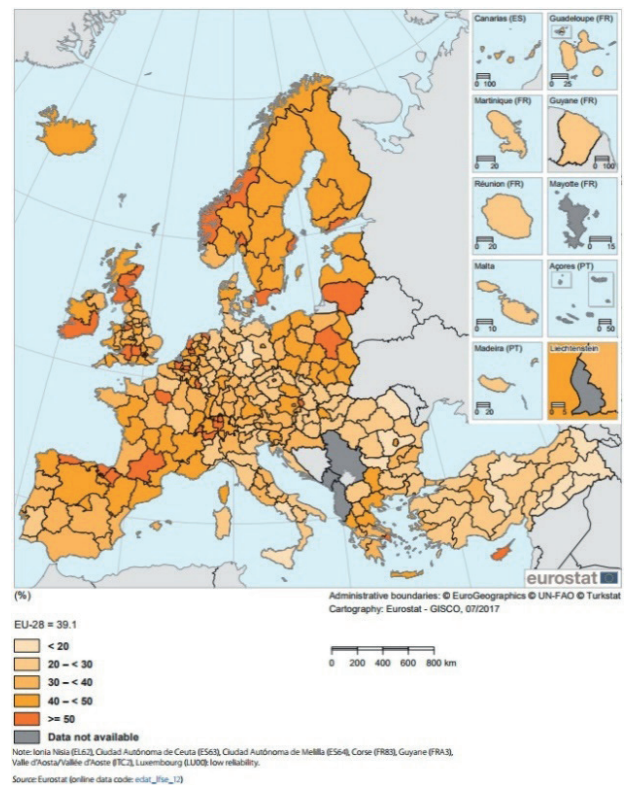
W 2016 roku na Dolnym Śląsku funkcjonowało: 804 szkoły podstawowe, 520 szkół gimnazjalnych, 263 licea ogólnokształcące, 134 technika i 174 zasadnicze szkoły zawodowe i przysposabiające do pracy zawodowej. W większości typów szkół (oprócz szkół zawodowych i ogólnozawodowych) wskaźnik skolarzacji netto³ obniżył się w stosunku do 2010 roku.

W 2016 roku **zdawalność egzaminu maturalnego** na Dolnym Śląsku wyniosła 77%, przy średniej zdawalności w kraju na poziomie 79%. W 2010 roku na Dolnym Śląsku egzamin zdało 82% absolwentów (przy 81% ogółem w kraju).

Na Dolnym Śląsku w 2016 roku funkcjonowały 33 **szkoły wyższe** (4. miejsce w kraju), na których studiowało 130,4 tys. studentów (3. miejsce wśród regionów), a względem 2010 roku ich liczba zmniejszyła się o 22,6% (Polska= -25,1%). W latach 2010-2016 o 20,7% spadła również liczba osób podejmujących studia podyplomowe (Polska= -14,1%). Wzrost notuje natomiast liczba studentów wybierających studia trzeciego stopnia (doktoranckie). W 2010 roku na 10 tys. mieszkańców studia te wy-

³ Relacja liczby osób (w danej grupie wieku) uczących się (stan na początku roku szkolnego) na danym poziomie kształcenia do liczby ludności (stan w dniu 31 XII) w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania.

MAPA 14. UDZIAŁ OSÓB W WIEKU 30-34 LAT Z WYKSZTAŁCENIEM WYŻSZYM W REGIONACH NUTS2 W EUROPIE [2016].

Źródło: Eurostat regional yearbook, 2017.

bieżało około 13 osób, w 2016 roku było to już około 14 osób.

W Unii Europejskiej średnio 39,1% osób w wieku 30-34 lata posiadało w 2016 roku **wykształcenie wyższe**. Co istotne, najwyższe udziały występują m.in. w polskich regionach. Korzystnie na tle regionów europejskich wypada również Dolny Śląsk, w którym udział osób z wykształceniem wyższym w grupie wiekowej 30-34 lata wynosi 41,9% (w Polsce średni udział wyniósł 44,6%).

Plan sieci szkół i placówek o charakterze regionalnym i ponadregionalnym, dla których organem prowadzącym jest samorząd województwa dolnośląskiego. Zgodnie z art. 8 ust 25 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz. U. z 2018 r. poz. 996 ze zm.) strategia rozwoju województwa określa plan sieci publicznych placówek doskonalenia nauczycieli, bibliotek pedagogicznych oraz szkół i placówek, o których mowa w ust. 22 ww. ustawy.

Samorząd Województwa Dolnośląskiego jest organem prowadzącym dla wymienionych poniżej w tabeli następujących publicznych placówek doskonalenia nauczycieli, bibliotek pedagogicznych oraz szkół i placówek o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym.

TABELA 1. SIEĆ SZKÓŁ I PLACÓWEK O CHARAKTERZE REGIONALNYM I PONADREGIONALNYM, DLA KTÓRYCH ORGANEM PROWADZĄCYM JEST SAMORZĄD WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO.

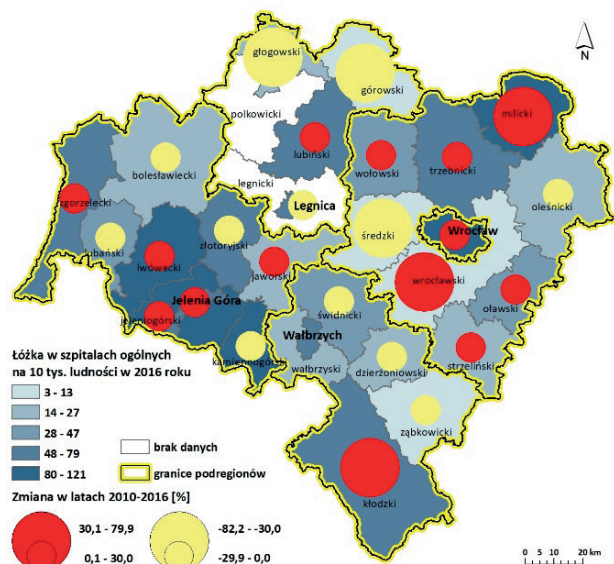
LP.	NAZWA SZKOŁY LUB PLACÓWKI
1.	Dolnośląski Specjalny Ośrodek Szkolno – Wychowawczy nr 12 dla Niesłyszących i Słabosłyszących im. Marii Grzegorzewskiej we Wrocławiu;
2.	Dolnośląski Specjalny Ośrodek Szkolno – Wychowawczy nr 13 dla Niewidomych i Słabowidzących im. Marii Grzegorzewskiej we Wrocławiu;
3.	Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna we Wrocławiu;
4.	Dolnośląski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli we Wrocławiu;
5.	Centrum Kształcenia Ustawicznego i Językowego Kadr w Legnicy;
6.	Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych im. Marii Konopnickiej w Biedrzychowicach;
7.	Zespół Szkół Agrotechnicznych im. Batalionów Chłopskich w Bożkowie;
8.	Szkoła Policealna Medyczna im. Marii Skłodowskiej – Curie we Wrocławiu;
9.	Zespół Szkół w Jaworze;
10.	Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych w Lubinie;
11.	Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych w Świdnicy;
12.	Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych w Karpaczu;
13.	Zespół Szkół Specjalnych przy Wielospecjalistycznym Szpitalu w Miliczu;
14.	Zespół Szkół Specjalnych przy Szpitalu Uzdrawiskowym dla Dzieci „Jagusia” w Kudowie – Zdroju;
15.	Szkoła Podstawowa Specjalna nr 4 przy Szpitalu Rehabilitacyjnym Hematologicznym „Orlik” w Kudowie - Zdroju;
16.	Zespół Szkół Specjalnych Przyszpitalnych w Wałbrzychu;
17.	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Jaworze;
18.	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Wałbrzychu.

Źródło: Plan sieci szkół i placówek o charakterze regionalnym i ponadregionalnym, dla których organem prowadzącym jest Samorząd Województwa Dolnośląskiego, UMWD

Ochrona zdrowia. W 2016 roku działało w regionie 1 515 przychodni lekarskich (6. miejsce w Polsce). W analizowanym roku w szpitalach ogólnych na 10 000 mieszkańców regionu dostępnych było 51 łóżek (o 3 łóżka więcej niż w 2010 roku). W latach 2010-2016 zanotowano wzrost liczby szpitalnych oddziałów ratunkowych z 36 do 39. Funkcjonowały 2 stacjonarne zakłady rehabilitacyjne (z 261 dostępnymi łózkami), 50 szpitali i sanatoriów uzdrawiskowych (z 6 174 łózkami) oraz 10 uzdrawiskowych zakładów przyrodoleczniczych.

W latach 2010-2016 liczba kuracjuszy wymienionych instytucji w regionie wzrosła o ponad 26%. W województwie dolnośląskim w 2016 roku na 1000 mieszkańców przypadało średnio 2,3 lekarzy (w Polsce 2,4 lekarzy), natomiast w 2010 roku 1,9 lekarzy (w Polsce 2,1 lekarzy). Około 17% powiatów charakteryzowało się wyższą od średniej w województwie wartością tego wskaźnika. Najwyższe wartości odnotowały powiaty: miasto Wrocław (5,2), miasto Jelenia Góra (3,6), lubiński (3,0), miasto Wałbrzych (2,9) i miasto Legnica (2,5). W 2016 roku w regionie w ramach ambulatoryjnej opieki lekarskiej udzielono 21 173 916 porad ogółem, co stanowiło 7,5% ogółu porad świadczonych w kraju.

MAPA 15. LICZBA ŁÓŻEK W SZPITALACH OGÓLNYCH NA 10 000 LUDNOŚCI W POWIATACH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2016].

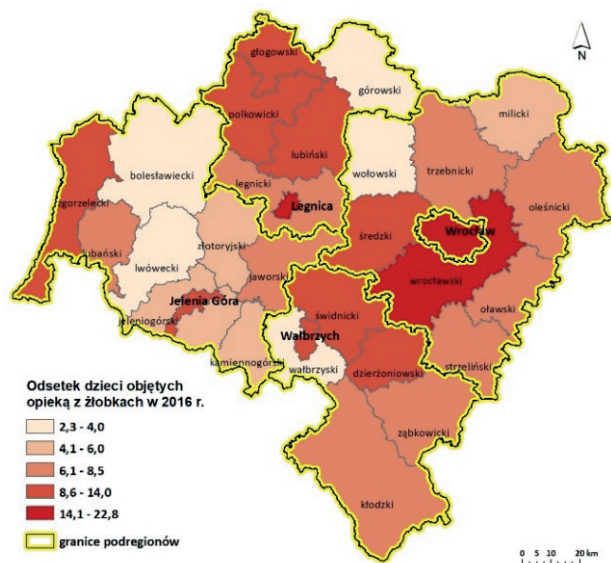

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Opieka społeczna. W 2016 roku na Dolnym Śląsku funkcjonowało 111 placówek stacjonarnej pomocy społecznej. Od 2010 roku ich liczba wzrosła o 15, tym samym zwiększając o 12,5% liczbę dostępnych miejsc z 7 309 w 2010 roku do 8 223 w 2016 roku. W 2016 roku rzeczywista liczba osób, którym przyznano świadczenia pomocy społecznej wyniosła 93 596 osób (spadek o 31,2% od 2010 roku). Świadczenia przyznano na kwotę 257 625 tys. zł (5. miejsce w kraju).

W analizowanym roku na Dolnym Śląsku opieką w **żłobkach** objętych było 12,5% dzieci do lat 3, co stanowiło najwyższy udział w kraju (Polska=7,9%; UE 28= 32,9%), a w 2010 roku wynosił on zaledwie 4,5%.

MAPA 16. ODSETEK DZIECI OBJĘTYCH OPIEKĄ W ŻŁOBKACH W POWIATACH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2016].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Marginalizacja i wykluczenie społeczne. W Polsce w 2016 roku poniżej minimum egzystencji znalazło się 4,9% osób w gospodarstwach domowych. Sytuacja na Dolnym Śląsku wyglądała znacznie korzystniej: 2,9% osób w gospodarstwach domowych charakteryzowało się wskaźnikiem poniżej minimum egzystencji (granice ubóstwa skrajnego), co daje 3. najkorzystniejszy wskaźnik wśród regionów. Według relatywnej granicy **ubóstwa** (50% średnich miesięcznych wydatków gospodarstw domowych), średnio w Polsce aż 13,9% osób w gospodarstwach domowych zagrożonych było ubóstwem. Na Dolnym Śląsku wartość ta wynosiła 10,5%. Natomiast według ustawowej granicy ubóstwa (kwoty, która uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia z pomocy społecznej) w Polsce 12,7% osób w gospodarstwach domowych żyło poniżej granicy ubóstwa, a na Dolnym Śląsku 9,2%. Do grup ludności najbardziej zagrożonych marginalizacją i **wykluczeniem** społecznym należą osoby z niepełnosprawnościami, których udział w ogóle ludności według Narodowego Spisu Powszechnego 2011 wynosił w Polsce 12,2%, a na Dolnym Śląsku 13,2%. W 2016 roku wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w wieku 16-64 lata (BAEL) wynosił w Polsce 22%, a w województwie dolnośląskim 25%. Jednocześnie na koniec grudnia 2016 roku w dolnośląskich powiatowych urzędach pracy zarejestrowanych było 7 140 bezrobotnych osób z niepełnosprawnościami, a ich udział w ogóle zarejestrowanych bezrobotnych był bardzo zróżnicowany: od 3,2% w powiecie wołowskim do 12,4% w powiecie zgorzeleckim. Na 6 437 ofert pracy ogółem przypadło 477 ofert dla osób z niepełnosprawnościami, czyli po 67 ofert pracy na 1000 bezrobotnych

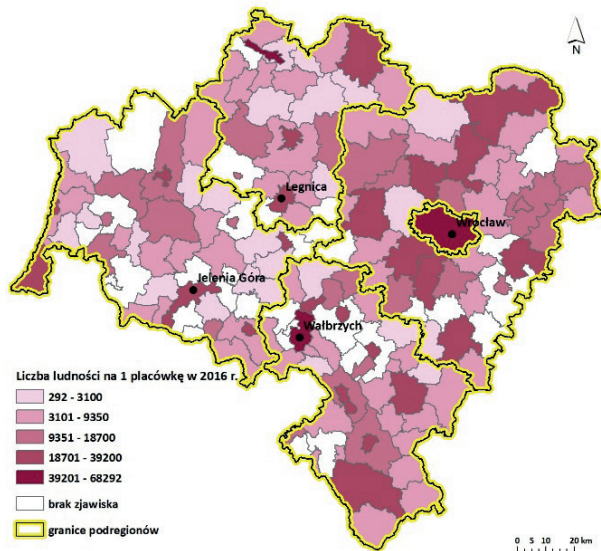
z tej grupy (przy średniej dla Polski wynoszącej 55). Ponadto na marginalizację i wykluczenie społeczne osób z najcięższą niepełnosprawnością duży wpływ ma niewystarczająca dostępność do usług asystencyjnych, co skutkuje koniecznością zaangażowania do pomocy i opieki osób najbliższych (a to przekłada się na ich rezygnację z pracy zarobkowej). Ponadto nadal stosunkowo niewielka ilość osób z niepełnosprawnościami wykazuje aktywność społeczną lub korzysta ze wsparcia organizacji pozarządowych działających na ich rzecz. Częstą przyczyną braku aktywności jest słaba dostępność przestrzeni publicznej i usług (bariery architektoniczne).

Kapitał społeczny. Rozwój gospodarczy regionu powiązany jest nierozdzielnie z jego rozwojem społecznym. Pod względem liczby **fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych** na 10 tys. mieszkańców Dolny Śląsk plasuje się na 2. miejscu w kraju. Przy średniej w kraju wynoszącej 36,8, w województwie dolnośląskim na 10 000 mieszkańców funkcjonowało 40,4 tego typu instytucji. W 2016 roku na Dolnym Śląsku powstało w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców 2,1 nowych fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych (w Polsce średnio 2,0). Co istotne przyrost tego typu instytucji w latach 2010-2016 był na Dolnym Śląsku najwyższy w kraju (zmiana o 42,7%). **Frekwencja wyborcza** na Dolnym Śląsku, zarówno w ostatnich wyborach samorządowych, prezydenckich jak i parlamentarnych każdorazowo była niższa od średniej dla kraju – m.in. w wyborach samorządowych do sejmików województw na Dolnym Śląsku w 2014 roku wzięto udział 44,7% uprawnionych, co było jedną z najniższych frekwencji w kraju (średnia w kraju 47,2%).

Kultura. W regionie w 2016 roku działały 593 **biblioteki i ich filie**, co stanowiło 7,4% ogólnej liczby tego typu placówek w kraju, a ich liczba od 2010 roku zmniejszyła się o 46. Pod względem **czytelnictwa** Dolny Śląsk wypada słabo w porównaniu z innymi regionami kraju. W 2016 roku na 1000 ludności członkami bibliotek było zaledwie 156 osób (6. miejsce w kraju), podczas gdy średnia wartość tego wskaźnika w Polsce wynosiła 159 osób. Niestety, co najbardziej niepokojące, wartość tego wskaźnika z roku na rok obniża się. W latach 2010-2016 na Dolnym Śląsku zmniejszyła się także liczba **galerii i salonów sztuki** (z 25 do 23).

Sukcesywnie wzrastała natomiast liczba **domów i ośrodków kultury oraz klubów i świetlic** (337 w 2016 roku). Trend rosnący wykazuje także liczba **impresz** organizowanych w domach kultury na terenie Dolnego Śląska.

MAPA 17. LICZBA LUDNOŚCI PRZYPADAJĄCA NA 1 DOM, OŚRODEK KULTURY, KLUB I ŚWIETLICĘ W GMINACH W WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2016].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W 2016 roku w województwie dolnośląskim funkcjonowały 72 **muzea** wraz z oddziałami (7,6% liczby takich instytucji w Polsce), a ich stan zwiększył się o 14 placówek od 2010 roku. Na tle pozostałych województw Dolny Śląsk plasował się na 5. pozycji pod względem liczby tego typu placówek, a na 4. pozycji pod względem liczby zwiedzających. W 2016 roku w regionie działało 17 **teatrów i instytucji muzycznych** (4. miejsce w kraju). Instytucje te dysponowały 8 624 miejscami na widowniach w salach stałych i zorganizowano w nich 5 926 przedstawień i koncertów. Na Dolnym Śląsku funkcjonowały też 42 **kina**, które dysponowały łącznie 28 836 miejscami na widowni. Odwiedziło je 4 882 862 widzów (wzrost o ponad 48% względem 2010 roku).

Sport. W 2016 roku na Dolnym Śląsku było zarejestrowanych 1 308 **klubów sportowych** (6. miejsce w kraju), a ich liczba w stosunku do 2010 roku wzrosła o 322. W tym samym roku odnotowano też 81 318 członków klubów (5. miejsce w kraju), co oznaczało wzrost ich liczby względem 2010 roku o prawie 72%.

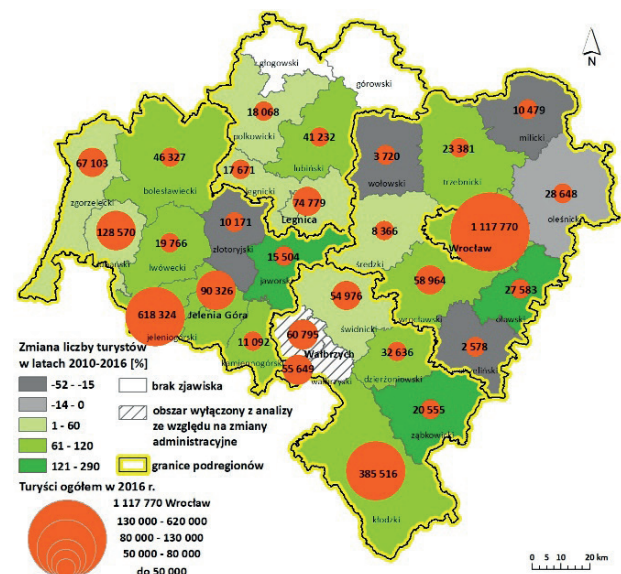
Wojewódzka Rada Dialogu Społecznego. W województwie dolnośląskim funkcjonuje Wojewódzka Rada Dialogu Społecznego (WRDS), której członkami są: marszałek województwa, wojewoda, przedstawiciele reprezentatywnych organizacji związkowych oraz organizacji pracodawców. WRDS pełni rolę doradczą i opiniodawczą. Do jej głównych kompetencji należy wyrażanie opinii w sprawach objętych zakresem zadań związków zawodowych lub organizacji pracodawców, będących w kompetencji administracji rządowej i samorządowej z terenu

województwa oraz opiniowanie projektów strategii rozwoju województwa i innych programów w zakresie objętym zadaniami związków zawodowych i organizacji pracodawców oraz przygotowywanie sprawozdań z realizacji tych zadań. Wojewódzka Rada Dialogu Społecznego może również rozpatrywać sprawy o zasięgu wojewódzkim, które zostały przekazane przez Radę Dialogu Społecznego, a także przekazywać Radzie Dialogu Społecznego oraz organom administracji publicznej rekomendowanych rozwiązań i propozycji zmian prawnych. WRDS ma również możliwość rozpatrywania spraw społecznych lub gospodarczych powodujących konflikty między pracodawcami a pracownikami, jeżeli zostaną one uznane za istotne dla zachowania pokoju społecznego.

TURYSTYKA

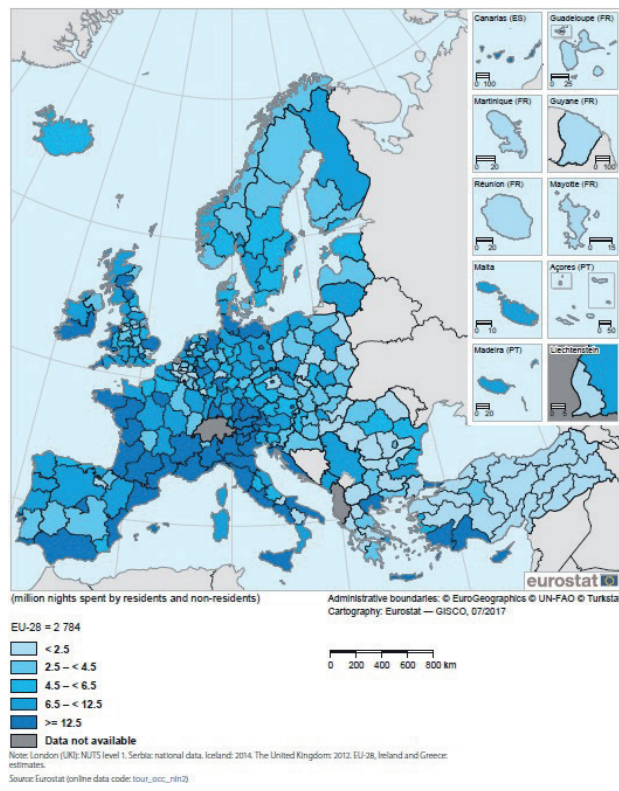
Największy **ruch turystyczny** w 2016 roku koncentrował się we Wrocławiu oraz w powiatach sudectkich, zaliczonych do obszarów o najwyższym stopniu rozwoju funkcji turystycznej w Polsce. W badanym okresie z bazy noclegowej województwa skorzystało 3,1 mln turystów, co stanowiło 10,2% liczby krajowych turystów.

MAPA 18. TURYSŒCI KORZYSTAJĄCY Z OBIEKTÓW NOCLEGO-WYCH W POWIATACH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2010-2016].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

MAPA 19. LICZBA NOCLEGÓW WYKORZYSTANYCH W TURYSTYCZNYCH OBIEKTACH NOCLEGOWYCH W REGIONACH NUTS2 W EUROPIE [2015].

Źródło: Eurostat regional yearbook, 2017.

1.4 SFERA GOSPODARCZA

PRODUKT KRAJOWY BRUTTO

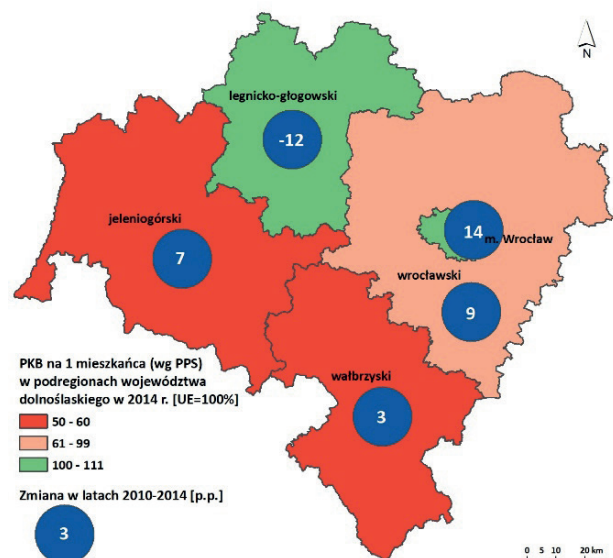
W województwie dolnośląskim w 2015 roku **produkt krajowy brutto** (PKB) wynosił 151 668 mln zł, co stanowiło 8,4% wartości dla całego kraju i dawało 4. miejsce wśród polskich województw. W porównaniu do 2010 roku wartość PKB ogółem wzrosła o 23%. Trend ten był charakterystyczny również dla Polski (wzrost o 24,5%), co w konsekwencji nie przyniosło regionowi wzrostu udziału w tworzeniu PKB w kraju. Natomiast wskaźnik **PKB per capita** w regionie był wyższy od średniej krajowej zarówno w 2010 roku, jak i w 2015 roku, wynosząc odpowiednio 112,7% oraz 111,6%. W układzie wewnątrzregionalnym najwyższym PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca wykazywał się podregion miasto Wrocław (164,5% średniej wartości dla Dolnego Śląska), a najniższym PKB per capita cechował się podregion wałbrzyski (73,7%). W latach 2010-2015 większość podregionów w województwie zarejestrowała znaczący (zblizony bądź wyższy od średniej wartości w kraju – wynoszący 24,7%) wzrost PKB per capita: wrocławski (o 39,4%), miasto Wrocław (31,9%), jeleniogórski (24,9%) oraz wałbrzyski (23,3%).

Baza noclegowa w województwie dolnośląskim obejmowała w 2016 roku 950 obiektów noclegowych, co stanowiło 9% zasobów krajowych. W latach 2010-2016 liczba obiektów noclegowych w województwie wzrosła o 224 objekty, a liczba miejsc noclegowych zwiększyła się o 25%. W 2016 roku województwo dolnośląskie z liczbą ponad 6,5 mln **noclegów** wykorzystanych w obiektach noclegowych znalazło się w grupie regionów europejskich wiodących pod względem wielkości obsługiwanego ruchu turystycznego. Liczba turystów zagranicznych korzystających z bazy noclegowej Dolnego Śląska osiągnęła w 2016 roku poziom 593 tysięcy, co stanowiło 9,3% ogółu turystów zagranicznych w kraju (wzrost o 30% od 2010 roku).

Sieć szlaków turystycznych liczyła w 2016 roku 6 931 km długości i stanowiła 8,7 % zasobów krajowych, plasując region na 3. miejscu w Polsce. W latach 2011-2016 odnotowano wzrost długości szlaków o 814,9 km (o 11,7%).

W badanym okresie jedynie podregion legnicko-głogowski cechował się zbliżonymi wartościami wskaźnika (wzrost zaledwie o 0,9%).

MAPA 20. PKB NA 1 MIESZKAŃCA (WG PPS) W SUBREGIONACH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO (UE=100%)[2010-2014].

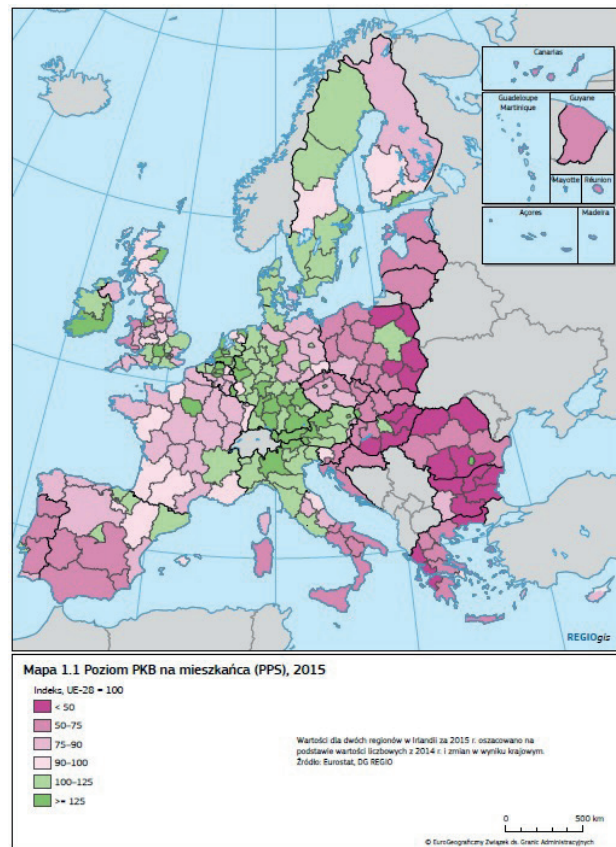
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych EUROSTAT.

Jednocześnie **produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca według PPS** stanowił na Dolnym Śląsku 76,4% średniej europejskiej (UE-28), co klasyfikowało region na 2. miejscu w kraju po województwie mazowieckim (109,3%). W porównaniu z regionami sąsiednimi jedynie Saksonia odznaczała się wyższą wartością PKB niż Dolny Śląsk (93% średniej UE-28), a pozostałe regiony odnotowały niższą wartość: hradecki (76%), wielkopolskie (75%), pardubicki (70%), liberecki i ołomuniecki (po 67%), lubuskie (57%) oraz opolskie (55%).

RYNEK PRACY

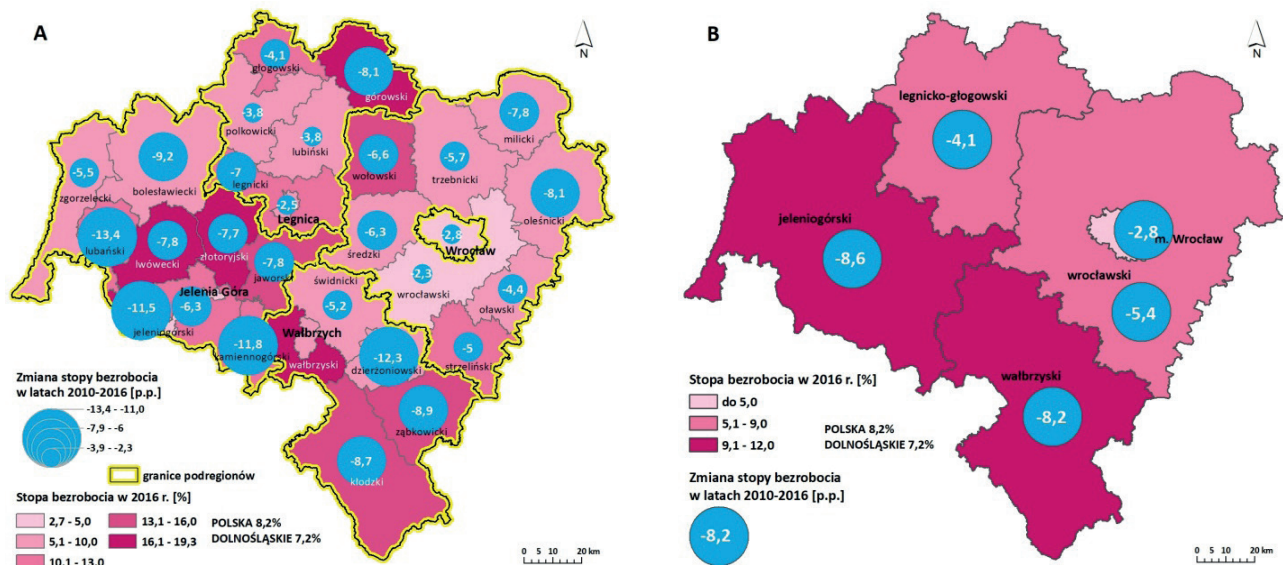
W województwie dolnośląskim w latach 2010-2016 **liczba pracujących** wzrosła o 9,3% (wg BAEL⁴). W 2016 roku, podobnie jak w latach poprzednich, zdecydowana większość osób pracowała w usługach (59%) oraz w przemyśle i budownictwie (36%). Najniższy odsetek pracujących odnotowano w ramach sekcji PKD związanych z rolnictwem, łowiectwem lub leśnictwem (5%). W tym samym czasie **wskaźnik zatrudnienia** (wg BAEL) określający odsetek ludności pracującej zawodowo w wieku od 15. do 64. roku życia wyniósł 53,3% i wzrósł o 5,2 p.p. w stosunku do danych z 2010 roku.

MAPA 21. PKB NA 1 MIESZKAŃCA (WG PPS) W REGIONACH NUTS2 W EUROPIE [2015].

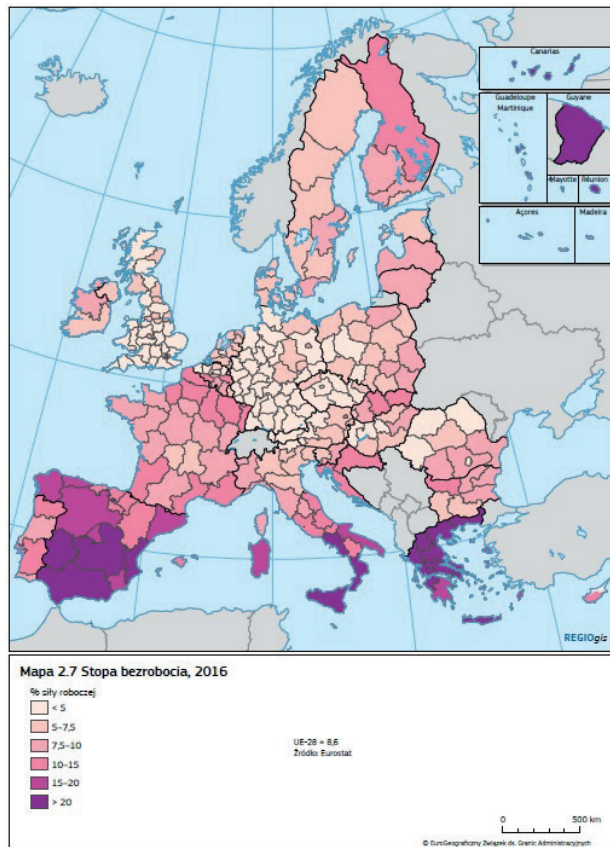
Źródło: Siódmy raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, 2017.

MAPA 22. STOPA BEZROBOCIA I JEJ ZMIANA W POWIATACH (A) I SUBREGIONACH (B) WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2010-2016]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

4 Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) jest prowadzone od maja 1992 r. przez Główny Urząd Statystyczny co kwartał zgodnie z metodyką Międzynarodowej Organizacji Pracy. Badaniem objęte są osoby będące członkami wylosowanych gospodarstw domowych, przy czym w każdej fali badania wymieniana jest ¼ składu próby.

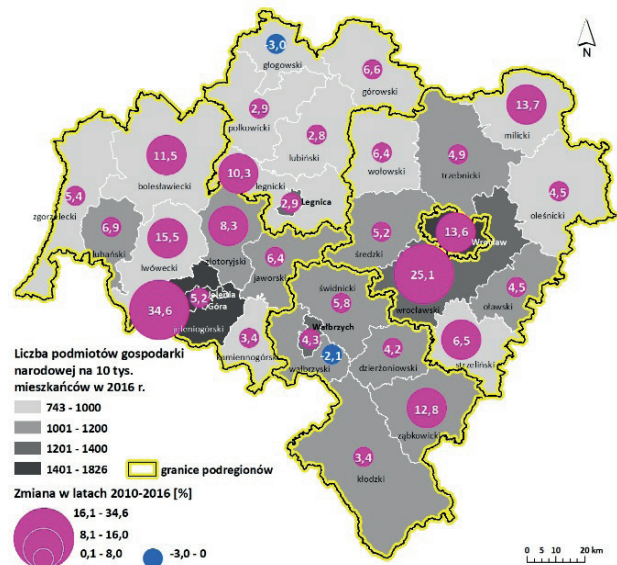
MAPA 23. STOPA BEZROBOCIA W REGIONACH NUTS2 W EUROPIE [2016]

Źródło: Siódmy raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, 2017.

Od 2010 do 2016 roku udział **bezrobotnych zarejestrowanych** w liczbie ludności w wieku produkcyjnym spadł na Dolnym Śląsku w o 3,1 p.p. i wynosił na koniec analizowanego okresu 4,8%. **Stopa bezrobocia rejestrowanego** w tym czasie spadła o 5,9 p.p. i w 2016 roku wyniosła 7,2% (średnia krajowa 8,2%). Na tle innych województw dolnośląskie wyróżnia się znacznym tempem spadku bezrobocia.

W 2016 roku najliczniejszą grupą bezrobotnych były osoby w wieku od 25 do 34 lat (25% ogółu bezrobotnych rejestrowanych), kolejno osoby w wieku: 55 lat i więcej (24%), 35-44 lata (22%), 45-54 lata (18%), 24 lata i mniej (10%). Pod względem wykształcenia główną grupę bezrobotnych stanowiły osoby z wykształceniem gimnazjalnym i niższym. Znaczący problem na dolnośląskim rynku pracy stanowi długotrwałe bezrobocie – udział osób pozostające bez pracy powyżej 24 miesięcy wynosił aż 20,9% ogółu rejestrowanych bezrobotnych.

Stopa bezrobocia w grupie wiekowej 15–74 lat (wg Eurostat) wynosiła na Dolnym Śląsku w 2016 roku 5,5% i kształtowała się na poziomie niższym niż średnia europejska (8,6%). Należy jednak zaznaczyć, że wszystkie regiony sąsiadujące z województwem dolnośląskim cechowały się niższym bezrobociem

MAPA 24. LICZBA PODMIOTÓW GOSPODARKI NARODOWEJ WPISANYCH DO REJESTRU REGON NA 10 TYS. MIESZKAŃCÓW W POWIATACH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2016]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

– zarówno regiony polskie: lubuskie (4,7%), wielkopolskie (4,8%), opolskie (5,0%), jak i zagraniczne: Střední Morava (3,9%), Severovýchod (4,0%), Saksonia (5,0%).

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ I INNOWACYJNOŚĆ

Do rejestru REGON na Dolnym Śląsku wpisanych jest ponad 361,3 tys. **podmiotów gospodarczych** (8,5% podmiotów w kraju), a od 2010 roku ich liczba wzrosła o 9%. Pod względem ich liczby, w 2016 roku, podobnie jak w poprzednich latach, region plasował się na 5. miejscu w kraju. Na 10 tys. ludności województwa dolnośląskiego przypadało 1 244 podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON, czyli powyżej średniej krajowej wynoszącej 1 103.

W sektorze prywatnym działało 94,7% podmiotów gospodarki narodowej, co było najniższym udziałem wśród województw w Polsce. 96,5% wszystkich zarejestrowanych w regionie przedsiębiorstw stanowiły mikroprzedsiębiorstwa zatrudniające do 9 pracowników. Na Dolnym Śląsku działalność prowadziły 63 przedsiębiorstwa deklarujące zatrudnienie powyżej 1000 osób (8,3% tej wielkości podmiotów w kraju).

Pod względem **struktury branżowej** największa liczba dolnośląskich przedsiębiorstw prowadziła działalność gospodarczą w handlu hurtowym i detalicznym oraz naprawie pojazdów samochodowych (23,2%). Natomiast w 2016 roku nowe podmioty rejestrowane były głównie w sekcjach: handel, naprawa pojazdów samochodowych, budownictwo oraz działalność profesjonalna, naukowa i techniczna.

Ponadto w 2016 roku w regionie działalność gospodarczą prowadziło 234,6 tys. **osób fizycznych**. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w województwie dolnośląskim (81) przewyższała średnią w kraju (77).

Pod względem natężenia strumienia „narodzin” przedsiębiorstw województwo dolnośląskie plasowało się w 2016 roku na 4. miejscu w kraju. Skłonność do zakładania własnej działalności gospodarczej wzrosła w działach: działalność związana z oprogramowaniem, działalność firm centralnych (*head of-fices*), doradztwo związane z zarządzaniem, działalność związana z administracyjną obsługą biura.

W województwie dolnośląskim funkcjonuje kilkadziesiąt **instytucji i firm otoczenia biznesu**, które stanowią wsparcie dla przedsiębiorców m.in. w procesie tworzenia, prowadzenia i rozwoju firmy, w zakresie szkoleń, doradztwa, wdrażania projektów opartych na nowoczesnych technologiach, usług B+R itp. Szczególnie istotną rolę odgrywają instytucje wspierające przedsiębiorczość, rozwiązania proinwestycyjne, komercjalizacje badań naukowych i innowacyjność przedsiębiorstw, do których zalicza się: parki technologiczne, naukowe i naukowo-technologiczne⁵, centra transferu technologii⁶, agencje rozwoju regionalnego⁷, inkubatory technologiczne i inkubatory przedsiębiorczości⁸.

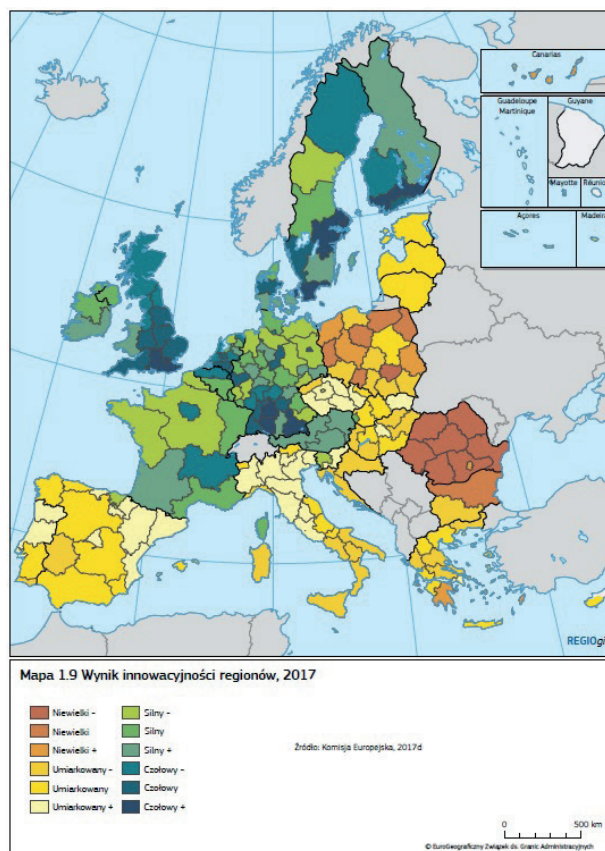
5 Dolnośląski Park Innowacji i Nauki S.A., Dolnośląski Park Technologiczny „T-Park”, Legnicki Park Technologiczny LETIA S.A., Wrocławski Park Technologiczny S.A., Wrocławski Park Przemysłowy zarządzany przez Dozamel Sp. z o.o., Głogowski Park Przemysłowy Sp. z o.o..

6 Wrocławskie Centrum Transferu Technologii Politechniki Wrocławskiej, Ośrodek Innowacji NOT w Legnicy, we Wrocławiu, w Świdnicy, Medyczne Centrum Transferu Technologii, PORT Polski Ośrodek Rozwoju Technologii Sp. z o.o.

7 Agencja Rozwoju Aglomeracji Wrocławskiej S.A., Agencja Rozwoju Regionalnego AGROREG S. A. w Nowej Rudzie, Agencja Rozwoju Regionalnego ARLEG S.A. w Legnicy, Convention Bureau-Wrocław, Dolnośląska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. Szczawno Zdrój, Dolnośląska Agencja Współpracy Gospodarczej, Sp. z o.o. we Wrocławiu, Karkonoska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. w Jeleniej Górze, Wrocławska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A., Agencja Rozwoju Innowacji S.A. we Wrocławiu.

8 Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości Politechniki Wrocławskiej, Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości przy Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu, Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Centrum Technologii Energetycznych w Świdnicy, Centrum Wspierania Przedsiębiorczości we Wrocławiu, Dolnośląski Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości przy Wrocławskim Parku Technologicznym S.A., Inkubator Technologiczny - Dolnośląski Park Innowacji i Nauki S.A., Inkubator Przedsiębiorczości DAWG sp. z o.o., Inkubator Przedsiębiorczości i Technologii WPT.

MAPA 25. REGIONALNE OSIĄGNIĘCIA W ZAKRESIE INNOWACYJNOŚCI W REGIONACH NUTS2 W EUROPIE [2017]

Źródło: Siódmy raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, 2017.

W 2015 roku w województwie funkcjonowały 304 **jednostki badawczo-rozwojowe** (255 jednostek pochodziło z sektora przedsiębiorstw). Od 2010 roku do 2015 roku zaobserwowano dynamiczny wzrost liczby podmiotów działających w obszarze badań naukowych i prac rozwojowych (zmiana wynosząca 108% wartości bazowej z 2010 roku). W tym samym czasie zwiększył się także udział osób zatrudnionych w B+R w liczbie osób pracujących ogółem z 0,75% do 1,05% i przewyższa on średnią dla Polski o 0,08 punktu procentowego.

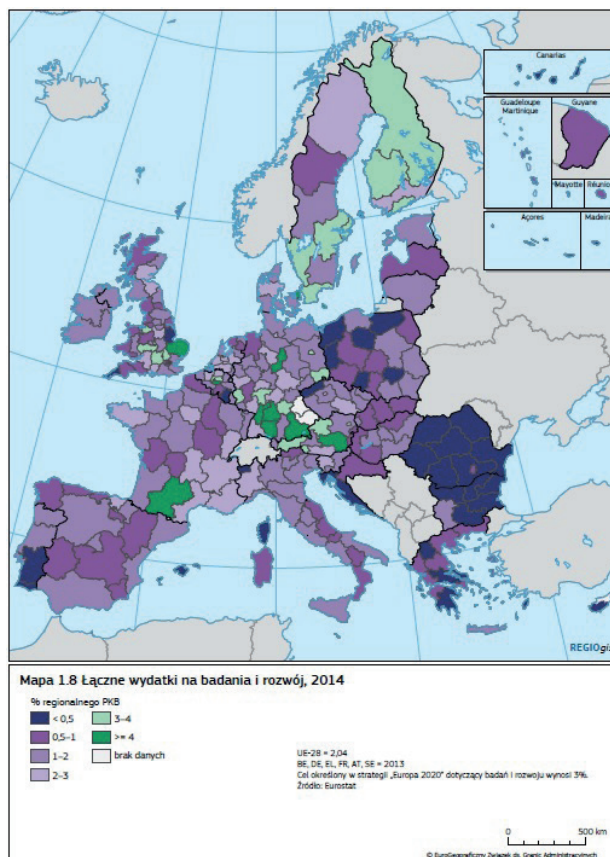
Od 2012 do 2014 roku udział **innowacyjnych przedsiębiorstw przemysłowych** Dolnego Śląska w liczbie wszystkich przedsiębiorstw w regionie był wyższy od średniej krajowej. W 2015 roku udział ten na Dolnym Śląsku (17,05%) obniżył się poniżej średniej krajowej (17,58%) i uplasował region na 8 pozycji w kraju po województwach: opolskim (21,52%), podlaskim (20,59%), małopolskim (20,43%), śląskim (19,58%), lubelskim (18,39%), podkarpackim (17,28%), mazowieckim (17,20%).

Szansą na rozwój innowacyjnych przedsiębiorstw jest koncentracja wsparcia publicznego na **regionalnych inteligentnych specjalizacjach**. Zarząd Województwa w dokumencie „Ramy Strategiczne na rzecz inteligentnych specjalizacji Dolnego Śląska” wskazał sześć kluczowych obszarów wraz z mechanizmami ich weryfikacji poprzez proces przedsiębiorczego odkrywania, który jest stałym dialogiem między władzą regionalną, sferą nauki i biznesem. Na liście dolnośląskich inteligentnych specjalizacji znalazły się: branża chemiczna i farmaceutyczna, mobilność przestrzenna, żywność wysokiej jakości, surowce naturalne i wtórne, produkcja maszyn i urządzeń, obróbka materiałów, technologie informacyjno – komunikacyjne (ICT).

W 2015 roku **nakłady inwestycyjne** ponoszone w województwie dolnośląskim na działalność B+R (435 003,5 tys. zł) plasowały region na 3. pozycji po województwach mazowieckim (1 630 099,7 tys. zł) i małopolskim (575 476,2 tys. zł), niewiele przewyższając nakłady ponoszone na inwestycje przez województwo wielkopolskie (421 334,9 tys. zł). Największą dynamikę zmiany wysokości nakładów inwestycyjnych poniesionych przez przedsiębiorstwa w latach 2010-2015 odnotowano na terenie powiatów: głogowskiego (299%), trzebnickiego (248%), wołowskiego (211%), zgorzeleckiego i górowskiego (po 193%). Najmniejszą dynamikę ww. zmian zarejestrowano w powiatach: wałbrzyskim (83%), milickim (-79%), jeleniogórskim (42%), oławskim (12%) i kamiennogórskim (19%). W układach aglomeracyjnych największą dynamikę zmian w analizowanym okresie zaobserwowano na terenie aglomeracji legnickiej – 72% (obszar powiatów: legnickiego i miasta Legnica) oraz aglomeracji wrocławskiej – 59% (obszar powiatów: trzebnickiego, średzkiego, wrocławskiego i miasta Wrocław), natomiast najniższa dynamika cechowała aglomerację jeleniogórską – 19% (obszar powiatów: jeleniogórskiego i miasta Jelenia Góra) oraz aglomerację wałbrzyską – 42% (obszar powiatów: świdnickiego, wałbrzyskiego i miasta Wałbrzych). W 2015 roku najwyższą wartością ulokowanych inwestycji przez przedsiębiorców ogółem wyróżniała się aglomeracja wrocławska (6 487,7 mln zł), a następnie kolejno aglomeracje: wałbrzyska (1 071,9 mln zł), legnicka (594,9 mln zł) i jeleniogórska (505,5 mln zł).

W latach 2010-2015 **udział nakładów inwestycyjnych w nakładach ogółem** ponoszonych na działalność B+R w województwie dolnośląskim wzrosła o 8%, sytuując tym samym region na 3. miejscu w kraju po województwach świętokrzyskim (wzrost o 22%) i podlaskim (wzrost o 16%), podczas gdy w Polsce udział ten utrzymał się na niezmiennym poziomie 26%.

MAPA 26. NAKŁADY NA DZIAŁALNOŚĆ BADAWCZO-ROZWOJOWĄ W REGIONACH NUTS2 W EUROPIE [2014]

Źródło: Siódmy raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, 2017.

Pod względem **udziału nakładów finansowanych z sektora przedsiębiorstw w nakładach ponoszonych na działalność B+R** ogółem w 2015 roku województwo dolnośląskie zajmowało 7. miejsce (38,2%) po województwach podkarpackim (63,8%), kujawsko-pomorskim (53,9%), pomorskim (51,7%), śląskim (44,8%), małopolskim (41%) i lubuskim (40,3%). Od 2010 roku na Dolnym Śląsku odnotowano w tym samym czasie zaledwie 4,5% wzrost udziału nakładów finansowanych z sektora przedsiębiorstw w nakładach ponoszonych na działalność B+R (niższy odnotowano tylko w województwie lubelskim – 2,9%).

30 czerwca 2018 roku weszła w życie Ustawa z dnia 10 maja 2018 roku o wspieraniu nowych inwestycji (Dz.U. 2018 poz. 1162), która wprowadza nowy mechanizm udzielania przedsiębiorcom wsparcia w podejmowaniu nowych inwestycji na terytorium Polski. Ma on uzupełnić rozwiązania funkcjonujące w oparciu o przepisy ustawy o specjalnych strefach ekonomicznych. Dolny Śląsk jak dotąd dysponował największą w Polsce liczbą obszarów **Specjalnych Stref Ekonomicznych** i miejsc dostępnych pod inwestycje. Zajmują one ogółem około 3,6 tys. ha w 55 podstrefach, funkcjonujących w ramach 4 stref (le-

gnicka, kamiennogórska, tarnobrzeska, wałbrzyska). Do czerwca 2015 roku na terenach SSE wydanych było w województwie około 400 ważnych zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej, zgodnie z którymi inwestorzy zadeklarowali zatrudnienie ponad 61 tysięcy osób.

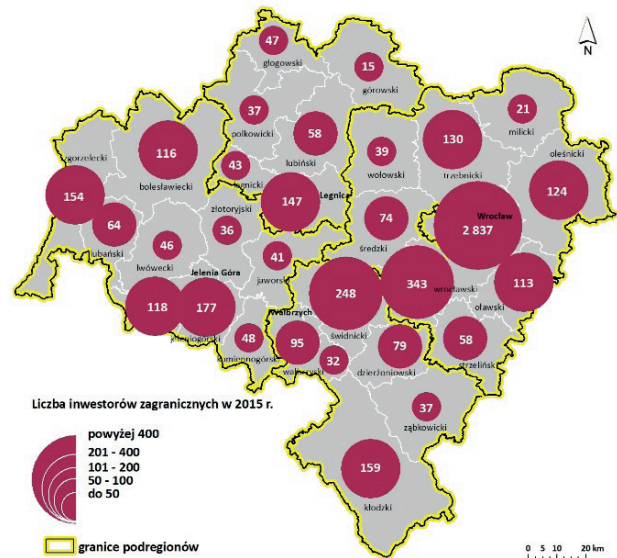
INWESTORZY ZAGRANICZNI I HANDEL ZAGRANICZNY

W 2015 roku pod względem liczby **inwestorów zagranicznych** region plasował się na 4. miejscu wśród polskich województw. Ponad połowa z nich (52,4%) miała siedzibę we Wrocławiu, a następnie w powiatach: wrocławskim (9,1%) i świdnickim (4,1%). W 2015 roku **kapitał zagraniczny** zainwestowany na Dolnym Śląsku w przeliczeniu na 1 mieszkańca w wieku produkcyjnym wynosił średnio 9 254 zł i był wyższy od średniej krajowej wynoszącej 8 494,97 zł. Najwyższy kapitał zagraniczny na Dolnym Śląsku ulokowali przedsiębiorcy niemieccy, a w dalszej kolejności holenderscy i francuscy. Wśród podmiotów zagranicznych dominowały mikroprzedsiębiorstwa.

Dolny Śląsk charakteryzuje najwyższy w Polsce udział **eksportu** w regionalnym PKB. Ponad połowę eksportu z Dolnego Śląska stanowi wartość towarów sprzedanych przez duże przedsiębiorstwa. Niezwykle istotny pozostaje jednak fakt, że swoje produkty eksportuje również znaczna liczba mikro i małych firm z regionu.

Dolny Śląsk należy do czołówki **eksporterów** w Polsce – w 2014 roku zajmował 4. miejsce wśród województw pod względem wartości sprzedaży eksportowej wynoszącej 16,65 mld euro i generował ponad 10% eksportu Polski. Główne grupy towarowe eksportowane z Dolnego Śląska pozostają niezmiennie od lat, co związane jest z koncentracją przemysłu elektromaszynowego, branży motoryzacyjnej i przemysłu miedziowego. Bardzo istotną rolę w eksporcie regionu odgrywa również przemysł wydobywczy. Z województwa dolnośląskiego za granicę trafia 85% polskiej miedzi i artykułów z miedzi, niemal 3/4 polskich kamieni i metali szlachetnych oraz wytworzonych z nich wyrobów. Blisko 70% obrotów w eksporcie powstaje dzięki 5 grupom towarowym: maszyny i urządzenia mechaniczne oraz ich części, kotły (21%), miedź i wyroby z miedzi (15%), maszyny i urządzenia elektryczne oraz ich części, rejestratory i odtwarzacze dźwięku oraz rejestratory i odtwarzacze obrazu i dźwięku (15%), pojazdy nieszynowe oraz ich części i akcesoria (11%), meble, pościel, materace, lampy, reklamy świetlne, budynki prefabrykowane (7%). Głównymi kierunkami dolnośląskiego eksportu w 2014 roku były: Niemcy (33,9%), Republika Czeska (10,8%), Wielka Brytania (7,1%), Francja (5,9%) i Chiny (3,8%).

MAPA 27. LICZBA INWESTORÓW ZAGRANICZNYCH W POWIATACH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2015]

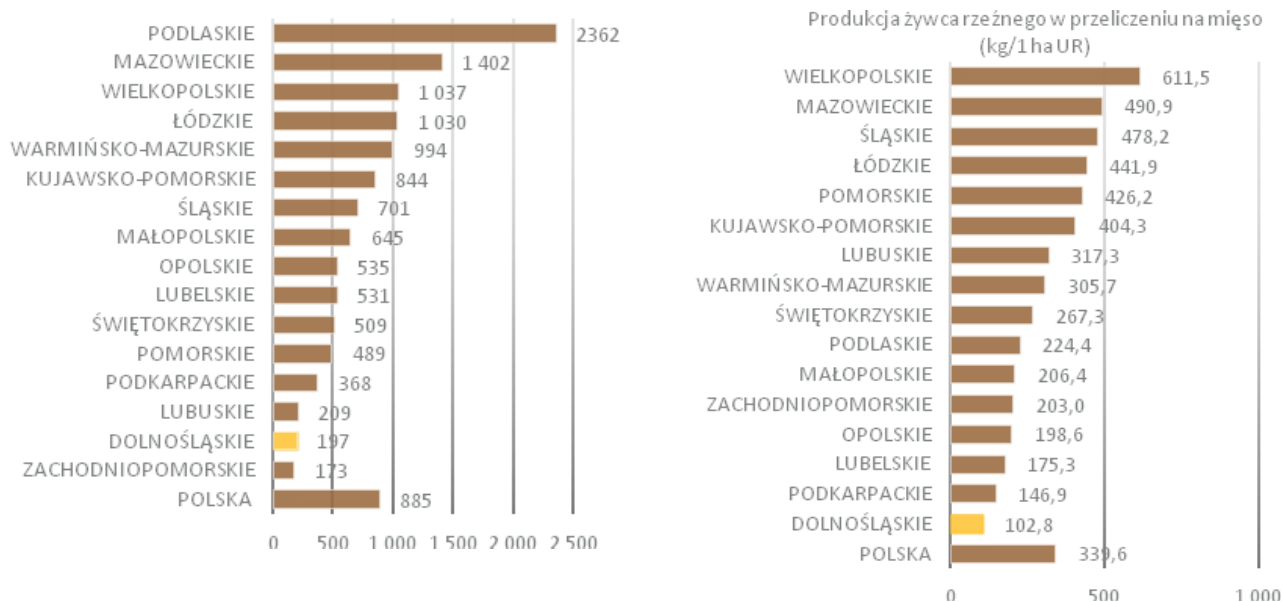

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bazy REGON, GUS.

ROLNICTWO

Produkcja rolnicza, zwłaszcza roślinna, jest nadal jedną z dominujących funkcji obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego. W 2016 roku **plony** roślin rolniczych uzyskane w województwie z ha przewyższyły średnie krajowe i stawiły Dolny Śląsk w czołówce regionów pod tym względem. Natomiast w zakresie **produkcji zwierzęcej** w regionie od lat notuje się znacznie gorsze wyniki niż przeciętnie w kraju. O ponad połowę niższy od średniej w kraju pozostaje wskaźnik ilości zwierząt (bydła i trzody chlewnej) mierzony na 100 ha użytków rolnych.

We władaniu osób fizycznych znajduje się obecnie 69,3% zasobów użytków rolnych w województwie, z czego większość wchodzi w skład indywidualnych **gospodarstw rolnych**. W 2016 roku funkcjonowało ich w województwie dolnośląskim 55 993, co stanowiło ok. 4% gospodarstw rolnych w Polsce, z czego 54 786 to gospodarstwa posiadające powyżej 1 ha użytków rolnych, a 1 122 to gospodarstwa wielkopowierzchniowe, liczące ponad 100 ha użytków rolnych. Na Dolnym Śląsku średnia powierzchnia użytków rolnych w indywidualnym gospodarstwie rolnym, w grupie gospodarstw powyżej 1 ha, wynosi 13,2 ha, co stawia województwo na 8. miejscu w kraju, przy średniej dla Polski wynoszącej 9,5 ha.

WYKRES 2. WYNIKI PRODUKCJI ZWIERZĘCEJ W WOJEWÓDZTWACH W POLSCE [2016].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W latach 2010-2016 nastąpił w regionie spadek zainteresowania prowadzeniem **produkcji ekologicznej**. Od 2010 roku ilość gospodarstw ekologicznych spadła o 414 i obecnie wynosi 813 (11. miejsce w kraju), zajmując powierzchnię 5 346 ha użytków rolnych (8. miejsce w kraju). Natomiast w Polsce od 2010 do 2016 roku liczba gospodarstw ekologicznych wzrosła z 20 582 do 22 435.

PRZEMYSŁ I GÓRNICTWO

Na Dolnym Śląsku w 2016 roku funkcjonowało 26 754 **podmiotów przetwórstwa przemysłowego** (sekcja C) oraz 41 604 związanych z **budownictwem** (sekcja F). Odpowiednio stanowiło to 7,1% i 8,4% tego typu firm w całym kraju. Wzrost liczby podmiotów w stosunku do 2010 roku wystąpił w obu wskazanych sekcjach. **Produkcja sprzedana przemysłu** w 2015 roku kształtowała się na poziomie 113 883,4 mln zł (w przeliczeniu na mieszkańca było to 39 198 zł). Wartość ta stanowiła 9,1% całości produkcji sprzedanej przemysłu w Polsce, natomiast wartość sprzedana przemysłu per capita osiągnęła 120% przeciętnej wartości krajowej (4. miejsce w Polsce) i wzrosła od 2010 roku o 28%.

Wydobycie **węgla brunatnego** w 2016 roku wyniosło 7 533 mln ton, co stanowiło 12,5% produkcji krajowej i w ostatnich 3 latach utrzymuje się na stałym poziomie. Wydobycie **gazu ziemnego** ze złóż zlokalizowanych na Dolnym Śląsku wzrosło od 2010 roku o 35% do 973,41 mln m³ i stanowi około 18-19% wydobycia krajowego. W jedynej w Polsce dolnośląskich kopalniach **rud miedzi**, będących

największymi kopalniami w Europie, w latach 2010-2016 odnotowano wzrost wydobycia rudy miedzi (o 42,5%) przy jednoczesnym spadku zawartości Cu w rudzie (do 1,5%). Wydobycie **kamieni łamanych i blocznych** ogółem rośnie do 2011 roku, kiedy to osiągnęło rekordowy poziom 38 727 tys. ton. W 2012 roku spadło o 27,3% do poziomu z 2010 roku i obecnie (2016) utrzymuje się na poziomie 25-26 mln ton rocznie, co stanowi 43,1% krajowego wydobycia ogółem. Udział dolnośląskich **magmowych i metamorficznych kamieni łamanych i blocznych** w produkcji krajowej to 98%.

MARKA PRODUKTÓW REGIONALNYCH

Dolny Śląsk to miejsce pochodzenia wielu znanych marek, zarówno tych najsilniej postrzeganych na rynku: produktowych i usługowych oraz renomy miejsc i wydarzeń. Województwo dolnośląskie charakteryzuje się bogactwem zasobów przyrodniczych oraz mnogością surowców. To na ich bazie swoje pozycje budują KGHM, Uzdrowiska Dolnośląskie, producenci granitu, wód mineralnych czy ceramiki i szkła kryształowego oraz porcelany (Staropolanka, Ceramika Bolesławiecka, Huta Szkła Julia czy producenci kosmetyków: Tołpa, Hasco-Lek, Oleofarm, Clarena). Wysoką renomę posiadają takie miejsca, jak Zamek Książ, Hala Stulecia, kościoły Pokoju w Świdnicy i Jaworze czy Dolina Pałaców i Ogrodów, a także wydarzenia: Międzynarodowy Festiwal Oratoryjno-Kantatowy „Wratislavia Cantans” i Przegląd Piosenki Aktorskiej.

Stały zrównoważony rozwój wiodących marek w głównej mierze zależy od dobrze wykształconych kadr, których w województwie dolnośląskim nie brakuje, dzięki posiadanemu potencjałowi uczelni wyższych w regionie: m.in. Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Ekonomiczny, Uniwersytet Przyrodniczy, Politechnika Wrocławska. Dolny Śląsk to również miejsce pochodzenia bardzo znanych marek w dziedzinie usług. Getin Holding, Work Service, KR D, Kruk SA czy Impel to przedsiębiorstwa, które powstały w ciągu ostatnich 20 lat, a swoją obecną pozycją rynkową i obszarem prowadzenia działalno-

ści dorównują i konkurują ze światowymi korporacjami z kilkudziesięcioletnią historią.

Dolny Śląsk postrzegany jest także jako kolebka przemysłu ciężkiego, chemicznego, farmaceutycznego. Wrocławska firma Selena powstała w 1992 roku i z powodzeniem działa dziś w 70 krajach na świecie oferując nowoczesne technologie z wykorzystaniem pian, silikonów i uszczelnaczy. Grupa AB, producent i dystrybutor obuwia CCC, firma Tarczyński czy Getin Holding działają nie tylko w Polsce, ale również poza jej granicami.

1.5 INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

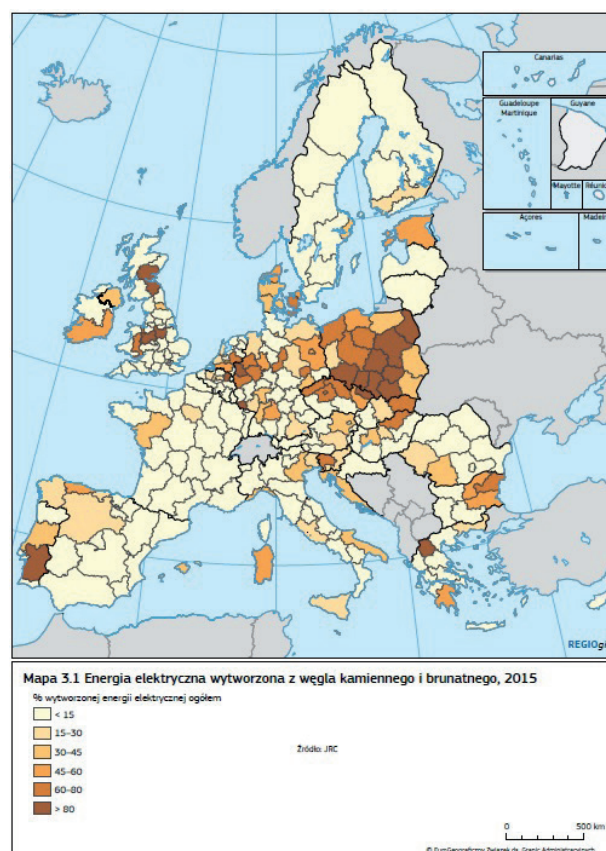
Produkcja energii elektrycznej w województwie dolnośląskim w latach 2010-2016 utrzymywała się na wyższym poziomie od średniej produkcji w innych województwach. W 2016 roku wynosiła ok. 11 TWh (6. miejsce w kraju) i była o 18% niższa od poziomu produkcji energii elektrycznej w 2010 roku⁹. Na tle regionów UE, Dolny Śląsk wyróżnia się wysokim poziomem produkcji energii elektrycznej ze źródeł konwencjonalnych. Zużycie energii elektrycznej ogółem na 1 mieszkańca na terenie województwa w 2016 roku wynosiło 4 594,03 kWh i od 2010 roku wzrosło o 9%.

W województwie funkcjonuje 159 elektrowni opartych o **odnawialne źródła energii** (OZE) o łącznej mocy 376,494 MW. Jeszcze w 2015 roku województwo dolnośląskie osiągało, wśród regionów UE, jeden z najniższych poziomów produkcji energii elektrycznej z OZE.

W 2016 roku udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem wynosił w regionie 6,5% i nie przekraczał średniej dla Polski wynoszącej 13,7%, a od 2010 do 2016 roku najdynamiczniej rozwinął się w produkcji energii elektrycznej z OZE rynek energetyki wiatrowej.

Długość **sieci gazowej** w regionie w 2016 roku wynosiła 9 239,3 km i klasyfikowała województwo na 6. miejscu w kraju. Od 2010 do 2016 roku jej długość na Dolnym Śląsku wzrosła o 14,6%. Dzięki temu w 2016 roku 61,2% mieszkańców województwa korzystało z gazu ziemnego doprowadzanego sieciowo, przy czym nadal występują dysproporcje pomiędzy dostępem do sieci gazowej w miastach i na obszarach wiejskich.

MAPA 28. ENERGIA ELEKTRYCZNA Z WĘGLA KAMIENNEGO I BRUNATNEGO W REGIONACH NUTS2 W EUROPIE [2015].

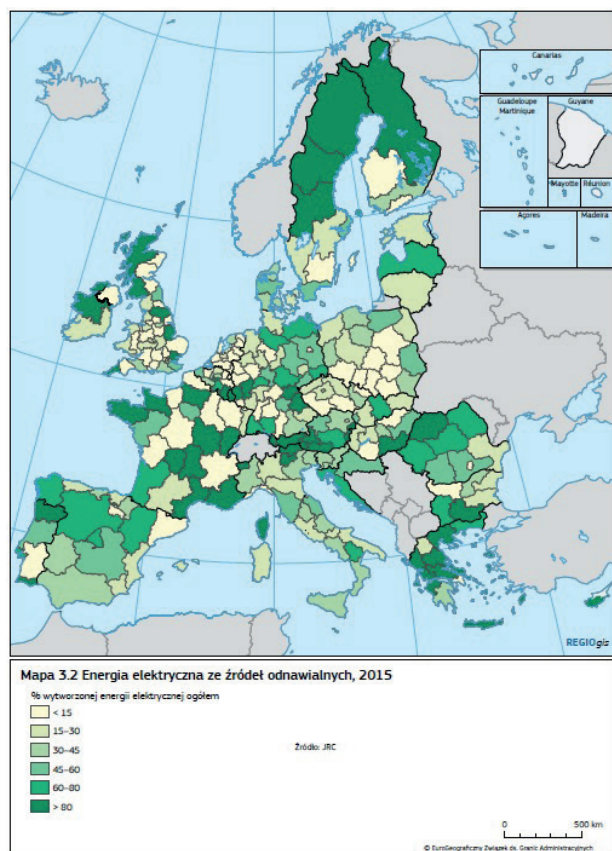

Źródło: Siódmy raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej

W latach 2010-2016 całkowita długość rozdzielczej **sieci wodociągowej** wzrosła na terenie Dolnego Śląska o 1 419 km (tj. o 9,8%). W 2016 roku z sieci wodociągowej korzystało 94,9% ogółu ludności województwa. Wszystkie miasta regionu posiadały wodociągi komunalne, z których korzystało 97,7% ludności. Natomiast na terenach wiejskich od 2010 roku nastąpił znaczny przyrost liczby użytkowników sieci wodociągowych i w 2016 roku wynosił on 88,8% ogółu ludności. Różnica pomiędzy odsetkiem

⁹ Podstawowym źródłem energii elektrycznej na terenie województwa jest konwencjonalna elektrownia systemowa PGE GiEK S.A. Oddział Elektrownia Turów zlokalizowana w gminie Bogatynia (moc zainstalowana elektrowni od 2014 roku zmniejszyła się i wynosi 1 498,8 MW).

MAPA 29. ENERGIA ELEKTRYCZNA WYTWARZANA Z ODNAWIALNYCH ŹRÓDEŁ ENERGII W REGIONACH NUTS2 W EUROPIE [2015].

Źródło: Siódmy raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, 2017.

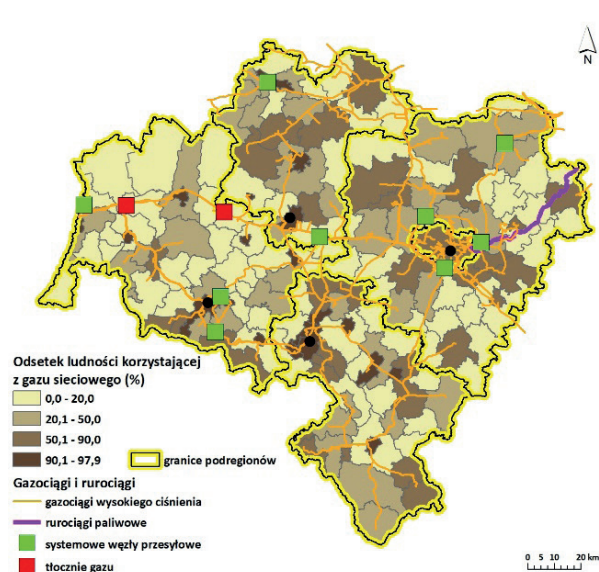
ludności korzystającej z wodociągu i kanalizacji od 2010 roku sukcesywnie spada i w 2016 roku wynosiła 18,6%, przy czym w miastach wartość ta wynosi 6,9%, natomiast na terenach wiejskich aż 44,6%.

Długość **sieci kanalizacyjnej** w regionie wzrosła od 2010 roku o 35,6% i w 2016 roku wynosiła 11 186,9 km, a województwo dolnośląskie zajmowało 6. miejsce w kraju pod względem długości czynnej sieci kanalizacyjnej oddanej do użytku. W 2016 roku z **oczyszczalni** korzystało 80,7% mieszkańców (3. miejsce w kraju), z czego 96,5% w miastach i 45,8% na wsi.

Od 2010 roku na Dolnym Śląsku ilość zmieszanych **odpadów** zebranych w ciągu roku w przeliczeniu na 1 mieszkańca ulega wahaniom. Od 2013 roku zauważalny jest jednak coroczny wzrost wartości tego wskaźnika. Jednocześnie systematycznie zwiększa się ilość odpadów zebranych selektywnie. Od 2010 roku nastąpił wzrost udziału odpadów zebranych selektywnie w stosunku do ogółu odpadów, z wartości 7,1% do 21,3%, (średnia dla Polski – 25,2%).

Województwo dolnośląskie, realizując zasady zrównoważonego i niskoemisyjnego rozwoju, wspiera

MAPA 30. ZAOPATRZENIE W GAZ NA TERENIE WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2016].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

przekształcenie gospodarki regionu z dotychczas obowiązującego systemu gospodarki linearnej opartej na zasadzie „weź – wyprodukuj – zużyj – wyrzuć”, w stronę bardziej efektywnej i przyjaznej dla środowiska **gospodarki cyrkularnej (gospodarki obiegu zamkniętego)**. Przejście na gospodarkę cyrkularną zwiększy konkurencyjność regionalnych podmiotów gospodarczych, ochroni przedsiębiorstwa przed niedoborem zasobów i niestabilnością cen, przyczyni się do wydajniejszej produkcji oraz konsumpcji, otworzy nowe możliwości biznesowe oraz innowacyjne.

W województwie dolnośląskim w 2015 roku 54,1% urzędów posiadało własną **stronę internetową**, co plasowało województwo nieznacznie poniżej średniej dla Polski wynoszącej 54,5%. Niższy był również stopień wykorzystania systemu elektronicznego zarządzania dokumentami (EZD), który to dla województwa dolnośląskiego osiągnął poziom 39,5%, przy średniej w Polsce wynoszącej 50,4%. W 2014 roku wśród urzędów na Dolnym Śląsku jedynie 41,4% udostępniało dane przestrzenne, co na tle Polski plasowało województwo poniżej średniej wynoszącej 47%.

W przedsiębiorstwach prowadzących działalność na Dolnym Śląsku w 2015 roku aż 97,4% wykorzystywało **komputer**. Pod tym względem region zajmował 1. miejsce w kraju, przy średniej dla Polski wynoszącej 94%. Podobnie wysoko plasuje się Dolny Śląsk pod względem korzystania przez regionalnych przedsiębiorców z **Internetu**. W 2015 roku 95,7% przedsiębiorstw z Dolnego Śląska postugiwa-

to się Internetem i było to najwyższe wykorzystanie w kraju (średnia krajowa wynosiła 92,7%). Odsetek przedsiębiorstw posiadających dostęp do szerokopasmowego Internetu wynosił natomiast 95,5%, co również stanowiło najwyższą wartość w Polsce (średnio 91,9%). Inna sytuacja rysowała się natomiast w przypadku pracowników wykorzystujących komputery do pracy oraz komputery podłączone do Internetu. Odsetek pracowników korzystających z komputera do pracy na terenie dolnośląskiego wynosił 45,4%, co przekraczało przeciętną wartość w Polsce (43,3%). Na Dolnym Śląsku relatywnie mniej pracowników, niż średnio w Polsce, wykorzystywało jednak komputer z dostępem do Internetu – odpowiednio 38,2% i 37,3%. Przedsiębiorcy z Dolnego Śląska w 2014 roku często korzystali z e-administracji jako formy kontaktu z organami administracyjnymi. Wskaźnik ten wyniósł 92,7%,

co pozwoliło zająć regionowi 1. miejsce w Polsce (przy średniej na poziomie 92,4%). W 2015 roku odsetek dolnośląskich gospodarstw posiadających komputer wyniósł 77,3%, co plasuje Dolny Śląsk nieco poniżej średniej krajowej (77,9%). Z kolei odsetek osób korzystających z komputera wyniósł 76,2% (średnio w Polsce - 73,7%).

Liczba samorządowych **hot spotów** na Dolnym Śląsku wyniosła w 2015 roku 334. W samym tylko Wrocławiu ich liczba wynosiła 278, co oznacza że w pozostałej części regionu znalazło się zaledwie 58 tego typu urządzeń. W 2015 roku zadeklarowało korzystanie z usług administracji publicznej w ciągu ostatnich 12 miesięcy 27% mieszkańców Dolnego Śląska. Oznacza to, że ta forma kontaktu jest w regionie częściej wykorzystywana niż przeciętnie w kraju (20%).

1.6 SYSTEM KOMUNIKACJI I DOSTĘPNOŚĆ TRANSPORTOWA

Łączna długość **dróg publicznych** (krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych) o nawierzchni utwardzonej wynosiła w województwie dolnośląskim w 2016 roku 19,5 tys. km. Od 2010- do 2016 roku ich długość zwiększyła się o 1084,4 km. Według Generalnego Pomiaru Ruchu z 2015 roku średnie obciążenie ruchem na drogach krajowych wzrosło o 11%, a na drogach wojewódzkich - o 4% w stosunku do pomiarów z 2010 roku.

Długość zelektryfikowanych **linii kolejowych** zwiększyła się z 1 053 km w 2010 roku do 1 066 km w 2016 roku, natomiast długość eksploatowanych linii kolejowych o dwóch i więcej torach od 2010 roku pozostaje na tym samym poziomie i wynosi 772 km. Gęstość sieci kolejowej w regionie w przeliczeniu na 100 km² spadła od 2010 do 2016 roku z 8,9 km/100 km² do 8,8 km/100 km².

Siatka **połączeń lotniczych** dostępnych z portu lotniczego Wrocław-Strachowice im. Mikołaja Kopernika sukcesywnie się powiększa, zarówno o regularne loty krajowe i międzynarodowe jak i sezonowe loty czarterowe świadczone w ruchu turystycznym. W 2014 roku liczba pasażerów przylatujących i wylatujących przekroczyła po raz pierwszy liczbę 2 mln, a w roku 2016 ruch pasażerski wyniósł 2,42 mln.

Istniejące w regionie lotniska lokalne stanowią uzupełnienie dla Międzynarodowego Portu Lotniczego we Wrocławiu, a razem z nim są ważnym elementem systemu transportowego województwa dolnośląskiego. Funkcjonowanie sieci lotnisk lokalnych dyspozycyjnych wpływa na znaczną poprawę

sytuacji w zakresie bezpieczeństwa publicznego poprzez większy potencjał rozwoju lotnictwa ratunkowego i sanitarnego, a także umożliwia połączenia województwa dolnośląskiego z innymi regionami przy wykorzystaniu małych (niskopułapowych) samolotów. **Dostępność transportowa zewnętrzna.** Transeuropejska Sieć Transportowa TEN-T jest instrumentem służącym koordynacji oraz zapewnieniu spójności i komplementarności inwestycji infrastrukturalnych. Posiada ona strukturę dwupoziomową, a w jej skład wchodzi sieć bazowa oraz kompleksowa.

Państwom członkowskim wyznaczono obowiązek rozwijania sieci bazowej do 2030 r. Spośród elementów sieci bazowej dla bardziej efektywnego jej wdrażania i przyśpieszenia prac nad projektami infrastrukturalnymi o największej europejskiej wartości dodanej ustanowiono korytarze sieci bazowej TEN-T. Przez obszar województwa dolnośląskiego przebiega korytarz Bałtyk – Adriatyk, który jest jednym z dziewięciu korytarzy ustanowionych na terenie UE, a w jego skład wchodzi jedno z najważniejszych transeuropejskich sieci drogowo-kolejowych. W ramach rozszerzenia sieci TEN-T na terenie województwa dolnośląskiego uwzględniono następujące istniejące i planowane elementy sieci drogowej i kolejowej:

Drogowa sieć TEN-T. W skład sieci bazowej wchodzi autostrada A4, A8 (Autostradowa Obwodnica Wrocławia) oraz drogi ekspresowe S3 i S8. W kompleksowej sieci TEN-T znalazły się autostrada A18 oraz droga ekspresowa S5.

MAPA 31-32. POWIĄZANIA DROGOWE ORAZ KOLEJOWE (PASAŻERSKIE I TOWAROWE) W RAMACH SIECI BAZOWEJ I KOMPLEKSOWEJ TEN-T.

Źródło: <http://mib.gov.pl/2-TENT.htm>.

Kolejowa sieć TEN-T. W ramach sieci TEN-T, uwzględniono linie kolejowe sieci bazowej w przewozach pasażerskich i towarowych przebiegające przez obszar województwa dolnośląskiego, do których należą linie: E30, C-E30 oraz E59. Uzupełnieniem sieci bazowej są linie kolejowe CE 59 i C 59/2 będące w sieci kompleksowej, które tylko w części są dwutorowe. Ponadto kolejową sieć TEN-T w regionie uzupełnia planowana kolej dużych prędkości (KDP) tzn. „Y” relacji Warszawa – Łódź – Poznań/Wrocław oraz jego wydłużenie w kierunku Pragi.

Za najdotkliwszy brak infrastrukturalny w układzie korytarzy międzynarodowych przebiegających przez teren województwa dolnośląskiego, należy uznać brak dróg szybkiego ruchu w kierunku Brna i Wiednia obsługujących korytarz biegnący z głównych ośrodków zachodniej Polski; Szczecina Poznań i Wrocławia w kierunku Brna, Wiednia i Bratysławy oraz brak bezpośredniego, prawidłowego geometrycznego połączenia w kierunku Pragi z kierunku Warszawy, Łodzi i Wrocławia.

Kolejnym bardzo istotnym elementem szlaku transportowego w relacji północ – południe jest Odrzańska Droga Wodna. Odra posiada potencjał transportowy; aby go w pełni wykorzystać należy przeanalizować techniczne, ekonomiczne i środowiskowe możliwości rozbudowy **Odrzańskiej Drogi Wodnej**

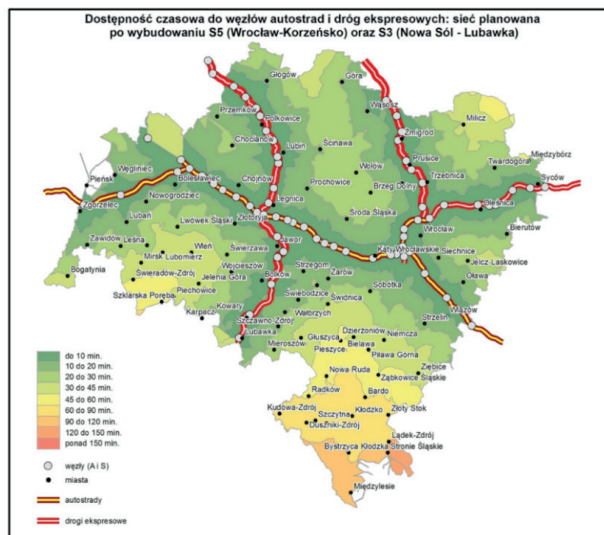
oraz jej powiązania z innymi szlakami wodnymi. Możliwość realizacji planów związanych z żeglugą na Odrze, zwłaszcza towarową, która wymaga odpowiednich głębokości tranzytowych wód, zależy od zasobów wodnych tej zlewni. Decydują o tym zbiorniki wodne, które na Dolnym Śląsku zlokalizowane są m.in.: na rzece Kwisa zbiorniki Leśna i Złotniki, na rzece Bóbr zbiornik Bukówka, Perła Zachodu, Pilchowice, na rzece Strzegomka zbiornik Dobromierz, na rzece Bystrzyca zbiornik Mietków, na rzece Nysa Kłodzka zbiorniki Kozielno, Topola i Otmuchów oraz Głębinów (położone w województwie opolskim).

Dostępność transportowa wewnętrzna. Inwestycje drogowe realizowane w ramach sieci TEN-T znacząco poprawią dostępność czasową do głównych miast Dolnego Śląska. Największe zmiany zauważone zostaną na osi północ-południe, w związku z realizacją dróg ekspresowych S3 i S5, co znacznie poprawi dostępność obszarów do tej pory zmarginalizowanych (za najważniejsze można uznać m.in. Głogów i Milicz). Znaczna poprawa dostępności nastąpi również w kierunku zachodnim, w szczególności Borów Dolnośląskich oraz okolic Bolesławca, Zgorzelca oraz w kierunku północnym od Wrocławia (powiat trzebnicki i milicki).

Niewielkie zmiany w stosunku do stanu istniejącego zanotowane zostaną w Kotlinie Kłodzkiej, któ-

MAPA 33. DOSTĘPNOŚĆ CZASOWA DO WĘZŁÓW NA AUTOSTRADACH I DROGACH EKSPRESOWYCH PO REALIZACJI DRÓG EKSPRESOWYCH S3 I S5.

Źródło: opracowanie własne.

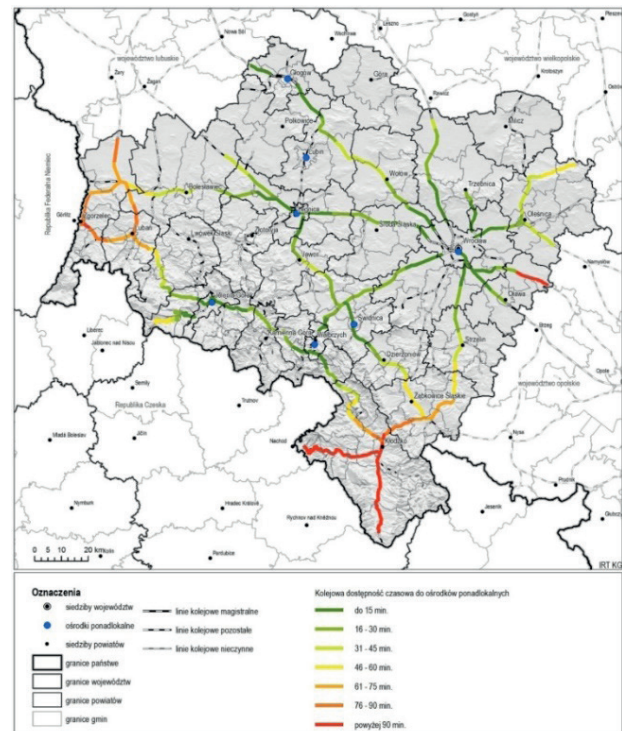
ra po zrealizowaniu planowanych inwestycji nadal stanowi obszar marginalizacji względem głównych ośrodków województwa dolnośląskiego. Po realizacji dróg ekspresowych S3 i S5 znacząco wzrośnie udział mieszkańców województwa z dostępnością do 30' od węzłów drogowych na autostradach i drogach ekspresowych. Liczba mieszkańców województwa w zasięgu do 30' wyniesie ok. 2,2 mln osób i będzie stanowiła ok 79% mieszkańców województwa (obecnie 1,77 mln, co stanowi ok 63% mieszkańców województwa).

Województwo dolnośląskie posiada doskonałe warunki dla rozwoju wszystkich możliwych form ruchu rowerowego. Na potencjał rowerowy regionu składają się zarówno zróżnicowane ukształtowanie terenu

1.7 FINANSE JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Budżety powiatów (bez miast na prawach powiatu) w 2016 roku wyniosły w sumie 1 904 mln zł i co było wartością niemal równą w stosunku do 2010 roku (1 905,1 mln zł). Średnie dochody budżetowe powiatów na mieszkańca w Polsce, w latach 2010 i 2016, wyniosły odpowiednio: 869 zł i 928 zł. Dochody powiatów w województwie dolnośląskim przekroczyły średnie krajowe i wyniosły analogicznie: 908 zł (2010 rok) i 966 zł (2016 rok). Natomiast najniższe dochody w 2016 r. na osobę osiągnęły powiaty: wrocławski (779 zł), polkowicki (791 zł) i średzki (804 zł). Najwyższe dochody na osobę osiągnęły powiaty: milicki (1 276 zł), wołowski (1 252 zł) i ząbkowicki (1 205 zł). Najwyższe wydatki w przeliczeniu na mieszkańca w 2016 roku na Dolnym Śląsku poniosły: wołowski (1 289 zł), milicki (1 233 zł), ząbkowicki (1 198 zł). Najniższe wydatki miały powiaty:

MAPA 34. KOLEJOWA DOSTĘPNOŚĆ CZASOWA DO OŚRODKÓW PONADLOKALNYCH.

Źródło: opracowanie własne.

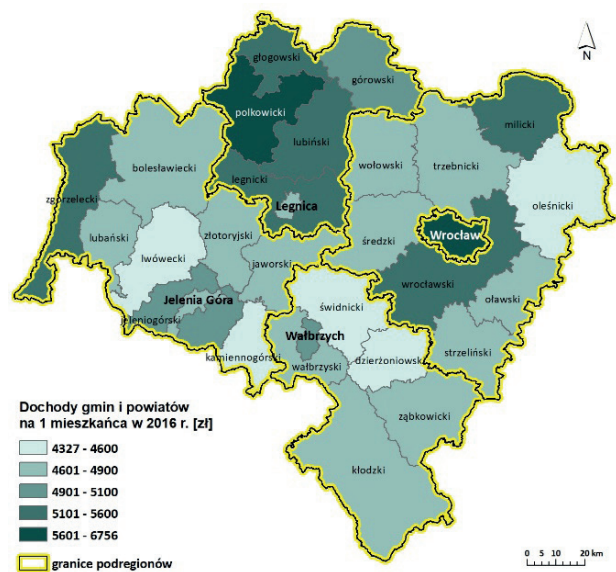
z przewagą obszarów nizinnych, gęsta sieć osadnicza silnie powiązana z siecią kolejową, jak i walory przyrodnicze, krajobrazowe oraz kulturowe, położenie w granicach polsko-czeskiego i polsko-niemieckiego pogranicza i łagodny klimat skutecznie wydłużający sezon rowerowy. Według danych GUS długość ścieżek rowerowych (bez długości szlaków rowerowych), które były w zarządzie jednostek samorządu terytorialnego w 2016 roku wynosiła w województwie dolnośląskim 694 km, czyli 24,4 km ścieżek rowerowych na 10 tys. ludności i 347,9 km na 10 tys. km².

wrocławski (731 zł), średzki (766 zł) i polkowicki (811 zł).

Budżety gmin na terenie województwa dolnośląskiego stale wzrastają i w 2016 roku zamknęły się kwotą 13 347 mln zł i były większe w stosunku do 2010 roku o 35,3% (9 864,2 mln zł). Dochody budżetów gmin i miast na prawach powiatu mają stałą tendencję wzrostową.

Średni roczny przyrost dochodów wyniósł 5,9%. Średnie dochody budżetowe gmin na mieszkańca w Polsce, w latach 2010 i 2016, wyniosły odpowiednio: 3 276 zł i 4 586 zł. Dochody gmin w województwie dolnośląskim przekroczyły średnie krajowe i wyniosły analogicznie: 3 382 zł (2010 rok) i 4 596 zł (2016 rok).

MAPA 35. DOCHODY GMIN I POWIATÓW NA 1 MIESZKAŃCA W POWIATACH W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM [2016].

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Najwyższe dochody w przeliczeniu na 1 osobę osiągnęły gminy: Kobierzyce (8 345 zł), Jerzmanowa (8 154 zł) i Polkowice (7 922 zł), natomiast najniższe gminy: Pieszyce (2 986 zł), Niemcza (3 053 zł) i Gryfów Śląski (3 200 zł). Najwyższe wydatki per capita w 2016 roku na Dolnym Śląsku odnotowały gminy: Jerzmanowa (8 519 zł), Polkowice (8 265 zł), Kobierzyce (7 711 zł), zaś najniższe gminy: Gryfów Śląski (2 893 zł), Pieszyce (2 940 zł) oraz Piława Górna (2 965 zł).

1.8 STRATEGICZNA ANALIZA TERYTORIALNEGO WYMIARU POLITYKI ROZWOJU

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 podchodzi w sposób zintegrowany do określania kierunków rozwoju województwa. Podejście to w spójny sposób uwzględnia politykę społeczno-gospodarczą oraz przestrzenną. Dokument jest zgodny w wymiarze terytorialnym z przyjętymi kierunkami rozwoju określonymi w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego 2030. Terytorialny wymiar polityki rozwoju polega na wskazaniu na terenie województwa interwencji skierowanej z poziomu krajowego oraz regionalnego. Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 zakłada dwa wymiary terytorialne interwencji publicznej: horyzontalny oraz obszarowy. Wymiar horyzontalny obejmuje działania strategiczne, których specyfika i zdiagnozowany zakres oddziaływania nie cechuje się koncentracją terytorialną i realizowany jest przez samorząd województwa na obszarze całego województwa w oparciu o określone kryteria. Wymiar obszarowy obejmuje natomiast działania strategiczne ukierunkowane terytorialnie – skierowane do konkretnych obszarów województwa – Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI), w których zdiagnozowano koncentrację zjawisk szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji regionalnej polityki rozwoju. Obszary te odzwierciedlają potencjały i problemy rozwojowe w układzie terytorialnym, które będą przedmiotem zainteresowania Strategii. Obejmują one zarówno obszary o szczególnym potencjale rozwojowym, jak i te, które wymagają troski ze względu na występujące zapóźnienia. Konsekwencją wyznaczenia OSI będzie

terytorialne podejście do Programów Operacyjnych realizowanych przez Samorząd Województwa Dolnośląskiego. W związku z długookresowym wymiarem SRWD 2030 proces wdrażania będzie obejmował ewaluację zakresu przestrzennego OSI.

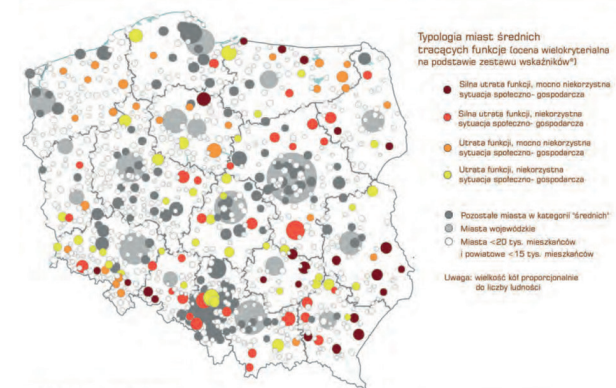
POZIOM KRAJOWY

Wyzwania rozwojowe miast. *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR)* wskazuje miejsca kumulacji problemów rozwojowych zaznaczające się szczególnie na terenie małych i średnich miast. Spośród 122 miast średnich w kraju (powyżej 20 tys. mieszkańców i powyżej 15 tys. mieszkańców ośrodki powiatowe, z wyłączeniem miast wojewódzkich) podlegających procesom degradacji i wymagających rewitalizacji, na terenie województwa dolnośląskiego w SOR zidentyfikowanych zostało 14 ośrodków zagrożonych utratą funkcji społeczno-gospodarczych, które będą przedmiotem interwencji państwa. Najsilniejszą utratą funkcji oraz niekorzystną sytuacją społeczno-gospodarczą odznaczają się Jelenia Góra oraz Wałbrzych. Niekorzystną sytuację zaobserwowano również w następujących miastach: Kamienna Góra, Ząbkowice Śląskie, Nowa Ruda, Kłodzko, Bielawa, Lubań oraz Zgorzelec, Dzierżonów, Jawor, Bolesławiec, Świebodzice i Złotoryja. W ośrodkach tych następuje osłabienie ich znaczenia społeczno-gospodarczego. W miastach tych obserwuje się problemy rozwojowe związane ze spadkiem liczby ludności (zwłaszcza wykształconej, w wieku produkcyjnym),

starzeniem się populacji, niedopasowaniem podaży do popytu na rynku pracy, osłabieniem bazy ekonomiczno-budżetowej samorządów oraz z niewystarczającą dostępnością transportową (w tym powiązaniem transportem zbiorowym z innymi miastami i regionami). Według prognozy demograficznej GUS najintensywniejszym procesom kurczenia będą podlegały miasta w podregionach wałbrzyskim, jeleniogórskim i legnicko-głogowskim. Spadek liczby mieszkańców dotyczyć będzie przede wszystkim mieszkańców największych miast (Jelenia Góra, Lubin, Wałbrzych). Na tym tle korzystną sytuacją demograficzną będą charakteryzować się miasta podregionu wrocławskiego, w których w większości wystąpi mniej lub bardziej znaczący wzrost liczby mieszkańców. Przewiduje się, że największy wzrost zaludnienia nastąpi w miastach położonych w strefie podmiejskiej Wrocławia: Siechnicach i Kątach Wrocławskich.

Zdiagnozowanym problemem terenów zurbanizowanych jest również zanieczyszczenie powietrza, będące wynikiem m.in. użytkowania przestarzałych źródeł ciepła (wykorzystujących paliwa niskiej jakości do ogrzewania mieszkań i domów), jak też

MAPA 36. MIASTA ŚREDNIE TRACĄCE FUNKCJE SPOŁECZNO-GOSPODARCZE.

Źródło: Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta Uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

suburbanizacji i związanego z nią niekontrolowanego rozprzestrzeniania się zabudowy. Barierą rozwojową ośrodka wojewódzkiego jest natomiast ograniczona dostępność transportowa wewnątrz jego obszaru funkcjonalnego. Odnotowuje się niewystarczający stopień współpracy sąsiadujących JST w ograniczaniu ekspansji na obszary niezabudowane oraz w realizacji strategii niskoemisyjnych i adaptacji do zmian klimatu, czy organizacji transportu zbiorowego.

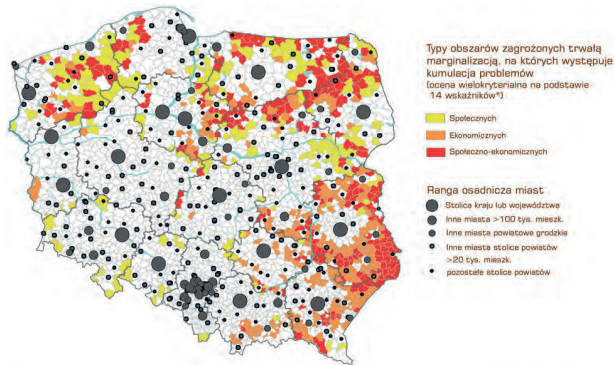
TABELA 2. WYKAZ DOLNOŚLĄSKICH MIAST ŚREDNICH TRACĄCYCH FUNKCJE SPOŁECZNO-GOSPODARCZE.

Lp.	Lp. SOR	Nazwa	Liczba mieszkańców (2014, tys.)	Typologia (nazwa zgodna z SOR)
1.	21.	Kamienna Góra	19,9	znacząca utrata funkcji, wyjątkowo niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza
2.	22.	Ząbkowice Śląskie	15,6	
3.	41.	Jelenia Góra	81,4	wyraźna utrata funkcji, niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza
4.	57.	Nowa Ruda	23,0	utrata funkcji, wyjątkowo niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza
5.	59.	Kłodzko	27,8	
6.	61.	Bielawa	31,0	
7.	71.	Wałbrzych	116,7	
8.	73.	Lubań	21,8	utrata funkcji, niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza
9.	86.	Zgorzelec	31,5	
10.	89.	Dzierżonów	34,2	
11.	93.	Jawor	23,8	
12.	104.	Bolesławiec	39,5	
13.	114.	Świebodzice	23,2	
14.	118.	Złotoryja	16,1	

Źródło: Delimitacja miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze opracowano dla potrzeb Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, P. Śleszyński, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, listopad 2016 r.

Wyzwania rozwojowe obszarów wiejskich. Obszary wiejskie (w szczególności położone poza obszarem funkcjonalnym dużych aglomeracji) charakteryzują się stosunkowo niskim poziomem jakości życia mieszkańców i surowcowym charakterem produkcji. Mimo wzrostu dochodów gospodarstw domowych na obszarach wiejskich w kraju po roku 2004,

ich poziom nadal jest niższy od średniej krajowej. Deficyt wolnych miejsc pracy, niski poziom przedsiębiorczości i kwalifikacji mieszkańców sprawiają, iż mimo nadwyżki siły roboczej, na obszarach wiejskich notuje się niski poziom mobilności zawodowej.

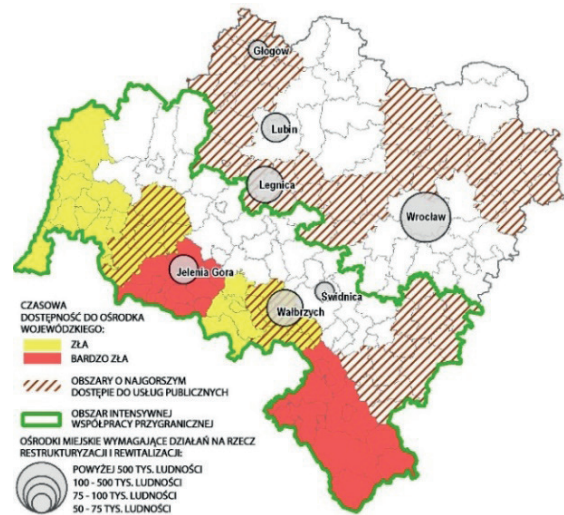
MAPA 37. OBSZARY ZAGROŻONE TRWAŁĄ MARGINALIZACJĄ

Źródło: Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta Uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

Deficyty rozwojowe związane są także z niedostatecznie rozwiniętą infrastrukturą, w szczególności: energetyczną, wodno-kanalizacyjną, urządzeniami melioracji i małej retencji oraz transportową (w zakresie połączeń z miastami wojewódzkimi, połączeń podmiejskich i w obrębie lokalnych rynków pracy). Część obszarów wiejskich, mimo zróżnicowanych potencjałów rozwojowych, uzależniona jest od rolnictwa, ponieważ na obszarach tych nie wykształciły się pozarolnicze specjalizacje gospodarcze. Oznacza to brak na tych terenach stabilnych pozarolniczych miejsc pracy. Obszary o przeważającej funkcji rolniczej są silnie zróżnicowane regionalnie. Należą do nich zarówno te, gdzie rolnictwo boryka się z trudnościami o charakterze strukturalnym (np. niekorzystna struktura agrarna i struktura demograficzna), jak również te z wysokowydajnym rolnictwem. Również w przestrzeni Dolnego Śląska można również wyróżnić skupiska gmin wiejskich i powiązanych z nimi funkcjonalnie małych miast zagrożonych trwałą marginalizacją, gdzie występuje kumulacja problemów społecznych i ekonomicznych. Obszary te charakteryzuje m.in. nasilona emigracja osób w wieku produkcyjnym oraz ograniczony dostęp do usług, co prowadzi do dalszego nasilania się emigracji i kurczenia zasobów.¹⁰

W Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego wyodrębnione zostały obszary, które dla pełnego wykorzystania ich potencjałów rozwojowych wymagają zewnętrznej interwencji. Obszary te nazwano Obszarami Strategicznej Interwencji (OSI). Wyznaczone zostały zarówno w skali kraju, jak i regionu, na podstawie zidentyfikowanych obszarów problemowych, po to, aby właśnie tam mogła być kierowana adekwatna interwencja publiczna.

¹⁰ Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) – Uchwała nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

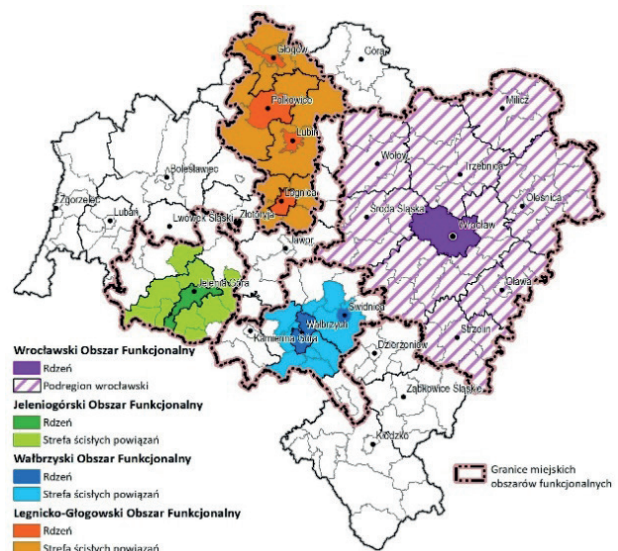
MAPA 38. OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWENCJI NA TERENIE WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO.

Źródło: opracowanie własne IRT na podstawie KSRR 2010-2020.

POZIOM REGIONALNY

Obszary funkcjonalne zostały ustalone w projekcie planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego.

Jako obszary funkcjonalne o znaczeniu ponadregionalnym oraz regionalnym, ze względu na istotne znaczenie dla polityki przestrzennej województwa, ustalone zostały w planie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego: miejski obszar funkcjonalny ośrodka wojewódzkiego, miejskie obszary funkcjonalne ośrodków regionalnych, obszar przygraniczny, obszar górski, obszar cenny przyrodniczo.

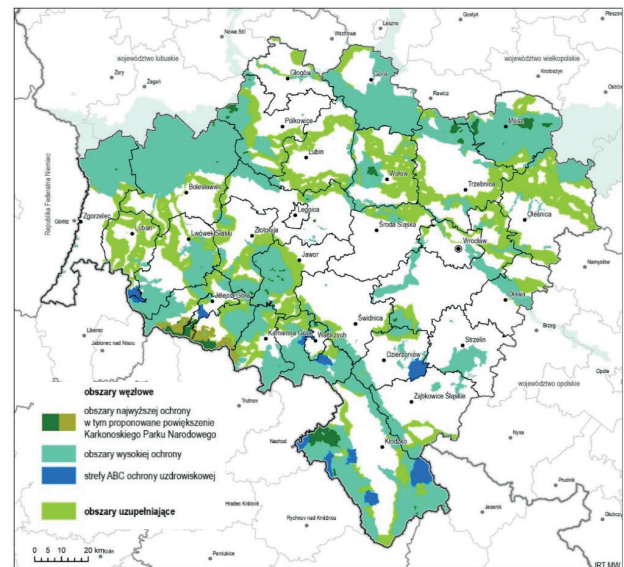
MAPA 39. MIEJSKIE OBSZARY FUNKCJONALNE.

Źródło: Projekt Planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego (listopad 2017).

MAPA. 40. GÓRSKI I PRZYGRANICZNY OBSZAR FUNKcjONALNY.

MAPA 41. OBSZAR FUNKcjONALNY CENNY PRZYRODNICZO.

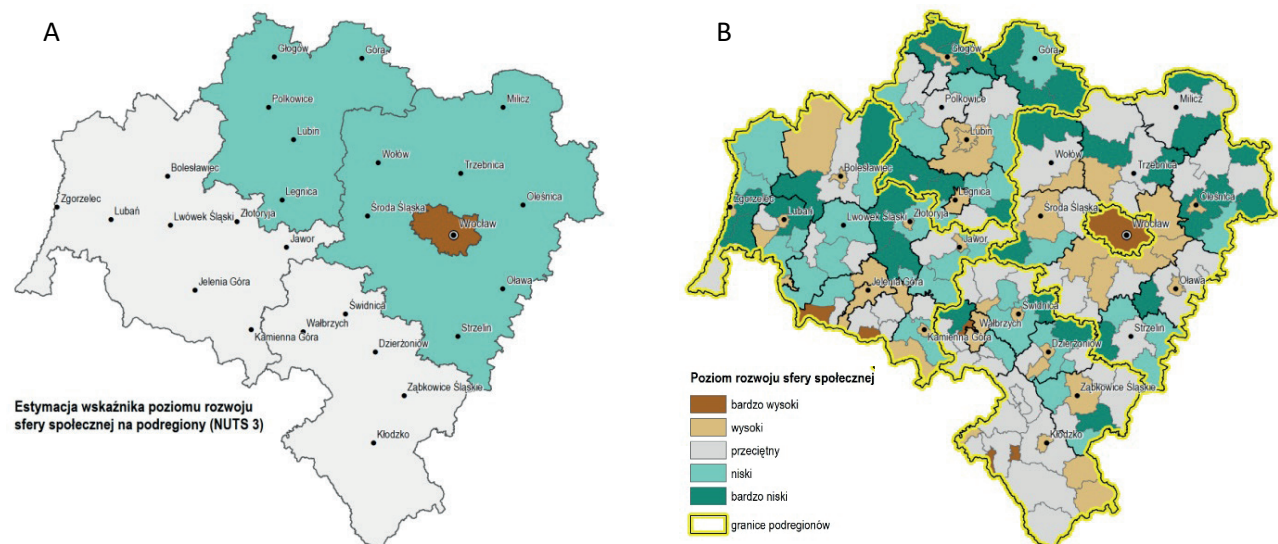

Źródło: Projekt Planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego (listopad 2017).

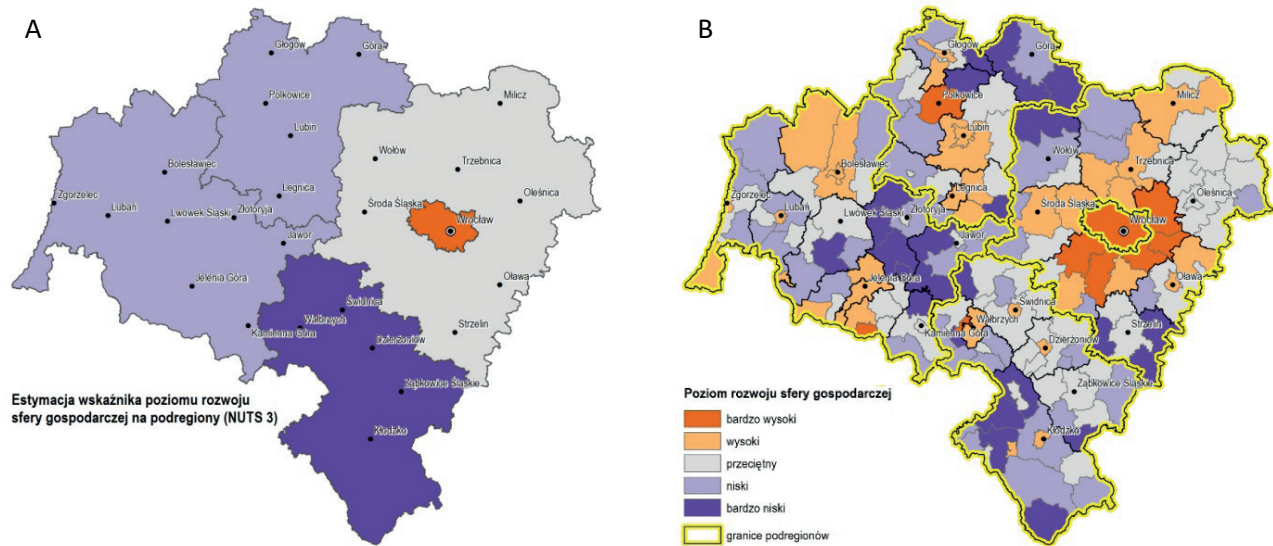
Rozwój społeczny. W przestrzeni województwa dolnośląskiego najwyższym poziomem rozwoju społecznego (czyli obszarem koncentracji pozytywnych cech społecznych) charakteryzują się gminy miejskie, a także gminy położone w sąsiedztwie większych ośrodków miejskich regionu (Wrocławia, Jeleniej Góry, Wałbrzycha). Najwyższy poziom rozwoju społecznego wykazują gminy miejskie o silnie wykształconej funkcji turystycznej: Karpacz, Polanica-Zdrój, Wrocław, Szczawno-Zdrój, Szklarska Poręba oraz Duszniki-Zdrój. Wysoki poziom rozwoju społecznego odnotowano m.in. w gminach podmiejskich stolicy regionu (Czernica, Siechnice), a także w miastach Zgorzelec, Bolesławiec i Jelenia Góra. W klasach, gdzie poziom rozwoju społecznego zdefiniowany został jako bardzo wysoki

i wysoki znalazło się ponad 25% gmin Dolnego Śląska (43 jednostki, w tym 6 gmin z bardzo wysokim poziomem rozwoju). Gminy o bardzo niskim i niskim poziomie rozwoju społecznego to przede wszystkim gminy wiejskie z niewielkim udziałem gmin miejsko-wiejskich. W przestrzeni województwa dolnośląskiego, charakterystyczne jest ich występowanie przede wszystkim w części zachodniej (powiat bolesławiecki, złotoryjski, lubański, zgorzelecki i zachodnia część powiatu legnickiego), północnej (powiat głogowski, górowski, częściowo milicki, trzebnicki, wołowski i oleśnicki) oraz części południowej (z powiatem ząbkowickim, dzierzoniowskim i strzelińskim). Pozostała część obszaru Dolnego Śląska zakwalifikowana została do kategorii gmin o przeciętnym poziomie rozwoju sfery

MAPA 42. POZIOM ROZWOJU SPOŁECZNEGO W SUBREGIONACH (A) I GMINACH (B) WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2015].

Źródło: opracowanie własne IRT na podstawie danych GUS.

MAPA 43. POZIOM ROZWOJU GOSPODARCZEGO W SUBREGIONACH [A] I W GMINACH [B] WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO [2015].

Źródło: opracowanie własne IRT na podstawie danych GUS.

społecznej (blisko 59% jednostek). Jednostki administracyjne, w których poziom rozwoju społecznego osiągnął wartość bardzo niską lub niską w stosunku do reszty gmin województwa dolnośląskiego charakteryzują się niedostatecznym rozwojem usług publicznych, a także niższą dostępnością do nich. Przekłada się to bezpośrednio na niższą jakość kapitału społecznego, a tym samym na jakość i standard życia mieszkańców.

Rozwój gospodarczy. Na Dolnym Śląsku można zaobserwować duże zróżnicowanie przestrzenne poziomu rozwoju sfery gospodarczej. Pasma i obszary odznaczające się bardzo wysokim poziomem rozwoju gospodarczego zlokalizowane są wokół największych ośrodków miejskich oraz wzdłuż najważniejszych korytarzy komunikacyjnych. Koncentracją pozytywnych dla rozwoju gospodarczego cech regionu charakteryzuje się stolica regionu – miasto Wrocław wraz z sąsiadującymi z nim gminami, w tym w szczególności w powiecie wrocławskim (gminy: Czernica, Długołęka, Kąty Wrocławskie, Kobierzyce i Siechnice). Wysokim poziomem rozwoju gospodarczego odznaczają się również: Pasma Głogów-Polkowice-Lubin-Legnica oraz obszary wokół Bolesławca, Jeleniej Góry oraz Wałbrzycha. Natomiast koncentracja negatywnych dla rozwoju gospodarczego cech występuje głównie w gminach północnej części województwa dolnośląskiego, w powiatach głogowskim i górskim oraz w powiatach złotoryjskim, lwóweckim i południowej części powiatu jaworskiego, a także w zachodniej części kotliny Kłodzkiej.

ZINTEGROWANE PODEJŚCIE TERYTORIALNE

Zintegrowane podejście terytorialne, które zostało zastosowane w polityce spójności w perspektywie 2014-2020, jako narzędzie wspierające współpracę

w ramach miejskich obszarów funkcjonalnych, obligatoryjnych dla miast wojewódzkich, zostało z sukcesami zaimplementowane w Polsce. W niektórych województwach m.in. w dolnośląskim powstały również dobrowolne porozumienia obszarów funkcjonalnych miast subregionalnych (ZIT Aglomeracji Wałbrzyskiej, ZIT Aglomeracji Jeleniogórskiej), które wdrażają niektóre działania Regionalnego Programu Operacyjnego jako Instytucje Pośredniczące.

Doświadczenia województwa dolnośląskiego w zakresie realizacji instrumentów zintegrowanego podejścia terytorialnego, w perspektywie 2014-2020 uzasadniają realizację Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w kolejnej perspektywie, tj. od 2021 roku – w formule instrumentów terytorialnych, która powinna zostać zaprogramowana w momencie tworzenia regionalnego programu operacyjnego na lata 2021-2027, łączącej działania o charakterze twardym oraz miękkim. Powinien to być instrument z zakresem interwencji dopasowanym do specyfiki danego obszaru, tak aby precyzyjnie odpowiadał on na różnorodne potrzeby rozwojowe danego terytorium.

POTENCJAŁY I BARIERY ROZWOJOWE W UKŁADZIE SUBREGIONÓW¹¹

Przeprowadzone na potrzeby diagnozy prospektywnej analizy wskazują na znaczne zróżnicowanie wewnątrz Dolnego Śląska. Dla lepszego zrozumienia przyczyn występujących w regionie dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym, a tym samym lepszego ukierunkowania interwencji publicznej, dokonano dodatkowo identyfikacji barier i potencjałów w układzie podregionów NUTS 3.

¹¹ Subregion – pojęcie tożsame z terminem podregion (NTS 3).

SUBREGION (NTS 3)	POTENCJAŁY ROZWOJOWE	BARIERY ROZWOJOWE
jeleniogórski	<ul style="list-style-type: none"> – dostosowana do aktualnych potrzeb infrastruktura wychowania przedszkolnego, – najwyższa w regionie liczba łóżek w szpitalach ogólnych w stosunku do liczby mieszkańców, – rozbudowana oferta kulturalna i turystyczna, – wysoka atrakcyjność turystyczna obszaru oraz duży potencjał rozwojowy turystyki, oparty o całoroczną bazę uzdrowiskową i wypoczynkową oraz dużą różnorodność profili leczniczych dolnośląskich uzdrowisk, – wysoki poziom aktywności gospodarczej mieszkańców, – wsparcie oferowane przez IOB, – ukształtowanie terenu dające dobre warunki produkcji OZE (szczególnie fotowoltaika, geotermia, energetyka wodna), – wysoki potencjał atrakcyjności inwestycyjnej, – wykorzystywanie renty położenia i potencjału transgranicznego, – zawiązanie porozumienia ZIT w Jeleniogórskim Obszarze Funkcjonalnym. 	<ul style="list-style-type: none"> – wysoki poziom zanieczyszczenia powietrza, – wzrost udziału terenów zurbanizowanych i zabudowanych w gminach sąsiadujących z Jelenią Górą, kosztem przestrzeni rolniczej, – konflikty przestrzenne i środowiskowe związane z presją inwestycyjną na obszary zalewowe oraz realizacją inwestycji infrastrukturalnych na terenach cennych przyrodniczo lub w ich sąsiedztwie, – procesy niekontrolowanej suburbanizacji, szczególnie w obszarze Jeleniej Góry, – potrzeba rewitalizacji miast szczególnie w obszarach zdegradowanej i zdekapitalizowanej tkanki miejskiej, – pogłębiająca się dysproporcja rozwoju między ośrodkami miejskimi, będąca skutkiem postępującego procesu metropolizacji w regionie, – pogłębiający się proces depopulacji, – ujemny przyrost naturalny i ujemne saldo migracji obserwowane w większości gmin, – wysokie bezrobocie, szczególnie w centralnym obszarze subregionu, – w znacznej części zdekapitalizowana i niekompletna sieć dróg i połączeń kolejowych, – trudna sytuacja społeczno-ekonomiczna miast średnich i małych.
legnicko-głogowski	<ul style="list-style-type: none"> – zasoby bogactw naturalnych umożliwiające rozwój działalności wydobywczej, – wsparcie oferowane przez IOB, – potencjał KGHM stanowiący dobre podłoże do wprowadzania innowacyjności technologicznych i materiałowych, rozwoju eksportu, – Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy – silny ośrodek gospodarczy. 	<ul style="list-style-type: none"> – wysoki poziom zanieczyszczenia powietrza i degradacji środowiska naturalnego, – konflikty przestrzenne i środowiskowe związane z presją inwestycyjną na obszary zalewowe oraz realizacją inwestycji infrastrukturalnych na terenach cennych przyrodniczo lub w ich sąsiedztwie, – procesy niekontrolowanej suburbanizacji, szczególnie w obszarze Legnicy, – potrzeba rewitalizacji miast szczególnie w obszarach zdegradowanej i zdekapitalizowanej tkanki miejskiej, – niska mobilność zawodowa ludności, – wysokie bezrobocie w północnej części obszaru, – najwyższy w skali regionu wzrost liczby długotrwale bezrobotnych, – w znacznej części zdekapitalizowana i niekompletna sieć dróg i połączeń kolejowych.

SUBREGION (NTS 3)	POTENCJAŁY ROZWOJOWE	BARIERY ROZWOJOWE
wałbrzyski	<ul style="list-style-type: none"> – rozbudowana oferta kulturalna i turystyczna, – wysoka atrakcyjność turystyczna obszaru oraz duży potencjał rozwojowy turystyki, oparte o silną całoroczną bazę uzdrowiskową i wypoczynkową oraz dużą różnorodność profili leczniczych dolnośląskich uzdrowisk, – wsparcie oferowane przez IOB, – renta położenia, predestynująca obszar do rozwijania współpracy transgranicznej, – zawiązanie porozumienia ZIT w Wałbrzyskim Obszarze Funkcjonalnym. 	<ul style="list-style-type: none"> – wykluczenie komunikacyjne subregionu (szczególnie Ziemi Kłodzkiej), – wysoki poziom zanieczyszczenia powietrza i degradacji środowiska naturalnego, – konflikty przestrzenne i środowiskowe związane z presją inwestycyjną na obszary zalewowe oraz realizacją inwestycji infrastrukturalnych na terenach cennych przyrodniczo lub w ich sąsiedztwie, – potrzeba rewitalizacji miast szczególnie w obszarach zdegradowanej i zdekapitalizowanej tkanki miejskiej, – pogłębiająca się dysproporcja rozwoju między ośrodkami miejskimi, będąca skutkiem postępującego procesu metropolizacji w regionie, – pogłębiający się proces depopulacji, – ujemny przyrost naturalny i ujemne saldo migracji obserwowane w większości gmin, – niska mobilność zawodowa ludności, – wysokie bezrobocie, szczególnie w południowej części subregionu, – w znacznej części zdekapitalizowana i niekompletna sieć dróg i połączeń kolejowych, – trudna sytuacja społeczno-ekonomiczna miast średnich i małych.
wrocławski	<ul style="list-style-type: none"> – zasoby przyrodnicze i rozwój upraw rolnych, leśnych oraz rybactwo umożliwiające prowadzenie i rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego, farmaceutycznego i opartego o zasoby leśne, – dynamiczny rozwój demograficzny, – dodatni przyrost naturalny i dodatnie saldo migracji obserwowane w większości gmin, – względnie wysoki udział dzieci objętych opieką w żłobkach, – dostosowana do aktualnych potrzeb infrastruktura wychowania przedszkolnego, – zasoby siły roboczej, – zawiązanie porozumienia ZIT we Wrocławskim Obszarze Funkcjonalnym. 	<ul style="list-style-type: none"> – wysoki poziom zanieczyszczenia powietrza, – duże zagrożenie powodziowe ze względu na uwarunkowania naturalne, niewystarczający system ochrony przeciwpowodziowej, – wzrost udziału terenów zurbanizowanych i zabudowanych w gminach sąsiadujących z Wrocławiem, kosztem przestrzeni rolniczej, – konflikty przestrzenne i środowiskowe związane z presją inwestycyjną na obszary zalewowe oraz realizacją inwestycji infrastrukturalnych na terenach cennych przyrodniczo lub w ich sąsiedztwie, – procesy niekontrolowanej suburbanizacji w obszarze metropolitalnym Wrocławia, – niedostatecznie rozwinięty system aglomeracyjnego transportu publicznego, – w znacznej części zdekapitalizowana i niekompletna sieć połączeń kolejowych.
m. Wrocław	<ul style="list-style-type: none"> – rozbudowana oferta kulturalna i turystyczna, – względnie wysoki udział dzieci objętych opieką w żłobkach, – dostosowana do aktualnych potrzeb infrastruktura wychowania przedszkolnego, – szerokie możliwości kształcenia i przygotowania zawodowego kapitału ludzkiego, – silne wsparcie oferowane przez IOB i rozwinięty sektor usług rynkowych, – wysoki poziom aktywności gospodarczej mieszkańców i zaangażowania w sprawy obywatelskie, – niskie bezrobocie, – wysoki potencjał atrakcyjności inwestycyjnej, – Wrocław – rozwijający się ośrodek metropolitalny, – zawiązanie porozumienia ZIT we Wrocławskim Obszarze Funkcjonalnym. 	<ul style="list-style-type: none"> – wysoki poziom zanieczyszczenia powietrza, – duże zagrożenie powodziowe ze względu na uwarunkowania naturalne, niewystarczający system ochrony przeciwpowodziowej, – konflikty przestrzenne i środowiskowe związane z presją inwestycyjną na obszary zalewowe oraz realizacją inwestycji infrastrukturalnych na terenach cennych przyrodniczo lub w ich sąsiedztwie, – wysokie ceny gruntów i lokali przeznaczonych na prowadzenie działalności gospodarczej, – niedostateczna podaż pracowników na terenie Wrocławia i okolic wynikająca z niekorzystanych zmian w strukturze demograficznej Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego.

1.9 ANALIZA SWOT

MOCNE STRONY/ SZANSE	SŁABE STRONY/ ZAGROŻENIA
SFERA PRZYRODNICZO KULTUROWA	
<ul style="list-style-type: none"> – występowanie wszystkich form ochrony zapisanych w ustawie o ochronie przyrody, – duże zwarte obszary leśne, zróżnicowane pod względem typów siedliskowych, – występowanie dużych zwartych kompleksów gleb wysokiej jakości, o znacznym zróżnicowaniu typologicznym, – bogate zasoby różnorodnych kopalin użytecznych o znaczeniu krajowym i regionalnym, – istotne w skali kraju złoża wód leczniczych i termalnych, – świadome wykorzystanie potencjału środowiskowego do celów turystycznych, edukacyjnych i gospodarczych z nastawieniem na ochronę zdrowia i zasobów przyrodniczych regionu, – zróżnicowany i bogaty pod względem wartości kulturowych i przyrodniczych krajobraz regionu, – różnorodność zachowanego dziedzictwa kulturowego, w tym duża liczba zabytków o wysokiej klasie artystycznej i znaczeniu historycznym (obiekty na liście UNESCO, pomniki historii, parki kulturowe), – gęsta sieć miast o zachowanym historycznym układzie urbanistycznym i dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi, – największa w skali kraju liczba zabytków nieruchomych i archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. 	<ul style="list-style-type: none"> – degradacja różnorodności przyrodniczej i krajobrazowej terenów otwartych, związana z narastającą presją urbanizacji oraz gospodarczym wykorzystaniem terenów cennych pod względem przyrodniczo-krajobrazowym, – najniższy w kraju udział obszarów chronionych w powierzchni ogółem województwa (bez obszarów NATURA 2000), – brak kompleksowej waloryzacji złóż surowców skalnych i potencjału energii geotermalnej w województwie, – ponadnormatywne zapylenie powietrza (PM10 i PM2,5) i zanieczyszczenie bezno(a)pirenem, w tym przekroczenia dopuszczalnych poziomów zanieczyszczeń na obszarach uzdrowiskowych oraz arsenem w otoczeniu dużych ośrodków przemysłowych LGOM, a także ponadnormatywne stężenia dwutlenku azotu (NO2) w sąsiedztwie ruchliwych dróg, – degradacja klimatu akustycznego we Wrocławiu i wzdłuż ważniejszych tras komunikacyjnych, – zły stan wód, badany w odniesieniu do jednolitych części wód powierzchniowych, – występowanie i nasilanie się ekstremalnych zjawisk pogodowych (powódzie, susze, trąby powietrzne), – negatywne przekształcenia historycznych układów przestrzennych miejscowości, wprowadzanie nowej zabudowy oderwanej od miejscowej tradycji budowlanej oraz modernizacja zabytkowych obiektów bez poszanowania znaczenia i wartości zabytków, – znaczna dewastacja zabytkowych obiektów przemysłowych i kolejowych spowodowana ich długotrwałym nieużytkowaniem, – dekapitalizacja infrastruktury uzdrowiskowej.

SFERA SPOŁECZNA

- Wrocław – rozwijający się ośrodek metropolitalny,
- Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy – silny ośrodek gospodarczy,
- bogata i zróżnicowana struktura osadnicza będąca potencjałem do równoważenia procesów rozwojowych,
- kształtujące się aglomeracje miejskie wokół ośrodków regionalnych,
- narzędzia polityki rozwoju ukierunkowane terytorialnie,
- zawiązanie porozumień ZIT we Wrocławskim Obszarze Funkcjonalnym, Wałbrzyskim Obszarze Funkcjonalnym i Jeleniogórskim Obszarze Funkcjonalnym,
- dynamiczny rozwój demograficzny Wrocławskiego Obszaru Funkcjonalnego,
- wysoki wskaźnik urbanizacji,
- zwiększający się w ostatnich latach przyrost naturalny,
- dostosowana do aktualnych potrzeb infrastruktura wychowania przedszkolnego,
- wzrost liczby studentów studiów trzeciego stopnia,
- wzrost liczby szpitalnych oddziałów ratunkowych,
- najwyższy w kraju udział dzieci objętych opieką w żłobkach,
- wzrost zainteresowania mieszkańców regionu uczestnictwem w imprezach artystycznych i kulturalnych,
- duży zasób instytucji muzealnych, scenicznych z atrakcyjnymi ekspozycjami,
- wzrastająca liczba klubów sportowych oraz osób z nich korzystających,
- spadek liczby osób zagrożonych ubóstwem wg relatywnej granicy ubóstwa,
- wysoka ranga Wrocławia jako prężnego ośrodka akademickiego o znaczeniu krajowym,
- dopasowana do potrzeb rynku oferta kształcenia specjalistycznego i zawodowego,
- duża różnorodność typów tras turystycznych (piesze, rowerowe, wodne, konne, narciarskie, samochodowe),
- dostosowanie ofert kulturalnych i turystycznych do potrzeb polskich i zagranicznych odbiorców o zróżnicowanej strukturze wiekowej,
- integracja tras turystycznych regionu z krajowymi i europejskimi systemami tras (np. sieć EuroVelo, Europejski szlak wędrówkowy E 3),
- wysoka atrakcyjność turystyczna regionu oraz duży potencjał rozwojowy turystyki, oparte o silną całoroczną bazę uzdrowiskową i wypoczynkową oraz dużą różnorodność profili leczniczych dolnośląskich uzdrowisk,
- wyspecjalizowanie usług turystycznych i uzdrowiskowych do potrzeb rynku i zróżnicowanej struktury wiekowej społeczeństwa, wprowadzenie nowych usług związanych ze starzeniem się populacji,
- rozszerzenie grupy odbiorców oferty turystycznej i kulturalnej do potrzeb polskich i zagranicznych odbiorców.
- pogłębiająca się dysproporcja rozwoju Wrocławia w porównaniu z innymi ośrodkami miejskimi będąca skutkiem postępującego procesu metropolizacji w regionie,
- procesy niekontrolowanej suburbanizacji, zwłaszcza w obszarze metropolitalnym Wrocławia i obszarach innych większych miast regionu (Jeleniej Góry i Legnicy),
- wzrost udziału terenów zurbanizowanych i zabudowanych w gminach sąsiadujących z największymi ośrodkami w województwie dolnośląskim, kosztem przestrzeni rolniczej,
- pogłębiający się proces depopulacji województwa, najsilniej występujący na terenach wiejskich i obszarach peryferyjnych regionu (Sudety),
- spadek liczby mieszkańców miast,
- niekorzystne przekształcenia struktury ludności według wieku obserwowane w szczególności w powiatach usytuowanych w południowo-zachodniej części województwa,
- niekorzystne trendy demograficzne w Europie,
- pogłębiająca się niska zdawalność egzaminu maturalnego,
- spadek wartości współczynnika skolaryzacji netto,
- ekonomiczne bariery dostępu do edukacji (szczególnie na terenach wiejskich i małych miastach oddalonych od ośrodków edukacyjnych szkolnictwa średniego lub wyższego),
- nierównomierny dostęp do służby zdrowia w regionie,
- wzrost udziału zasiłków stałych w ramach pieniężnych świadczeń pomocy społecznej (pochodna zmian demograficznych),
- nierównomierny dostęp do infrastruktury kulturalnej i sportowej w niektórych gminach regionu,
- brak wystarczającej oferty zatrudnienia dla osób z niepełnosprawnościami,
- nierównomierne zasoby bazy noclegowej w atrakcyjnych turystycznie obszarach województwa,
- niedoinwestowanie urządzeń infrastruktury turystycznej na obszarach wypoczynkowych, w tym mała liczba skomercjalizowanych produktów turystycznych,
- brak skutecznych działań zwiększających stopień wykorzystania i rentowności posiadanej bazy turystycznej i uzdrowiskowej,
- niespójność systemu szlaków turystycznych w obszarze województwa,
- pogarszający się stan techniczny tras turystycznych oraz niski standard wyposażenia ich w infrastrukturę towarzyszącą,
- niska konkurencyjność terenów turystycznych i ofert kulturalnych za granicą i brak wystarczającej rozpoznawalności regionu jako miejsca atrakcyjnego turystycznie w Europie,
- brak systemowych rozwiązań dla integracji cudzoziemców.

SFERA GOSPODARCZA

- rosnąca wartość PKB i WDB ogółem oraz per capita regionu,
- wysoki odsetek wartości dodanej brutto generowanej przez sektor przemysłowy,
- wysoka atrakcyjność inwestycyjna terenów przeznaczonych pod funkcje gospodarcze,
- niskie wskaźniki bezrobocia,
- proeksportowa orientacja przedsiębiorstw,
- relatywnie duża koncentracja inwestycji zagranicznych,
- rosnąca średnia wielkość gospodarstwa rolnego,
- istotna rola w eksploatacji jedynych w kraju i jedynych z ważniejszych w świecie złóż rud miedzi i srebra oraz w produkcji węgla brunatnego, metamorficznych i magmowych kamieni łamanych i blocznych oraz wielu innych kopalin użytecznych,
- duży potencjał Wrocławia, jako ośrodka akademickiego,
- transformacja gospodarki w kierunku sektorów wiodących i wysokoinnowacyjnych i wzrost konkurencyjności polskich przedsiębiorstw prowadzących B+R,
- wzrost wartości sprzedaży eksportowej innowacyjnych produktów oraz myśli technologicznych,
- wzrastająca mobilność zawodowa ludności,
- rozwój gospodarki cyrkularnej,
- wzrastający udział cudzoziemców w strukturze rynku pracy.
- duże dysproporcje wewnętrzne w tworzeniu PKB i WDB regionu,
- utrzymujący się niski udział nakładów na działalność B+R finansowanych z sektora przedsiębiorstw w nakładach ogółem na działalność B+R oraz niski udział osób zatrudnionych w B+R w ogólnej liczbie osób pracujących,
- niski odsetek przedsiębiorstw innowacyjnych lub ponoszących nakłady na innowacje oraz niska skłonność do współpracy podmiotów gospodarczych w tym zakresie,
- monokultura przemysłowa w Legnicko-Głogowskim Okręgu Miedziowym,
- wysoki udział długotrwale bezrobotnych przy relatywnie niskim wskaźniku bezrobocia,
- niekorzystna struktura obszarowa gospodarstw rolnych oraz spadek zainteresowania prowadzeniem produkcji ekologicznej,
- niepewność co do efektów nowego systemu wsparcia inwestycji,
- konkurowanie ceną i niskimi kosztami.

INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

- wzrastająca długość sieci gazowej oraz sieci ciepłej przesyłowej i przyłączy do budynków,
  - postępujący rozwój sieci wodociągowej i kanalizacyjnej oraz znaczny przyrost ludności korzystającej z infrastruktury wodno-kanalizacyjnej,
  - spadek zużycia wody na 1 mieszkańca,
  - spadek ilości zmieszanych odpadów zebranych w ciągu roku i wzrost udziału odpadów zebranych selektywnie w stosunku do ogółu odpadów,
  - prowadzone inwestycje przeciwpowodziowe, w tym modernizacja Wrocławskiego Węzła Wodnego,
  - wysoki wskaźnik wykorzystania eadministracji jako formy kontaktu z organami administracyjnymi przez przedsiębiorców i mieszkańców,
  - najwyższe w kraju wykorzystanie Internetu w przedsiębiorstwach oraz odsetek przedsiębiorstw posiadających szerokopasmowy dostęp do Internetu.
- utrzymujący się niski udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej w stosunku do innych województw, pomimo sukcesywnie wzrastającej ilości energii produkowanej w instalacjach wykorzystujących OZE,
  - niski udział mieszkańców obszarów wiejskich w korzystaniu z gazu doprowadzonego sieciowo,
  - utrzymujący się niski stopień wyposażenia w sieć wodociągową terenów wiejskich położonych na terenach podgórskich i górskich,
  - znaczne dysproporcje pod względem dostępu mieszkań do centralnego ogrzewania i gazu sieciowego na terenach miejskich i wiejskich,
  - niski odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej na terenach wiejskich,
  - niewystarczający system ochrony przeciwpowodziowej ze względu na duże zagrożenie powodziowe wynikające z uwarunkowań naturalnych,
  - konflikty przestrzenne i środowiskowe związane z: presją inwestycyjną na obszary zalewowe oraz realizacją inwestycji infrastrukturalnych na terenach cennych przyrodniczo lub w ich sąsiedztwie,
  - ograniczone zasoby energii elektrycznej.

SYSTEM KOMUNIKACJI I DOSTĘPNOŚĆ TRANSPORTOWA

- bardzo dobre skomunikowanie drogami szybkiego ruchu w relacji wschód-zachód oraz północ-południe (poprzez realizację S3 i S5),
  - bardzo dobra dostępność dużych ośrodków miejskich do węzłów autostrad i dróg ekspresowych,
  - jedna z najgęstszych w Polsce sieć linii kolejowych,
  - nowoczesny tabor kolejowy, wysoki standard kolejowych przewozów pasażerskich oraz postępujące prace modernizacyjne na sieci,
  - stale zwiększająca się oferta Międzynarodowego Portu Lotniczego we Wrocławiu,
  - zwiększające się wykorzystanie Odry i jej nabrzeży w celach turystycznych (zagospodarowanie pod kątem wypoczynku biernego i czynnego),
  - rosnące zainteresowanie wykorzystaniem roweru (w komunikacji, rekreacji i turystyce),
  - modelowe rozwiązania rowerowe w zakresie planowania, wdrażania i zarządzania rozwojem ruchu rowerowego we Wrocławiu, będące inspiracją dla pozostałych ośrodków miejskich w regionie.
- słaba dostępność do węzłów autostrad i dróg ekspresowych obszarów górskich,
  - brak obwodnic wielu miejscowości,
  - zagrożenie wyczerpania przepustowości na wielu odcinkach autostrady A4,
  - niewystarczająca liczba przepraw mostowych przez rzekę Odrę,
  - niezadawalająca długość zelektryfikowanych linii kolejowych,
  - występowanie odcinków jednotorowych na liniach kolejowych w sieci kompleksowej TEN-T ograniczających ich przepustowość,
  - niedostosowanie stacji i przystanków kolejowych do obecnych potrzeb (zbyt mała liczba przystanków w aglomeracjach, mała liczba mijanek na liniach jednotorowych, ograniczona ilość miejsc z możliwością wyprzedzania się pociągów),
  - niewystarczająco rozwinięty system kolejowych przewozów pasażerskich w układach aglomeracyjnych,
  - występowanie obszarów o ograniczonej dostępności do transportu publicznego,
  - niedostateczne zagospodarowanie drogi żeglownej Odry (marginalizacja roli żeglugi w systemie transportowym),
  - ograniczenie przewozu towarów wysokotonażowych na wielu drogowych przejściach granicznych,
  - niski poziom integracji infrastruktury rowerowej z transportem zbiorowym oraz brak spójnego systemu zarządzania polityką rowerową na poszczególnych szczeblach administracji samorządowej,
  - niski poziom bezpieczeństwa uczestników ruchu rowerowego,
  - niski poziom bezpieczeństwa w rejonach przejść dla pieszych w przebiegach dróg krajowych i wojewódzkich,
  - brak spójnego systemu biletów aglomeracyjnych,
  - niekompletna infrastruktura okołokolejowa (np. park&ride).

2. SCENARIUSZE ROZWOJU REGIONU

Możliwości przyszłego rozwoju regionu dolnośląskiego, jego subregionów, powiatów, miast i gmin związane są ściśle z wartością kapitału terytorialnego oraz umiejętnym i efektywnym jego wykorzystaniem. Uwzględniając złożoność tegoż kapitału, zmiany jego wartości, przestrzenne zróżnicowanie, zidentyfikowane rozwojowe problemy i zagrożenia, ich natężenie, a także możliwości i szanse rozwoju regionu dolnośląskiego w perspektywie roku 2030 określono trzy scenariusze:

- ❑ „DYNAMICZNA RÓWNOMIERNOŚĆ”,
- ❑ „METROPOLITALNA WYSPA”,
- ❑ „NIESPÓJNA MOZAIKA”.

Pierwszy ze scenariuszy rozwoju regionu dolnośląskiego ukierunkowany jest na wyraźne zmniejszanie wewnątrzregionalnych różnic w poziomie rozwoju i konkurencyjności oraz wyrównywanie ekonomicznych i społecznych warunków funkcjonowania i rozwoju lokalnych społeczności. Kierunkami strategicznej interwencji w sferze gospodarczej będzie rewitalizacja bazy ekonomicznej zmarginalizowanych gmin, miast i powiatów, a także efektywne wykorzystanie subregionalnych inteligentnych specjalizacji dla uzyskania wyższego poziomu konkurencyjności i innowacyjności, głównie regionu sudeckiego. W sferze społecznej założono zaś postępujący rozwój kapitału ludzkiego i społecznego, w tym kształtowanie regionalnej tożsamości. Towarzyszyć temu będzie aktywna polityka rozwojowa ukierunkowana na wzmacnianie potencjału instytucjonalnego na poziomie subregionalnym i lokalnym. Scenariusz ten zakłada ponadto intensyfikację polityki spójności i terytorialnego podejścia w sferze gospodarczej, społecznej i przestrzennej. W polityce tej wykorzystane zostaną efektywnie instrumenty samorządowego interwencjonizmu, w tym zwłaszcza odpowiednio ukierunkowana terytorialnie i priorytetowo dystrybucja środków finansowych (budżetu województwa i unijnych). Rozwojowym wzmocnieniem marginalizowanych części regionu (głównie podregionu sudeckiego) będzie również wzrost jakości usług publicznych oraz regionalna sieć dróg publicznych i sieć kolejowa czy też sieć subregionalnych **ośrodków badawczo-rozwojowych**. Scenariusz „dynamiczna równomierność” jest najkorzystniejszy dla Dolnego Śląska.

Przyszłość dolnośląskiego regionu jest relatywnie odmienna w scenariuszu „metropolitalna wyspa” zorientowanym głównie na rozwój Wrocławia i związanego z nim obszaru metropolitalnego, a nadto kilku większych ośrodków regionalnych. Wykorzystywanie ich motorycznych sił i magnetycznego oddziaływania nie będzie jednak sprzyjało rozwojowi i integracji całego regionu dolnośląskiego. Wrocławska metropolia oraz miejskie ośrodki o regionalnym znaczeniu będą wprawdzie się rozwijać, lecz wysyłane przez nie impulsy rozwojowe będą odbierane jedynie w bezpośrednim sąsiedztwie. Pozostałe części regionu ulegać będą postępującej marginalizacji, społecznemu rozwarstwieniu i depopulacji, a ich gospodarcze funkcje wyraźnej stagnacji. Zwłaszcza południowa część regionu dotknięta zostanie wysokim ryzykiem wielodziedzinowego upadku. Rozwojowe dysproporcje w regionie dolnośląskim będą się pogłębiać, a tym samym narastać jego niespójność społeczna, gospodarcza i przestrzenna.

Trzeci scenariusz rozwoju regionu dolnośląskiego to „niespójna mozaika”. Wyraźnie nawiązuje do dotychczasowych rozwojowych trendów i związanych z nimi problemów. W scenariuszu tym założono zatem utrzymanie rozwojowego dystansu między wrocławską metropolią i ośrodkami miejskimi o regionalnym znaczeniu a ich peryferyjnym otoczeniem. Pogarszające się warunki gospodarowania w peryferyjnych częściach regionu (zwłaszcza na południu), a przy tym wyraźnie ograniczona ich dostępność komunikacyjna będą w niewielkim stopniu przezwyciężane nielicznymi terytorialnymi dedykacjami. W ślad za tym w tych częściach regionu postępować będą negatywne procesy demograficzne, relatywnie niska jakość usług publicznych, liczne problemy społeczne. Nie sprzyjać to będzie przyspieszonemu rozwojowi i wzmocnieniu konkurencyjności zmarginalizowanych obszarów, a tworzyć będzie podstawy do ich wielodziedzinowej stagnacji.

Segmenty terytorialnego kapitału	Scenariusze rozwoju regionu dolnośląskiego		
	Dynamiczna równomierność	Metropolitalna wyspa	Niespójna mozaika
Potencjał demograficzny	ograniczenie skali depopulacji peryferyjnych obszarów regionu	zróżnicowanie przestrzenne rozwoju demograficznego; rozwój wrocławskiego obszaru metropolitalnego; starzenie się wrocławskiej społeczności; postępująca depopulacja i starzenie się społeczności obszarów peryferyjnych	zróżnicowanie przestrzenne rozwoju demograficznego
Potencjał gospodarczy	intensywne tworzenie możliwości gospodarczego rozwoju i kreowania przewag konkurencyjnych obszarów zdegradowanych i zmarginalizowanych; wzrost atrakcyjności inwestycyjnej tych terenów	pogłębiające się dysproporcje rozwoju gospodarczego regionu; wysoka atrakcyjność inwestycyjna i gospodarcza dominacja Wrocławia i jego otoczenia; stagnacja (upadek) obszarów peryferyjnych	wyraźne dysproporcje rozwoju gospodarczego regionu; zróżnicowanie szans gospodarczego rozwoju
Usługi publiczne	rosnąca jakość usług publicznych także na obszarach peryferyjnych	rosnąca jakość usług publicznych we wrocławskim obszarze metropolitalnym i ośrodkach o regionalnym znaczeniu; stagnacja na obszarach peryferyjnych	utrzymanie przestrzennych dysproporcji w zakresie jakości usług publicznych; relatywnie niska jakość usług publicznych na obszarach peryferyjnych
Kapitał ludzki i społeczny	wzrost społecznego zaufania i terytorialnej (regionalnej) tożsamości; społeczna integracja regionu	społeczna separacja wrocławskiego obszaru metropolitalnego; społeczna marginalizacja obszarów peryferyjnych; brak regionalnej tożsamości	wzrost społecznego rozwarstwienia na obszarach peryferyjnych
Środowisko naturalne	racjonalne wykorzystanie walorów i ochrona środowiska naturalnego		
Dostępność komunikacyjna	wzrost dostępności komunikacyjnej obszarów peryferyjnych wspierającej ich rozwój	komunikacyjna alienacja obszarów peryferyjnych	niewielka poprawa komunikacyjnej dostępności obszarów peryferyjnych
Potencjał finansowy	duże znaczenie alokacji finansowych dedykowanych terytorialnie obszarom peryferyjnym	wyraźne dysproporcje przestrzenne alokacji finansowych	alokacje finansowe dedykowane głównie dziedzinowo
Potencjał instytucjonalny	dopełnienie ośrodków subregionalnych o regionalne funkcje administracyjne, ośrodki badawczo-rozwojowe	instytucjonalna dominacja Wrocławia i degradacja obszarów peryferyjnych	utrzymanie dotychczasowego rozmieszczenia instytucji o regionalnym znaczeniu

Bliższa i bardziej odległa przyszłość regionu dolnośląskiego ujęta w trzech przedstawionych alternatywnych scenariuszach rozwoju zetknie się z pewnością z wieloma nie w pełni obecnie przewidywalnymi zdarzeniami i problemami.

3. Wizja, misja i cele strategiczne rozwoju regionu

WIZJA DOLNEGO ŚLĄSKA 2030

Aktywne uczestnictwo licznych przedstawicieli różnych środowisk regionu dolnośląskiego w społecznych konsultacjach, wielodzielinowa i terytorialnie ujęta diagnoza prospektywna oraz analiza uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych pozwoliły na sprecyzowanie wizji przyszłości Dolnego Śląska.

Dzięki konsekwentnemu ograniczaniu zidentyfikowanych słabości, efektywnemu rozwiązywaniu problemów rozwojowych oraz eliminowaniu potencjalnych zagrożeń, przy jednoczesnym wykorzystaniu wszystkich atutów i szans rozwoju regionu dolnośląskiego, istnieją realne szanse na urzeczywistnienie do roku 2030 - oczekiwanej przez regionalną społeczność - następującej wizji:

DOLNY ŚLĄSK 2030

- regionem równomiernego rozwoju – regionem bez istotnych społecznych i gospodarczych dysproporcji, regionem wewnętrznie spójnym, regionem wyrównanych rozwojowych szans,
- regionem przyjaznym dla mieszkańców, przedsiębiorców, inwestorów, turystów i kuracjuszy, atrakcyjnym miejscem do życia, pracy, nauki i rekreacji,
- regionem nowoczesnym z kreatywną i innowacyjną regionalną społecznością oraz rozwiniętą sferą naukową i badawczo-rozwojową,
- regionem konkurencyjnym w scenerii krajowej i europejskiej z Wrocławiem jako silną metropolią oraz ośrodkami regionalnymi o znaczących przewagach konkurencyjnych.

MISJA DOLNEGO ŚLĄSKA 2030

Osiągnięcie przedstawionej wizji wiąże się nieodzownie z aktywnością wszystkich grup regionalnych interesariuszy, a przede wszystkim terytorialnych społeczności i władz samorządowych. Tej aktywności towarzyszyć będzie misja odzwierciedlająca system wartości stosowanych w bieżącym działaniu przez regionalnych interesariuszy. Misję Dolnego Śląska ukierunkowaną na 2030 rok określono jako:

OTWARCI NA SIEBIE - OTWARCI NA ŚWIAT

Ta otwartość postrzegana jest poprzez:

- wyrównywanie szans rozwojowych,
- wzrost aktywności mieszkańców regionu,
- wieloaspektową (społeczna, gospodarcza, przestrzenna) integrację,
- partycypacyjne zarządzanie regionem.

W świetle prospektywnej diagnozy, strategicznej analizy regionu dolnośląskiego oraz przedstawionej wizji jego stanu w 2030 roku rysuje się wiązka celów strategicznych współrealizujących cel nadrzędny strategii rozwoju Dolnego Śląska, który określono jako:

HARMONIJNY ROZWÓJ REGIONU I WYSOKA JAKOŚĆ ŻYCIA DOLNOŚLĄSKIEJ SPOŁECZNOŚCI

Cele strategiczne są natomiast reakcją na zidentyfikowane problemy i przyszłościowe wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania rozwojowe. Jako cele strategiczne wyznaczono:

- efektywne wykorzystanie gospodarczego potencjału regionu,
- poprawa jakości i dostępności usług publicznych,
- wzmocnienie regionalnego kapitału ludzkiego i społecznego,
- odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego,
- wzmocnienie przestrzennej spójności regionu.

Konkretyzacją tychże celów są cele operacyjne (priorytety) oraz przyporządkowane im przedsięwzięcia strategiczne - grupy zadań strategicznych.

CEL STRATEGICZNY	CEL OPERACYJNY	PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE – GRUPY ZADAŃ STRATEGICZNYCH
1. EFEKTYWNE WYKORZYSTANIE GOSPODARCZEGO POTENCJAŁU REGIONU	1.1 Wspieranie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów	1.1.1 Wspieranie obszarów o trudnych warunkach rozwojowych, zagrożonych wystąpieniem strukturalnego bezrobocia oraz o niskim PKB. 1.1.2 Wzmocnienie gospodarcze ośrodków regionalnych i subregionalnych. 1.1.3 Wzmocnienie roli MŚP, w tym firm rzemieślniczych i rodzinnych w aktywizacji gospodarczej subregionów. 1.1.4 Rozwój lokalnych rynków żywności i wzrost konkurencyjności sektora rolno – spożywczego m.in. w oparciu o żywność wysokiej jakości. 1.1.5 Promowanie regionu jako atrakcyjnego miejsca dla turystyki, wypoczynku i poprawy stanu zdrowia.
	1.2 Wzmocnienie krajowej i europejskiej konkurencyjności regionu i jego marki	1.2.1 Promocja gospodarcza i turystyczna regionu. 1.2.2 Wspieranie przedsiębiorczości, rozwój usług otoczenia biznesu oraz rozwój sieci powiązań gospodarczych, w tym inicjatyw klastrów. 1.2.3 Wsparcie internacjonalizacji przedsiębiorstw. 1.2.4 Wzmocnienie marki produktów regionalnych. 1.2.5 Wzmocnienie wrocławskiego ośrodka naukowego.
	1.3 Wzmocnienie innowacyjności, w tym eko innowacyjności regionu	1.3.1 Rozwój specjalizacji regionalnych i subregionalnych, w tym inteligentnych specjalizacji. 1.3.2 Wsparcie dla inteligentnej reindustrializacji – cyfryzacji i zaawansowanej automatyzacji procesów technologicznych i zarządczych w przedsiębiorstwach. 1.3.3 Stymulowanie współpracy sfer biznesu, nauki i edukacji. 1.3.4 Rozwój usług proinnowacyjnych oraz kreowanie i wspieranie regionalnych ośrodków innowacyjności. 1.3.5 Wzmocnianie regionalnego systemu wsparcia finansowego dla przedsiębiorstw innowacyjnych. 1.3.6 Tworzenie warunków do współpracy badawczo - rozwojowej o zasięgu międzynarodowym.
	1.4 Wspieranie rozwoju i rewitalizacja zdegradowanych obszarów wiejskich i miejskich	1.4.1 Zrównoważony rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych z uwzględnieniem elementów zielonej infrastruktury. 1.4.2 Rewitalizacja zdegradowanych obszarów wiejskich, miejskich, w tym przemysłowych. 1.4.3 Wspieranie działań na rzecz rewitalizacji zabytkowych zespołów urbanistycznych i najcenniejszych obiektów architektury. 1.4.4 Programowanie i realizacja prac urządzeniowo-rolnych, działania na rzecz scalania gruntów rolnych oraz melioracji.

CEL STRATEGICZNY	CEL OPERACYJNY	PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE – GRUPY ZADAŃ STRATEGICZNYCH
2. POPRAWA JAKOŚCI I DOSTĘPNOŚCI USŁUG PUBLICZNYCH	2.1 Poprawa stanu i dostępności regionalnej infrastruktury technicznej	2.1.1 Wspieranie działań zwiększających dostępność do źródeł wody oraz infrastruktury odprowadzania i oczyszczania ścieków.
		2.1.2 Wspieranie i rozwój systemów energetycznych oraz eliminowanie zagrożeń powodowanych przez ekstremalne zjawiska atmosferyczne.
		2.1.3 Wspieranie działań w zakresie efektywnej gospodarki odpadami.
	2.2 Rozwój i modernizacja regionalnej infrastruktury publicznej z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami i starszych	2.2.1 Wspieranie inwestycji w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną.
		2.2.2 Zapewnienie opieki dziennej oraz edukacji dzieciom poprzez wsparcie budowy/ rozbudowy żłobków i przedszkoli.
		2.2.3 Rozwój i dostosowanie infrastruktury publicznej do uwarunkowań społeczno-demograficznych, w szczególności do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, słabszych i starszych.
	2.3 Rozwój i doskonalenie usług publicznych	2.3.1 Podejmowanie działań w celu podniesienia poziomu bezpieczeństwa osobistego i publicznego.
		2.3.2 Podejmowanie działań służących poprawie sprawności obsługi społeczeństwa przez instytucje administracji publicznej, w tym e-usług publicznych.
		2.3.3 Podejmowanie działań dla poprawy dostępności i podniesienia jakości świadczeń zdrowotnych oraz na rzecz ograniczenia zachorowalności mieszkańców regionu.
		2.3.4 Podejmowanie działań na rzecz upowszechniania i poprawy dostępności do kultury.
		2.3.5 Zwiększenie dostępności do usług publicznych wyższego rzędu w ośrodkach ponadlokalnych.
		2.3.6 Podejmowanie działań służących poprawie jakości usług publicznego transportu zbiorowego.
		2.3.7 Współpraca jednostek samorządu terytorialnego dla efektywnej realizacji usług publicznych.

CELSTRATEGICZNY	CEL OPERACYJNY	PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE – GRUPY ZADAŃ STRATEGICZNYCH
3. WZMOCNIENIE REGIONALNEGO KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO	3.1 Kształtowanie postaw obywatelskich	<p>3.1.1 Wzmocnienie wielodzielinowego budżetu obywatelskiego.</p> <p>3.1.2 Popularyzacja wiedzy o regionie i wzmocnienie tożsamości jego mieszkańców.</p> <p>3.1.3 Podnoszenie kompetencji interkulturowych.</p> <p>3.1.4 Wspieranie organizacji pozarządowych oraz sieci działających na rzecz tych organizacji.</p> <p>3.1.5 Podejmowanie działań na rzecz aktywności społeczności lokalnych i rozwoju lokalnego, ze szczególnym uwzględnieniem środowisk zmarginalizowanych.</p> <p>3.1.6 Wsparcie i promocja partnerstwa społecznego, w tym ekonomii społecznej oraz zwiększenie ich roli w realizacji usług społecznych.</p>
	3.2 Wzrost społecznej integracji	<p>3.2.1 Rozwój infrastruktury służącej integracji społecznej i zawodowej.</p> <p>3.2.2 Wsparcie działań na rzecz osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym.</p> <p>3.2.3 Podejmowanie działań na rzecz zwiększenia udziału i roli kobiet na rynku pracy oraz w życiu publicznym.</p> <p>3.2.4 Wsparcie działań na rzecz rozwijania sieci mieszkań chronionych i wspomaganych.</p> <p>3.2.5 Wspieranie ekonomii społecznej.</p> <p>3.2.6 Wspieranie działań na rzecz integracji cudzoziemców.</p>
	3.3 Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy	<p>3.3.1 Kształtowanie i rozwój usług edukacyjnych i społecznych ukierunkowanych na wzmocnienie rynków pracy.</p> <p>3.3.2 Wspieranie i pobudzanie aktywności zawodowej mieszkańców regionu.</p>
	3.4 Poprawa efektywności kształcenia	<p>3.4.1 Wsparcie innowacyjnych metod kształcenia.</p> <p>3.4.2 Działania na rzecz podniesienia jakości oraz atrakcyjności szkolnictwa zawodowego.</p> <p>3.4.3 Rozwój systemu wspierania uczniów z dysfunkcjami i z niepełno sprawnościami.</p> <p>3.4.4 Wspieranie działań na rzecz rozwoju umiejętności i postaw kreatywnych i przedsiębiorczych ze szczególnym uwzględnieniem uczniów uzdolnionych.</p>
	3.5 Doskonalenie regionalnej polityki wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami	<p>3.5.1 Wspieranie systemu aktywizacji osób starszych.</p> <p>3.5.2 Realizowanie działań z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami.</p>
	3.6 Kształtowanie postaw prozdrowotnych, prosportowych i proekologicznych	<p>3.6.1 Wspieranie przedsięwzięć sportowych w regionie oraz promowanie upowszechniania kultury fizycznej.</p> <p>3.6.2 Działania na rzecz rozwoju edukacji kultury fizycznej.</p> <p>3.6.3 Wspieranie działań na rzecz kształtowania postaw prozdrowotnych.</p> <p>3.6.4 Wspieranie działań na rzecz kształtowania postaw proekologicznych.</p>

CEL STRATEGICZNY	CEL OPERACYJNY	PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE – GRUPY ZADAŃ STRATEGICZNYCH
4. ODPWIEDZIALNE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW I OCHRONA WALORÓW ŚRODOWISKA NATURALNEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	4.1 Poprawa stanu środowiska	4.1.1 Działania w zakresie zwalczania źródeł niskiej emisji, szczególnie w uzdrowiskach. 4.1.2 Wspieranie edukacji ekologicznej w oparciu o zasoby lokalne (infrastrukturalne, przyrodnicze i kulturowe). 4.1.3 Rekultywacja i zagospodarowanie terenów poprzemysłowych i powydobywczych.
	4.2 Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska	4.2.1 Racjonalne wykorzystanie zasobów głębowych i leśnych. 4.2.2 Wspieranie racjonalnej gospodarki zasobami wód termalnych i leczniczych w regionie. 4.2.3 Prowadzenie działań na rzecz rozwoju systemu obszarów cennych przyrodniczo i efektywnej ochrony wartości krajobrazu. 4.2.4 Wzmocnienie potencjału uzdrowiskowego i turystycznego, w tym rozwój nowych gałęzi turystyki. 4.2.5 Wspieranie działań na rzecz racjonalnej gospodarki zasobami wód powierzchniowych i podziemnych, w tym zapewnienia odpowiedniej jakości wód. 4.2.6 Prowadzenie działań na rzecz racjonalnego wykorzystania i ochrony złóż kopalin.
	4.3 Ochrona przed klęskami żywiołowymi	4.3.1 Wspieranie rozwoju systemu małej retencji wodnej w regionie (poprawa stanu technicznego i skuteczności zbiorników małej retencji). 4.3.2 Realizacja działań służących minimalizacji zagrożeń wynikających z ekstremalnych zjawisk atmosferycznych i awarii przemysłowych. 4.3.3 Właściwe zagospodarowanie przestrzenne terenów zagrożonych zjawiskami przyrodniczymi, w tym powodzią i suszami oraz właściwe zarządzanie ryzykiem powodziowym. 4.3.4 Doskonalenie metod szkolenia służb i innych podmiotów ratowniczych oraz poprawa ich wyposażenia w sprzęt ratowniczy.
	4.4 Wspieranie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego	4.4.1 Wykorzystanie potencjału energetyki konwencjonalnej, wsparcie energetyki sieciowej, rozproszonej, kogeneracji i klastrów energii. 4.4.2 Stymulowanie prac badawczych i wdrożeń związanych z produkcją energii ze źródeł odnawialnych. 4.4.3 Podejmowanie działań na rzecz oszczędności zużycia energii oraz poprawy efektywności jej wykorzystania.
	4.5 Wspieranie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego	4.5.1 Wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie. 4.5.2 Wspieranie i udostępnianie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji. 4.5.3 Wsparcie zagospodarowywania i udostępnienia na cele turystyki lub kultury najważniejszych obiektów zabytkowych oraz miejsc historycznych o znaczeniu ponadregionalnym.
	4.6 Rozwój gospodarki cyrkularnej	4.6.1 Wsparcie przedsięwzięć na rzecz zmniejszenia zużycia surowców oraz ograniczenia wytworzenia odpadów w procesach produkcyjnych. 4.6.2 Wsparcie projektów wykorzystujących rynek surowców wtórnych i „re-manufacturing”. 4.6.3 Rozwój modeli biznesowych wspierających rozbudowane systemy serwisowania i napraw produktów. 4.6.4 Edukacja społeczna na rzecz gospodarki cyrkularnej (kampanie społeczne, kampanie świadomościowe).

CEL STRATEGICZNY	CEL OPERACYJNY	PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE – GRUPY ZADAŃ STRATEGICZNYCH
5. WZMOCNIENIE PRZESTRZENNEJ SPÓJNOŚCI REGIONU	5.1 Rozwój regionalnej sieci transportowej	<p>5.1.1 Modernizacja i rozbudowa systemu dróg na terenie województwa, w szczególności obejmująca budowę dróg szybkiego ruchu łączących Wrocław z południem województwa, budowę obwodnic miejscowości oraz budowę i modernizację przepraw mostowych w regionie.</p> <p>5.1.2 Modernizacja i rozbudowa linii kolejowych na terenie województwa, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju linii kolejowych łączących główne ośrodki regionu oraz przejmowania i uruchamiania nieczynnych linii obsługujących ośrodki miejskie, główne obszary turystyczne i obszary wydobywania surowców mineralnych.</p> <p>5.1.3 Budowa systemu transportu publicznego zapewniającego cykliczne połączenia ze stolicą województwa, z atrakcyjnym czasem przejazdu, wszystkich miast powiatowych oraz połączenia miast zagrożonych marginalizacją z ośrodkami wzrostu oraz zapewnienie skomunikowań sąsiadujących ze sobą powiatów oraz rozwój i budowa systemów kolei aglomeracyjnej w obrębie miast o znaczeniu regionalnym i subregionalnym, będących generatorami ruchu aglomeracyjnego oraz rozwój szybkich połączeń między tymi ośrodkami.</p> <p>5.1.4 Rozwój transportu powietrznego.</p> <p>5.1.5 Rozwój zintegrowanych lokalnych i subregionalnych systemów transportu publicznego.</p> <p>5.1.6 Zakup nowoczesnego taboru na potrzeby regionalnego systemu transportu publicznego.</p> <p>5.1.7 Rozwój systemu regionalnego transportu towarowego, w tym budowa intermodalnych węzłów logistycznych i przeladunkowych.</p> <p>5.1.8 Wsparcie działań na rzecz zwiększenia efektywności transportu w ujęciu proekologicznym (elektromobilność).</p> <p>5.1.9 Wykorzystanie dróg wodnych, w szczególności Odry do żeglugi turystycznej i pasażerskiej oraz transportu wodnego.</p> <p>5.1.10 Rozwój sieci dróg rowerowych.</p>
	5.2 Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych	<p>5.2.1 Rozbudowa Dolnośląskiej Sieci Szkieletowej ukierunkowanej na zapewnienie dostępności internetu w każdym gospodarstwie domowym.</p> <p>5.2.2 Rozwój Dolnośląskiej Infrastruktury Informacji Przestrzennej w zakresie zwiększenia dostępności do zasobów informacyjnych o regionie.</p>
	5.3 Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej	<p>5.3.1 Rozwój współpracy międzyregionalnej.</p> <p>5.3.2 Rozwój współpracy transgranicznej.</p>

4. Macierz kierunków interwencji

Skuteczna realizacja polityki rozwoju zależy od zdefiniowania priorytetów wśród celów operacyjnych i ich terytorialnego przyporządkowania, uwzględniającego charakter niezbędnej interwencji i specyficzne wyzwania rozwojowe. Jako działania horyzontalne, obejmujące całe województwo za priorytetowe przyjęto:

- Zwiększenie bezpieczeństwa zdrowotnego**
- Doskonalenie usług edukacyjnych**
- Kształtowanie postaw obywatelskich**
- Rozwój potencjału komunikacyjnego**
- Wykorzystanie potencjału środowiska i jego ochrona (turystyka i ochrona dziedzictwa kulturowego)**
- Wzmocnienie rozwoju regionalnych i subregionalnych ośrodków miejskich**

Ponadto wzmocnienia wymagają obszary funkcjonalne największych miast regionu, czego wyrazem jest terytorialne ujęcie interwencji w obszarze funkcjonalnym jeleniogórskim, legnicko – głogowskim, wałbrzyskim i wrocławskim. Poniższa macierz kierunków interwencji została opracowana metodą ekspercką w oparciu o wszechstronną analizę zjawisk i procesów rozwojowych zachodzących w poszczególnych jednostkach terytorialnych. Zawiera ona cele operacyjne identyfikowane jako priorytetowe dla poszczególnych obszarów funkcjonalnych – skala od 1 (najistotniejszy) do 8. **Należy jednak zaznaczyć, że brak (lub niska ranga) zaznaczenia danego celu strategicznego, nie oznacza braku możliwości jego realizacji w danym obszarze integracji – jest to jedynie rekomendacja, które z celów powinny być realizowane w pierwszej kolejności, a które w następnej, w ramach posiadanych środków.**

Lp.	Cel strategiczny	Priorytety (cele operacyjne)	Obszary interwencji					
			Wrocławski Obszar Funkcjonalny	Legnicko-Głogowski Obszar Funkcjonalny	Jeleniogórski Obszar Funkcjonalny	Wałbrzyski Obszar Funkcjonalny	Górski i Przygraniczny Obszar Funkcjonalny	Obszary poza miejskimi obszarami funkcjonalnymi – obszary peryferyjne
1.	EFEKTYWNE WYKORZYSTANIE GOSPODARCZEGO POTENCJAŁU REGIONU	1.1 Wsparcie endogenicznych potencjałów gospodarczych subregionów		1	1	2	1	1
		1.2 Wzmocnienie krajowej i europejskiej konkurencyjności regionu i jego marki	1			3		
		1.3. Wzmacnianie innowacyjności, w tym ekoinnowacyjności regionu	2	2				
		1.4 Wsparcie rozwoju i rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich	4	4	3	4	4	2
2.	ZWIĘKSZENIE JAKOŚCI I DOSTĘPNOŚCI USŁUG PUBLICZNYCH	2.1 Poprawa stanu i dostępności regionalnej infrastruktury technicznej					6	5
		2.2 Rozwój i modernizacja regionalnej infrastruktury publicznej z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami i starszych						
		2.3 Rozwój i doskonalenie usług publicznych	3	5	6	7		4

Lp.	Cel strategiczny	Priorytety (cele operacyjne)	Obszary interwencji					
			Wrocławski Obszar Funkcjonalny	Legnicko-Głogowski Obszar Funkcjonalny	Jeleniogórski Obszar Funkcjonalny	Wałbrzyski Obszar Funkcjonalny	Górski i Przygraniczny Obszar Funkcjonalny	Obszary poza miejskimi obszarami funkcjonalnymi – obszary peryferyjne
3.	WZMOCNIENIE REGIONALNEGO KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO	3.1 Kształtowanie postaw obywatelskich						
		3.2 Wzrost społecznej integracji						
		3.3 Doskonalenie regionalnego i lokalnych rynków pracy					7	6
		3.4 Poprawa efektywności kształcenia			5			
		3.5 Doskonalenie regionalnej polityki wspierania seniorów oraz osób z niepełnosprawnościami	6					
		3.6 Kształtowanie postaw prozdrowotnych, prospoportowych i proekologicznych						
4.	ODPOWIEDZIALNE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW I OCHRONA WALORÓW ŚRODOWISKA NATURALNEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	4.1 Poprawa stanu środowiska	5	3	4			
		4.2 Racjonalne wykorzystanie walorów i zasobów środowiska		7	7	5	3	
		4.3 Ochrona przed klęskami żywiołowymi	7					
		4.4 Wspieranie produkcji energii ze źródeł odnawialnych oraz wspieranie bezpieczeństwa energetycznego				6		
		4.5 Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego						
		4.6 Rozwój gospodarki cyrkularnej						
5.	WZMOCNIENIE PRZESTRZENNEJ SPÓJNOŚCI REGIONU	5.1 Rozwój regionalnej sieci transportowej	8	6	2	1	2	3
		5.2 Wzrost dostępności regionalnej infrastruktury informacyjnej o wysokich standardach funkcjonalno-użytkowych						
		5.3 Wspieranie współpracy międzyregionalnej i transgranicznej			8	8	5	

Uwaga:

 - cele operacyjne ukierunkowane terytorialnie

1 - ranga celów operacyjnych

5. Ramy finansowe Strategii rozwoju województwa dolnośląskiego 2030

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 jest płaszczyzną wielostronnej współpracy samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, administracji rządowej, podmiotów gospodarczych, instytucji oraz mieszkańców województwa. Z tego względu, identyfikując źródła finansowania przedsięwzięć rozwojowych wynikających z zapisów SRWD 2030, należy wskazać na ich wielość i zróżnicowane pochodzenie. Oznacza to konieczność oparcia systemu jej finansowania na zasadzie montażu różnych źródeł środków finansowych. Dla realizacji SRWD 2030 wydziela się dwa okresy:

1. okres do 2020 roku, ze względu na realizację programów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej (w perspektywie finansowej 2014-2020 + 3 lata na rozliczanie projektów)
2. okres 2021-2030.

Posiadać one będą zróżnicowaną charakterystykę, zwłaszcza jeśli chodzi o środki rozwojowe pochodzące z budżetu Unii Europejskiej, w perspektywie do 2020 roku oraz w nowej perspektywie finansowej 2020+.

W okresie do 2020 roku źródłami finansowania polityki rozwoju Dolnego Śląska będą w szczególności:

1. Budżet Państwa, w tym środki pochodzące z Kontraktu Terytorialnego Województwa Dolnośląskiego;
2. Europejskie Fundusze Strukturalne i Inwestycyjne (EFSI), w tym środki dystrybuowane w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014-2020, programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej oraz PROW 2014-2020, PO Ryby 2014-2020, PO WER 2014-2020, POIS 2014-2020;
3. Europejski Fundusz na rzecz Inwestycji Strategicznych (EFIS);
4. środki pochodzące z międzynarodowych instytucji finansowych, np. Bank Światowy, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych;
5. budżety jednostek samorządu terytorialnego, w tym budżet Województwa Dolnośląskiego;
6. instrumenty finansowe (zwrotne, m.in. pożyczki, poręczenia, gwarancje, inwestycje kapitałowe oraz inwestycje quasi-kapitałowe) udostępniane przez regionalne instytucje finansowe, m.in. Dolnośląski Fundusz Rozwoju.

Planowanie nakładów finansowych na realizację polityki rozwoju regionu po 2020 roku (w nowej perspektywie finansowej 2020+) jest utrudnione ze względu na długi horyzont czasowy oraz trwające negocjacje w sprawie przyszłego kształtu wieloletnich ram finansowych Unii Europejskiej oraz zasad funkcjonowania Polityki Spójności i Wspólnej Polityki Rolnej po 2020 roku.

Po 2020 roku udział funduszy unijnych w całkowitej puli środków rozwojowych będzie relatywnie mniejszy, ze względu na przekroczenie przez nasz region poziomu 75% średniej PKB na mieszkańca Unii Europejskiej. Ważna jest zatem zmiana sposobu redystrybucji środków przekazywanych w ramach subwencji i dotacji do jednostek samorządu terytorialnego, tak aby zapewnić na odpowiednim poziomie finansowanie zadań własnych samorządów. Trzeba zacząć już dziś przygotowywać się do zmiany źródeł finansowania inwestycji po to, aby po 2020 roku, kiedy wygaszone zostaną środki unijne, uniknąć zastoju w inwestycjach. Należy rozważyć szersze otwarcie na partnerstwo publiczno-prywatne, ponieważ kapitał prywatny może się stać głównym źródłem wsparcia inwestycji infrastrukturalnych. Innym mechanizmem finansowania działań rozwojowych w regionie mogą być fundusze partycypacyjne, na które składałyby się lokalne jednostki samorządu terytorialnego oraz Samorząd Województwa Dolnośląskiego. Mechanizm ten służyłby realizacji zadań, które swym zasięgiem i oddziaływaniem przekraczałyby granice administracyjne poszczególnych gmin. Istotnym mechanizmem finansowania działań po 2020 roku powinny nadal być instrumenty finansowe (zwrotne) udostępniane przez regionalne instytucje finansowe, posiadające w obrocie zarówno środki z poprzedniej perspektywy finansowej 2007-2013 (tzw. środki post-Jeremie), jak i środki zwrotne, które nadal będą w obrocie po perspektywie finansowej 2014-2020.

Opierając się na Wieloletniej Prognozie Finansowej Województwa Dolnośląskiego można wskazać, że na realizację zadań rozwojowych do 2030 r., Samorząd Województwa Dolnośląskiego przeznaczy z własnych środków kwotę przeszło 10 mld zł. Szereg działań rozwojowych realizowanych i finansowanych będzie przez lokalne jednostki samorządu terytorialnego oraz podmioty publiczne i prywatne. Zadaniem Samorządu Województwa Dolnośląskiego będzie zachęcanie ich do inwestowania oraz stwarzania warunków dla ukierunkowania tych wydatków zgodnie z celami SRWD 2030.

W celu uzyskania pełniejszej perspektywy możliwości finansowania Strategii opracowano projekcję jej finansowania w trzech scenariuszach, które zależne są od sytuacji gospodarczej i finansowej kraju oraz regionu:

1. **umiarkowanego tempa wzrostu gospodarczego i wzrostu dochodów samorządów – 3% w skali roku**
2. **szybkiego tempa wzrostu gospodarczego i wzrostu dochodów samorządów – 5% w skali roku**
3. **braku wzrostu gospodarczego i braku wzrostu dochodów samorządów.**

Zdefiniowano potencjalną wysokość finansowania realizacji Strategii przez środki publiczne. Założono, że główne źródła finansowania przedsięwzięć ujętych w Strategii ponoszone będą przez samorządy terytorialne, w tym gminy oraz powiaty. Uzupełnieniem środków publicznych inwestowanych w rozwój regionu będą środki Województwa Dolnośląskiego oraz środki krajowe, jak również środki UE.

Założono:

- zróżnicowany wzrost przychodów gmin i stały poziom dochodów powiatów, województwa (zgodnie z trendami widocznymi w latach 2010-2017),**
- że wydatki inwestycyjne w przypadku JST wynosić będą 20% przychodów ogółem,**
- spadek puli środków unijnych kierowanych do regionu, zarówno w kontekście wydatków realizowanych ze szczebla krajowego, jak również regionalnego rzędu 20% po 2023 roku,**
- zróżnicowany poziom finansowania interwencji strategicznej ze środków własnych krajowych, który zależny jest, podobnie jak w przypadku samorządów gminnych, od sytuacji gospodarczej kraju.**

Zaproponowane zmiany wielkości finansowania Strategii bazują na zaobserwowanych w latach 2010-2017 trendach wzrostu gospodarczego i przychodów JST (rzędu 5% w skali roku, poza powiatami) oraz prognozach zmniejszenia budżetu UE dla Polski po 2020 roku (rzędu 20%).

Projekcja finansowania SRWD 2030 wskazuje na istotne zagrożenia dla realizacji Strategii, które zależne są od kondycji gospodarki i finansów JST. Zagrożenia te po części mogą być zmniejszane poprzez poszukiwanie wsparcia finansowania działań rozwojowych po stronie prywatnej.

W zależności od wariantu potencjalne środki finansowe, które mogą zostać skierowane przez sektor publiczny na realizację Strategii do 2030 roku, oszacowano łącznie na kwotę 71,64 mld zł w wariantcie pesymistycznym oraz w kwocie 85,69 mld zł w wariantcie optymistycznym.

Próbując wskazać, jaka potencjalna wartość środków może zostać zainwestowana w regionie przez przedsiębiorców sięgnięto po dane GUS dotyczące nakładów inwestycyjnych dolnośląskich przedsiębiorstw. W 2017 roku nakłady te wyniosły 14,1 mld zł i od 2010 roku rosły w skali rocznej o 4,6%.

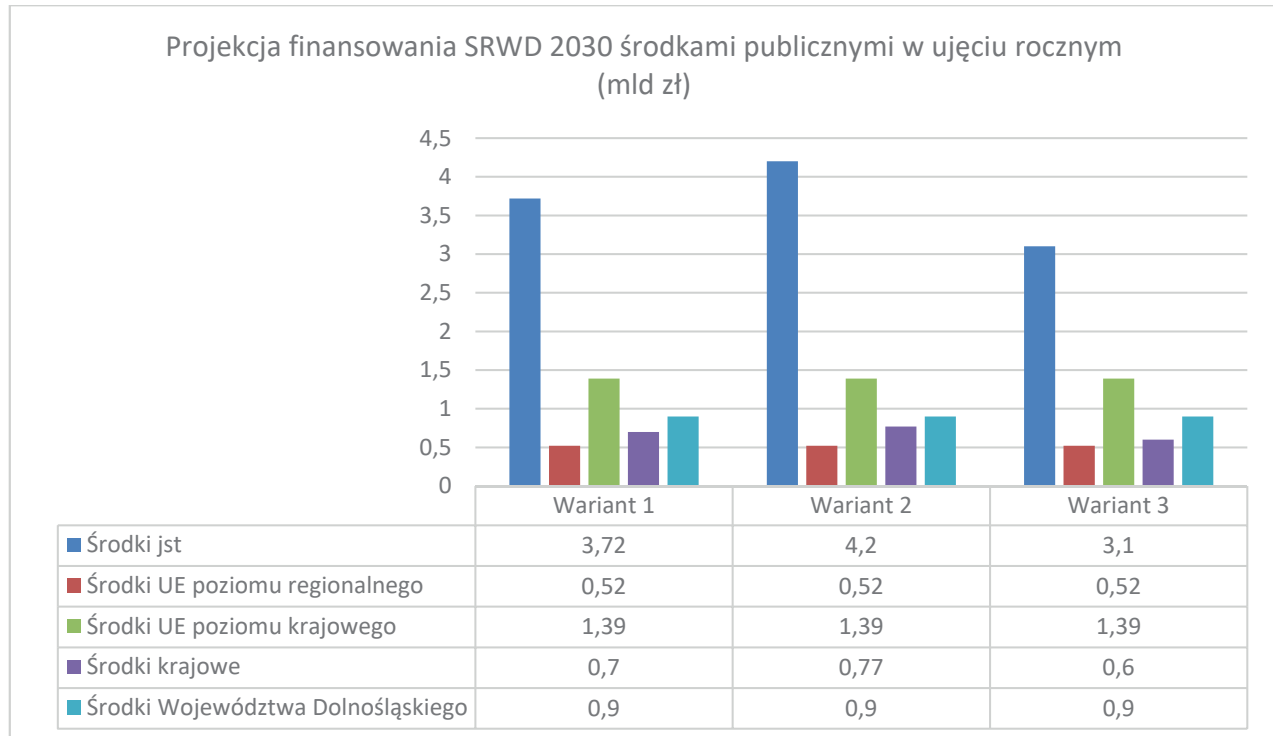
Przy założeniu zachowania wzrostu nakładów inwestycyjnych rzędu 4,6% oznacza to, że w okresie od 2020 do 2030 roku na Dolnym Śląsku podmioty prywatne mogą zainwestować kwotę rzędu **247,25 mld zł**.

Przy braku wzrostu nakładów inwestycyjnych, tj. przy założeniu utrzymania poziomu tych nakładów z 2017 roku, kwota środków zainwestowanych na Dolnym Śląsku przez sektor prywatny wyniosłaby **169,20 mld zł**.

Wysokość środków na realizację konkretnych celów zostanie precyzyjnie określona w planie wykonawczym Strategii, zawierającym docelowy katalog programów rozwoju i polityk realizujących zapisy SRWD 2030.

PROJEKCJA FINANSOWANIA SRWD 2030 ZE ŚRODKÓW PUBLICZNYCH

Poniżej w formie syntetycznej zaprezentowano prognozy finansowania SRWD 2030 środkami publicznymi w wariantach najbardziej prawdopodobnym (3% wzrost gospodarczy), tj. przy założeniu umiarkowanego tempa wzrostu gospodarczego oraz wariantach optymistycznym (5% wzrost gospodarczy) i pesymistycznym (brak wzrostu gospodarczego).

Źródło: Ewaluacja Ex-Ante Projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030, Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o, Wrocław 2018

Wariant 1:

Prognoza umiarkowanego tempa wzrostu gospodarczego i wzrostu dochodów samorządów – 3% w skali roku

- ☐ wzrost przychodów budżetów gmin o 3%, budżet powiatów i województwa bez zmian, zmniejszenie finansowania z UE o 20% po 2023 roku, wzrost finansowania krajowego o 3% (bazujący na wzroście gospodarczym) – dane w mld zł.

Wariant 2:

Prognoza szybkiego tempa wzrostu gospodarczego i wzrostu dochodów samorządów – 5% w skali roku

- ☐ wzrost przychodów budżetów gmin o 5%, budżet powiatów i województwa bez zmian, zmniejszenie finansowania z UE o 20% po 2023 roku, wzrost finansowania krajowego o 5% (bazujący na wzroście gospodarczym) – dane w mld zł.

Wariant 3:

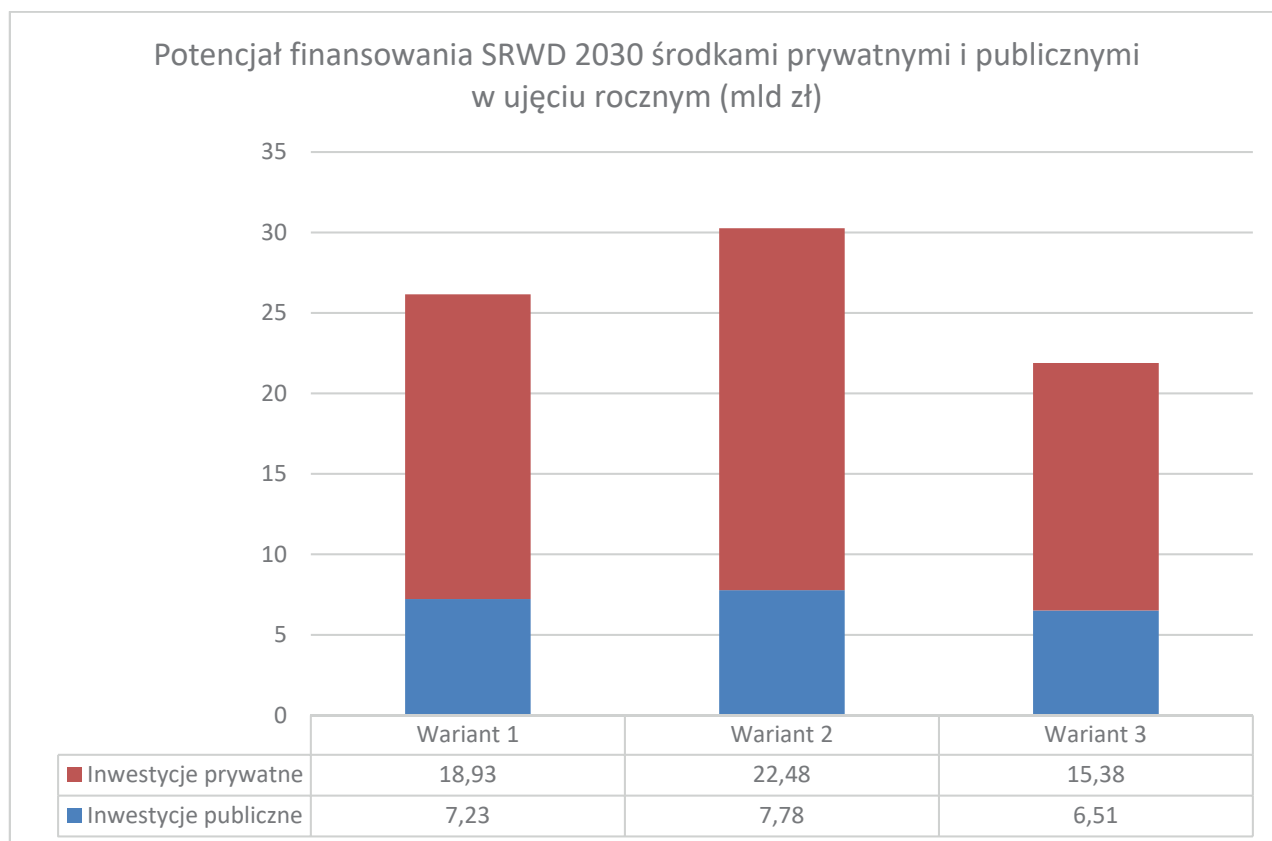
Prognoza braku wzrostu gospodarczego i braku wzrostu dochodów samorządów

- ☐ brak wzrostu przychodów budżetów gmin, powiatów i województwa bez zmian, zmniejszenie finansowania z UE o 20% po 2023 roku, brak wzrostu finansowania krajowego – dane w mld zł

PROJEKCJA FINANSOWANIA SRWD 2030 ZE ŚRODKÓW PRYWATNYCH

Finansowanie SRWD 2030 odbywać się będzie za pośrednictwem inwestycji publicznych oraz prywatnych. Poniżej przedstawiono relację prognozowanych wielkości finansowania rozwoju regionu za pośrednictwem środków prywatnych oraz publicznych w trzech wariantach opisanych powyżej.

Potencjał finansowania środkami prywatnymi uzależniony jest od tempa wzrostu nakładów inwestycyjnych. W wariantcie 1, tj. umiarkowanego wzrostu gospodarczego założono, że wzrost nakładów inwestycyjnych wyniesie 2,3% w skali roku, w drugim optymistycznym wariantcie wzrost ten wyniesie 4,6%, w ostatnim pesymistycznym wariantcie nakłady inwestycyjne pozostaną na poziomie obecnie notowanych wartości (brak wzrostu nakładów inwestycyjnych w przyszłości).

Źródło: Ewaluacja Ex-Ante Projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030, Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o, Wrocław 2018

Wariant 1:

Prognoza umiarkowanego wzrostu gospodarczego założono, że wzrost nakładów inwestycyjnych wyniesie 2,3% – dane w mld zł.

Wariant 2:

Prognoza obecnego tempa wzrostu nakładów inwestycyjnych przedsiębiorstw na Dolnym Śląsku (4,6% w skali roku) – dane w mld zł.

Wariant 3:

Brak wzrostu nakładów inwestycyjnych przedsiębiorstw na Dolnym Śląsku – dane w mld zł.

6. System wdrażania SRWD 2030

Podstawowym celem systemu wdrażania SRWD 2030 jest zapewnienie efektywnej realizacji jej celów strategicznych, operacyjnych oraz kierunków działań, w oparciu o przejrzysty proces programowania strategicznego i wydatkowania środków publicznych w województwie.

6.1 ZASADY WDRAŻANIA

W procesie wdrażania Strategii stosowane będą sformułowane poniżej zasady:

Zasada zrównoważonego rozwoju – polega na prowadzeniu działań sprzyjających integracji czynników gospodarczych, społecznych, politycznych, przy jednoczesnym zachowaniu równowagi ekologicznej w celu możliwości zaspokojenia najważniejszych potrzeb obywateli zarówno obecnie żyjącego pokolenia, jak również przyszłych pokoleń.

Zasada gospodarki cyrkularnej (gospodarka obiegu zamkniętego) – oznacza racjonalne wykorzystanie zasobów (produktów, materiałów oraz surowców), które powinny pozostawać w gospodarce tak długo, jak jest to możliwe, a wytwarzanie odpadów powinno być jak najbardziej zminimalizowane. Idea ta uwzględnia wszystkie etapy cyklu życia produktu, zaczynając od jego projektowania, poprzez produkcję, konsumpcję, zbieranie odpadów, aż do ich zagospodarowania, stanowi odpowiedź na wyzwania związane z ograniczonym dostępem do surowców naturalnych.

Zasada wykorzystania najlepszych dostępnych technologii w szczególności technologii cyfrowych – oznacza podejmowanie działań służących uzyskiwaniu różnorodnych korzyści wynikających z dostępu do technologii, w różnych obszarach życia i z uwzględnieniem indywidualnych różnic i sposobów funkcjonowania przez różne grupy użytkowników - od dzieci i młodzieży, poprzez osoby dorosłe (a w szczególności aktywne zawodowo), po seniorów.

Zasada równości szans i niedyskryminacji – umożliwienie wszystkim osobom – bez względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę lub pochodzenie etniczne, wyznawaną religię lub światopogląd, orientację seksualną – sprawiedliwego, pełnego uczestnictwa we wszystkich dziedzinach życia na jednakowych zasadach.

Zasada selektywności podejścia (koncentracja, poszukiwanie nisz, sektory) - oznacza koncentrację na tych produktach, technologiach, sektorach, które mają istotne znaczenie dla realizacji celów Strategii w dłuższej perspektywie czasowej, a więc mających mierzalny wpływ na zwiększanie produktywności i powiększanie dochodów ludności oraz poprawę jakości życia. W krótkiej perspektywie wspierane będą sektory decydujące o naszej aktualnej konkurencyjności, czy mające znaczący udział zarówno pod względem produkcji, jak i wpływu i powiązań z innymi sektorami. Jednak kluczowe jest postawienie na technologie i sektory stanowiące o przewadze konkurencyjnej regionu w przyszłości.

Zasada podejścia zintegrowanego i zróżnicowanego terytorialnie - oznacza koncentrację różnych działań podejmowanych przez poszczególne podmioty – rząd, samorząd, podmioty gospodarcze i partnerów społecznych - wokół wyznaczonych celów strategicznych i operacyjnych. Niezbędnym elementem podejścia terytorialnego jest współpraca, dialog i partnerstwo z władzami lokalnymi, podmiotami gospodarczymi i społecznymi oraz obywatelami.

Zasada współpracy i partnerstwa - oznacza zaangażowanie i szeroko zakrojone współdziałanie pomiędzy podmiotami publicznymi, prywatnymi, organizacjami pozarządowymi, sektorem nauki i społeczeństwem obywatelskim na różnych etapach planowania i realizacji działań rozwojowych.

Zasada rozwoju świadomego demograficznie - oznacza ukierunkowanie interwencji w ramach poszczególnych polityk publicznych, na poziomie regionalnym, tak aby uwzględniały one występujące trendy demograficzne.

6.2 PROGRAMOWANIE ROZWOJU

Najważniejszymi dokumentami określającymi politykę rozwoju Dolnego Śląska i wyzwania stojące przed regionem są Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego oraz Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego. Są one również nadrzędne względem wszystkich pozostałych dokumentów strategicznych, programowych, planistycznych czy finansowych przygotowywanych na poziomie regionalnym. W związku z przygotowywaną **reformą systemu zarządzania rozwojem kraju**, w tym planowaną po 2020 roku **integracją planowania strategicznego i przestrzennego** na poziomie regionalnym, zapisy SRWD 2030 będą ściśle powiązane z ustaleniami aktualizowanego PZPWD.

Dokumentami o charakterze operacyjno-wdrożeniowym, stanowiącymi zasadnicze narzędzie realizacji zapisów SRWD 2030, będą **wojewódzkie programy rozwoju i polityki wojewódzkie, m.in. Dolny Śląsk. Zielona Dolina Żywności i Zdrowia, Strategia Rozwoju Sportu w Województwie Dolnośląskim, Regionalna Strategia Innowacji dla Województwa Dolnośląskiego 2011-2020 (wraz z planowaną aktualizacją) oraz Strategia „Sudety 2030”**. Programy będą opracowywane w zakresie działań będących w bezpośrednich kompetencjach samorządu regionalnego. Programy rozwoju mogą być poprzedzone opracowaniem strategii terytorialnych, sektorowych lub dziedzinowych. Natomiast polityki będą dotyczyły zadań publicznych leżących poza zakresem bezpośredniego wpływu i dotyczyć będą takich działań jak inicjowanie współpracy poszczególnych interesariuszy w regionie, wsparcie finansowe i merytoryczne dla przedsięwzięć o istotnej wartości dodanej, zabieganie o inwestycje rządowe w regionie czy też racjonalne wydatkowanie funduszy europejskich. Niektóre dziedziny będą jednak zawierały wspólne elementy programów rozwoju i polityk. Jest to związane z naturalnym przenikaniem się kompetencji podmiotów odpowiedzialnych za daną dziedzinę życia społeczno-gospodarczego.

Programy rozwoju i polityki będą dokumentami o średniookresowej perspektywie realizacji, jednak nie dłuższej niż obowiązująca strategia regionalna. Powinny one realizować także jeden lub więcej celów operacyjnych oraz precyzować przyjęte kierunki działań konieczne dla ich realizacji i odnosić się do przestrzeni, sektorów, dziedzin lub subregionów.

Tworzone dokumenty operacyjno-wdrożeniowe powinny być przygotowywane w powiązaniu z zapisami SRWD 2030 oraz zawierać przynajmniej:

1. Wnioski z diagnozy stanu w odniesieniu do danego obszaru tematycznego oraz wnioski z raportu ewaluacyjnego (jeśli takie opracowania istnieją);
2. Część projekcyjną zawierającą cel główny i cele szczegółowe, z odniesieniem do odpowiednich zapisów SRWD 2030, w tym sprecyzowanie przyjętych kierunków działań;
3. Plan finansowy i podstawowe założenia systemu realizacji, w tym źródła finansowania realizacji, szacowane kwoty środków i ich podział między poszczególne cele;
4. Monitoring – opis sposobu monitorowania i oceny stopnia osiągnięcia celu głównego i celów szczegółowych.

Dla implementacji zasady zintegrowanego zarządzania rozwojem regionu programy rozwoju i polityki powinny określać podejście terytorialne do rozwoju województwa w danym obszarze tematycznym (podejście w oparciu o zapisy SRWD 2030). W sytuacji, gdy dany obszar tematyczny będący przedmiotem opracowania, regulowany jest przez akty normatywne o charakterze szczegółowym, powinien on w swojej treści uwzględniać także te zapisy.

Docelowy katalog programów rozwoju i polityk oraz ich zakres tematyczny określi **Plan wykonawczy SRWD 2030** uchwalony przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego po zatwierdzeniu SRWD 2030 przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego. Plan wykonawczy określać będzie również komórki organizacyjne Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego czy wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne odpowiedzialne za opracowanie, wdrażanie i monitoring konkretnych programów rozwoju czy polityk. Jeśli będzie taka konieczność, wskazane także zostaną podmioty współpracujące, szczególnie w przypadkach dużej złożoności zakresu tematycznego programów i polityk.

Plan wykonawczy określi procedurę obejmującą koordynację procesu planowania strategicznego na poziomie województwa, w tym przygotowywania dokumentów analitycznych, strategicznych i programowych w zakresie polityki regionalnej województwa.

W oparciu o ustalenia Planu wykonawczego Zarząd Województwa będzie uchwalał **wykaz zadań strategicznych**, który będzie podstawą finansowania ze środków budżetu Województwa i ubiegania się o wsparcie ze środków zewnętrznych w tym w ramach Kontraktu Terytorialnego.

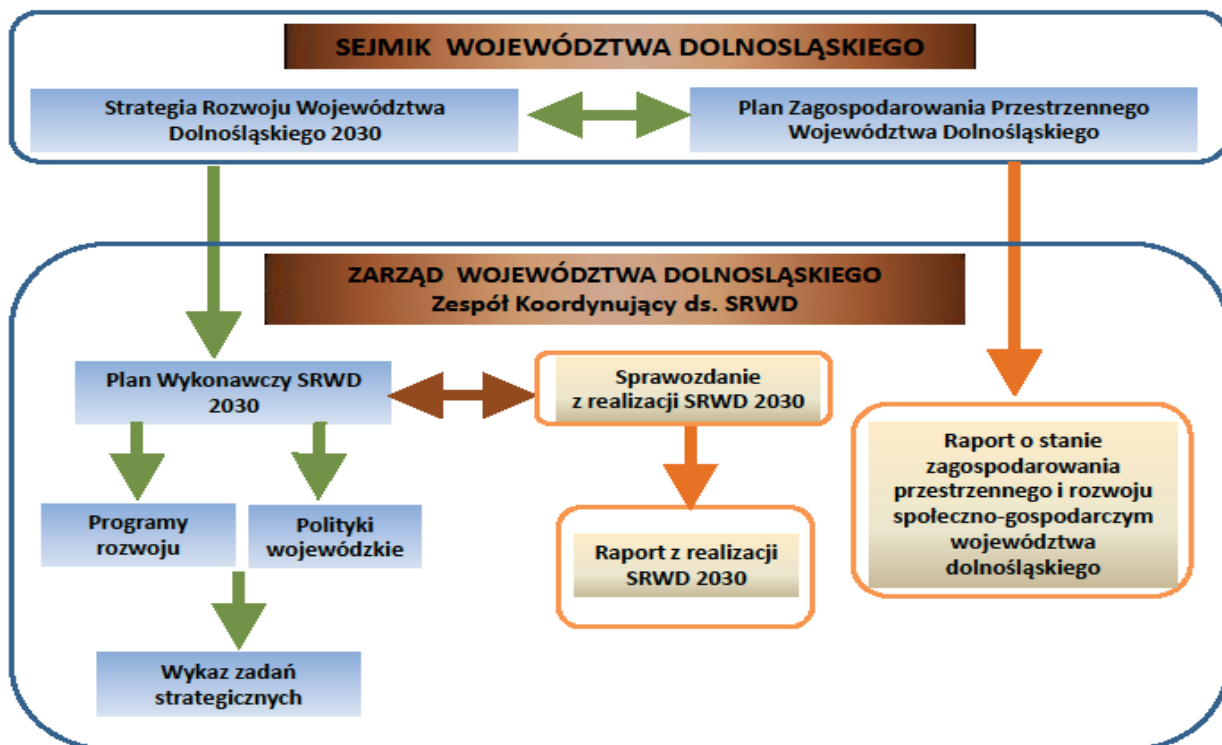
6.3 INSTYTUCJE WDRAŻAJĄCE

Podmiotem odpowiedzialnym za proces wdrażania SRWD 2030 jest Zarząd Województwa Dolnośląskiego. Zadanie to będzie realizowane przez jednostkę pomocniczą Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego (UMWD), wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne oraz spółki prawa handlowego z udziałem samorządu województwa. W procesie wdrażania SRWD 2030, Zarząd Województwa Dolnośląskiego będzie również wspierany przez inne podmioty z wiodącą rolą Regionalnego Forum Terytorialnego jako głównego gremium opiniodawczo-doradczego i zarazem zaplecze eksperckie.

Zadaniem działającego w strukturze UMWD Komitetu Koordynującego ds. SRWD 2030 będzie formułowanie opinii i rekomendacji dotyczących procesu wdrażania, monitorowania i ewaluacji SRWD 2030.

Dla skutecznej realizacji zapisów SRWD 2030, Zarząd Województwa Dolnośląskiego będzie współpracował z pozostałymi podmiotami, które w sposób samodzielny i niezależny realizują działania mające istotny wpływ na rozwój regionu. Do tych podmiotów należą w szczególności lokalne jednostki samorządu terytorialnego, podmioty administracji rządowej (zarówno terenowej, jak i centralnej), uczelnie wyższe, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe.

SCHEMAT SYSTEMU WDRAŻANIA STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030

6.4 KOMPETENCJE PRAWNE SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Podmiotem odpowiedzialnym za wdrażanie Strategii Rozwoju Województwa jest Samorząd Województwa, jednak nie wszystkie działania istotne dla rozwoju województwa zawierają się w obszarze kompetencji Samorządu Województwa, wojewódzkich samorządowych jednostek organizacyjnych, czy spółek z udziałem samorządu. Część działań stanowi obszar pozostający poza obszarem kompetencyjnym Samorządu Województwa, w ramach którego regionalne władze samorządowe mogą pełnić rolę koordynatora, stymulatora, mediatora, bądź inicjatora/wnioskodawcy działań i inicjatyw prowadzonych na szczeblu lokalnym lub rządowym. Trzeci zakres to obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów bez dominującej pozycji jednego z nich (np. Samorząd Województwa, jst, uczelnie wyższe, administracja rządowa, podmioty prywatne i inne), wynikający z działań realizowanych w ramach zarządzanych przez Województwo programów i projektów, jak również finansowej partycypacji.

PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE- GRUPY ZADAŃ STRATEGICZNYCH		Obszar kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Obszar pozostający poza zakresem kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów
1.1.1.	Wspieranie obszarów o trudnych warunkach rozwojowych, zagrożonych wystąpieniem strukturalnego bezrobocia oraz o niskim PKB.			
1.1.2.	Wzmocnienie gospodarcze ośrodków regionalnych i subregionalnych.			
1.1.3.	Wzmocnienie roli MŚP, w tym firm rzemieślniczych i rodzinnych w aktywizacji gospodarczej subregionów.			
1.1.4.	Rozwój lokalnych rynków żywności i wzrost konkurencyjności sektora rolno – spożywczego m.in. w oparciu o żywność wysokiej jakości.			
1.1.5.	Promowanie regionu jako atrakcyjnego miejsca dla turystyki, wypoczynku i poprawy stanu zdrowia.			
1.2.1	Promocja gospodarcza i turystyczna regionu.			
1.2.2.	Wspieranie przedsiębiorczości, rozwój usług otoczenia biznesu oraz rozwój sieci powiązań gospodarczych, w tym inicjatyw klastrowych			
1.2.3.	Wsparcie internacjonalizacji przedsiębiorstw.			
1.2.4.	Wzmocnienie marki produktów regionalnych.			
1.2.5.	Wzmocnienie wrocławskiego ośrodka naukowego			
1.3.1.	Rozwój specjalizacji regionalnych i subregionalnych, w tym inteligentnych specjalizacji.			
1.3.2.	Wsparcie dla inteligentnej reindustrializacji – cyfryzacji i zaawansowanej automatyzacji procesów technologicznych i zarządczych w przedsiębiorstwach.			
1.3.3.	Stymulowanie współpracy sfer biznesu, nauki i edukacji.			
1.3.4.	Rozwój usług proinnowacyjnych oraz kreowanie i wspieranie regionalnych ośrodków innowacyjności.			
1.3.5.	Wzmacnianie regionalnego systemu wsparcia finansowego dla przedsięwzięć innowacyjnych.			
1.3.6.	Tworzenie warunków do współpracy badawczo - rozwojowej o zasięgu międzynarodowym.			

PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE- GRUPY ZADAŃ STRATEGICZNYCH		Obszar kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Obszar pozostający poza zakresem kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów
1.4.1.	Zrównoważony rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych z uwzględnieniem elementów zielonej infrastruktury.			
1.4.2.	Rewitalizacja zdegradowanych obszarów wiejskich, miejskich, w tym przemysłowych.			
1.4.3.	Wspieranie działań na rzecz rewitalizacji zabytkowych zespołów urbanistycznych i najcenniejszych obiektów architektury.			
1.4.4.	Programowanie i realizacja prac urządzeniowo-rolnych, działania na rzecz scalania gruntów rolnych oraz melioracji.			
2.1.1.	Wspieranie działań zwiększających dostępność do źródeł wody oraz infrastruktury odprowadzania i oczyszczania ścieków.			
2.1.2.	Wspieranie i rozwój systemów energetycznych oraz eliminowanie zagrożeń powodowanych przez ekstremalne zjawiska atmosferyczne.			
2.1.3.	Wspieranie działań w zakresie efektywnej gospodarki odpadami.			
2.2.1.	Wspieranie inwestycji w infrastrukturę sportowo-rekreacyjną.			
2.2.2.	Zapewnienie opieki dziennej oraz edukacji dzieciom poprzez wsparcie budowy/ rozbudowy żłobków i przedszkoli.			
2.2.3.	Rozwój i dostosowanie infrastruktury publicznej do uwarunkowań społeczno-demograficznych, w szczególności do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, słabszych i starszych.			
2.3.1.	Podejmowanie działań w celu podniesienia poziomu bezpieczeństwa osobistego i publicznego.			
2.3.2.	Podejmowanie działań służących poprawie sprawności obsługi społeczeństwa przez instytucje administracji publicznej, w tym e-usług publicznych.			
2.3.3.	Podejmowanie działań dla poprawy dostępności i podniesienia jakości świadczeń zdrowotnych oraz na rzecz ograniczenia zachorowalności mieszkańców regionu.			
2.3.4.	Podejmowanie działań na rzecz upowszechniania i poprawy dostępności do kultury.			
2.3.5.	Zwiększenie dostępności do usług publicznych wyższego rzędu w ośrodkach ponadlokalnych.			
2.3.6.	Podejmowanie działań służących poprawie jakości usług publicznego transportu zbiorowego.			
2.3.7.	Współpraca jednostek samorządu terytorialnego dla efektywnej realizacji usług publicznych.			
3.1.1.	Wzmacnianie wielodziedzinowego budżetu obywatelskiego.			
3.1.2.	Popularyzacja wiedzy o regionie i wzmocnienie tożsamości jego mieszkańców.			
3.1.3.	Podnoszenie kompetencji interkulturowych.			
3.1.4.	Wspieranie organizacji pozarządowych oraz sieci działających na rzecz tych organizacji.			

	PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE- GRUPY ZADAŃ STRATEGICZNYCH	Obszar kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Obszar pozostający poza zakresem kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów
3.1.5.	Podejmowanie działań na rzecz aktywności społeczności lokalnych i rozwoju lokalnego, ze szczególnym uwzględnieniem środowisk zmarginalizowanych.			
3.1.6.	Wsparcie i promocja partnerstwa społecznego, w tym ekonomii społecznej oraz zwiększenie ich roli w realizacji usług społecznych.			
3.2.1.	Rozwój infrastruktury służącej integracji społecznej i zawodowej.			
3.2.2.	Wsparcie działań na rzecz osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym.			
3.2.3.	Podejmowanie działań na rzecz zwiększenia udziału i roli kobiet na rynku pracy oraz w życiu publicznym.			
3.2.4.	Wsparcie działań na rzecz rozwijania sieci mieszkań chronionych i wspomaganych.			
3.2.5.	Wspieranie ekonomii społecznej.			
3.2.6.	Wspieranie działań na rzecz integracji cudzoziemców.			
3.3.1.	Kształtowanie i rozwój usług edukacyjnych i społecznych ukierunkowanych na wzmocnienie rynków pracy.			
3.3.2.	Wspieranie i pobudzanie aktywności zawodowej mieszkańców regionu.			
3.4.1.	Wsparcie innowacyjnych metod kształcenia.			
3.4.2.	Działania na rzecz podniesienia jakości oraz atrakcyjności szkolnictwa zawodowego.			
3.4.3.	Rozwój systemu wspierania uczniów z dysfunkcjami i z niepełno sprawnościami.			
3.4.4.	Wspieranie działań na rzecz rozwoju umiejętności i postaw kreatywnych i przedsiębiorczych ze szczególnym uwzględnieniem uczniów uzdolnionych.			
3.5.1.	Wspieranie systemu aktywizacji osób starszych.			
3.5.2.	Realizowanie działań z zakresu rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami.			
3.6.1.	Wspieranie przedsięwzięć sportowych w regionie oraz promowanie upowszechniania kultury fizycznej.			
3.6.2.	Działania na rzecz rozwoju edukacji kultury fizycznej.			
3.6.3.	Wspieranie działań na rzecz kształtowania postaw prozdrowotnych.			
3.6.4.	Wspieranie działań na rzecz kształtowania postaw proekologicznych.			
4.1.1.	Działania w zakresie zwalczania źródeł niskiej emisji, szczególnie w uzdrowiskach.			
4.1.2.	Wspieranie edukacji ekologicznej w oparciu o zasoby lokalne (infrastrukturalne, przyrodnicze i kulturowe).			
4.1.3.	Rekultywacja i zagospodarowanie terenów przemysłowych i wydobywczych.			
4.2.1.	Zachowanie i racjonalne wykorzystanie zasobów glebowych i leśnych.			
4.2.2.	Wspieranie racjonalnej gospodarki zasobami wód termalnych i leczniczych w regionie.			

PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE- GRUPY ZADAŃ STRATEGICZNYCH		Obszar kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Obszar pozostający poza zakresem kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów
4.2.3.	Prowadzenie działań na rzecz rozwoju systemu obszarów cennych przyrodniczo i efektywnej ochrony wartości krajo- brazu.			
4.2.4.	Wzmocnienie potencjału uzdrowiskowego i turystycznego, w tym rozwój nowych gałęzi turystyki.			
4.2.5.	Wspieranie działań na rzecz racjonalnej gospodarki zasobami wód powierzchniowych i podziemnych, w tym zapewnienia odpowiedniej jakości wód.			
4.2.6.	Prowadzenie działań na rzecz racjonalnego wykorzystania i ochrony złóż kopalin.			
4.3.1.	Wspieranie rozwoju systemu małej retencji wodnej w regionie (poprawa stanu technicznego i skuteczności zbiorników małej retencji).			
4.3.2.	Realizacja działań służących minimalizacji zagrożeń wynikających z ekstremalnych zjawisk atmosferycznych i awarii przemysłowych.			
4.3.3.	Właściwe zagospodarowanie przestrzenne terenów zagrożonych zjawiskami przyrodniczymi, w tym powodzią i suszami oraz właściwe zarządzanie ryzykiem powodziowym.			
4.3.4.	Doskonalenie metod szkolenia służb i innych podmiotów ratowniczych oraz poprawa ich wyposażenia w sprzęt ratowniczy.			
4.4.1.	Wykorzystanie potencjału energetyki konwencjonalnej, wsparcie energetyki sieciowej, rozproszonej, kogeneracji i klastrów energii.			
4.4.2.	Stymulowanie prac badawczych i wdrożeniowych związanych z produkcją energii ze źródeł odnawialnych.			
4.4.3.	Podejmowanie działań na rzecz oszczędności zużycia energii oraz poprawy efektywności jej wykorzystania.			
4.5.1.	Wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie.			
4.5.2.	Wspieranie i udostępnianie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji.			
4.5.3.	Wsparcie zagospodarowywania i udostępnienia na cele turystyki lub kultury najważniejszych obiektów zabytkowych oraz miejsc historycznych o znaczeniu ponadregionalnym.			
4.6.1.	Wsparcie przedsięwzięć na rzecz zmniejszenia zużycia surowców oraz ograniczenia wytwarzania odpadów w procesach produkcyjnych.			
4.6.2.	Wsparcie projektów wykorzystujących rynek surowców wtórnych i „re-manufacturing”.			
4.6.3.	Rozwój modeli biznesowych wspierających rozbudowane systemy serwisowania i napraw produktów.			
4.6.4.	Edukacja społeczna na rzecz gospodarki cyrkularnej (kampanie społeczne, kampanie świadomościowe).			
5.1.1.	Modernizacja i rozbudowa systemu dróg na terenie województwa w szczególności obejmująca budowę dróg szybkiego ruchu łączących Wrocław z południem województwa, budowę obwodnic miejscowości oraz budowę i modernizacja przepraw mostowych w regionie.			

PRZEDSIĘWZIĘCIA STRATEGICZNE- GRUPY ZADAŃ STRATEGICZNYCH		Obszar kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Obszar pozostający poza zakresem kompetencji Samorządu Województwa Dolnośląskiego	Obszar mieszanych kompetencji różnych podmiotów
5.1.2.	Modernizacja i rozbudowa linii kolejowych na terenie województwa, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju linii kolejowych łączących główne ośrodki regionu oraz przejmowania i uruchamiania nieczynnych linii obsługujących ośrodki miejskie, główne obszary turystyczne i obszary wydobywania surowców mineralnych.			
5.1.3.	Budowa systemu transportu publicznego zapewniającego cykliczne połączenia ze stolicą województwa, z atrakcyjnym czasem przejazdu, wszystkich miast powiatowych oraz połączenia miast zagrożonych marginalizacją z ośrodkami wzrostu oraz zapewnienie skomunikowań sąsiadujących ze sobą powiatów oraz rozwój i budowa systemów kolei aglomeracyjnej w obrębie miast o znaczeniu regionalnym i subregionalnym, będących generatorami ruchu aglomeracyjnego oraz rozwój szybkich połączeń między tymi ośrodkami.			
5.1.4.	Rozwój transportu powietrznego.			
5.1.5.	Rozwój zintegrowanych lokalnych i subregionalnych systemów transportu publicznego.			
5.1.6.	Zakup nowoczesnego taboru na potrzeby regionalnego systemu transportu publicznego.			
5.1.7.	Rozwój systemu regionalnego transportu towarowego, w tym budowa intermodalnych węzłów logistycznych i przeładunkowych.			
5.1.8.	Wsparcie działań na rzecz zwiększenia efektywności transportu w ujęciu proekologicznym (elektromobilność).			
5.1.9.	Wykorzystanie dróg wodnych, w szczególności Odry do żeglugi turystycznej i pasażerskiej oraz transportu wodnego.			
5.1.10.	Rozwój sieci dróg rowerowych.			
5.2.1.	Rozbudowa Dolnośląskiej Sieci Szkieletowej ukierunkowanej na zapewnienie dostępności internetu w każdym gospodarstwie domowym.			
5.2.2.	Rozwój Dolnośląskiej Infrastruktury Informacji Przestrzennej w zakresie zwiększenia dostępności do zasobów informacyjnych o regionie.			
5.3.1.	Rozwój współpracy międzyregionalnej.			
5.3.2.	Rozwój współpracy transgranicznej.			

7. Monitoring i ewaluacja SRWD

7.1 SYSTEM MONITORINGU I EWALUACJI

System monitoringu i ewaluacji powinien stanowić narzędzie zarządzania umożliwiające efektywne planowanie, alokację środków, okresową ocenę i dostosowanie podejmowanych działań zgodnie ze zmieniającymi się warunkami społeczno-gospodarczymi i zdiagnozowanymi potrzebami na podstawie zestandaryzowanej i powtarzalnej metodyki. Koncepcja systemu monitorowania i ewaluacji *Strategii rozwoju województwa dolnośląskiego 2030* zgodna jest z wnioskami i zaleceniami wynikającymi z dokumentów strategicznych i programowych szczebla krajowego oraz europejskiego. Do najbardziej istotnych dla monitoringu i ewaluacji zaleceń i wniosków w projektowanym systemie zaliczyć można:

- ukierunkowanie działań na rezultaty,
- oparcie polityki na dowodach,
- włączenie spójności terytorialnej do zakresu działań rozwojowych,
- nacisk na wieloszczeblowe i wielopodmiotowe zarządzanie sferą publiczną.

SCHEMAT SYSTEM MONITORINGU STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO 2030

Zakres tematyczny monitoringu i ewaluacji realizacji SRWD 2030 określają cele strategiczne i priorytety (cele operacyjne). Monitorowanie rozwoju społeczno-gospodarczego województwa dolnośląskiego strategii będzie odbywać się na bieżąco, a raportowanie w cyklu trzyletnim. Monitoring realizacji celów strategicznych prowadzony będzie w oparciu o zestaw wskaźników.

Proces ewaluacji SRWD 2030 będzie natomiast realizowany poprzez następujące typy ewaluacji: ex ante, ex post oraz w uzasadnionych sytuacjach ewaluacji on-going.

- ewaluacja ex ante, zgodnie z zapisami ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju zbadana założenia realizacji strategii, jej skuteczność i efektywność przed jej przyjęciem;
- ewaluacja ex post zostanie przeprowadzona po zakończeniu realizacji strategii;
- ewaluacje on-going oceniające skuteczność, efektywność oraz wpływ danej interwencji na osiągnięcie celów SRWD 2030 mogą zostać przeprowadzone w zależności od pojawiających się potrzeb informacyjnych, które nie mogą zostać zaspokojone poprzez bieżący monitoring strategii.

7.2 ZAŁOŻENIA INSTYTUCJONALNE

Głównym podmiotem odpowiedzialnym za prowadzenie procesu monitorowania realizacji *SRWD 2030* jest Zarząd Województwa Dolnośląskiego, który realizować będzie ww. zadanie poprzez jednostki podległe: Komitet Koordynujący ds. SRWD, Departamenty UMWD, Instytut Rozwoju Terytorialnego oraz właściwe jednostki i instytucje odpowiedzialne za wdrażanie Strategii oraz podmiot opiniodawczo-doradczy - Regionalne Forum Terytorialne. Zarząd Województwa Dolnośląskiego, będąc podmiotem odpowiedzialnym za wdrażanie *Strategii*, w celu uzyskania efektu synergii w procesie realizacji, będzie współpracował zarówno z zależnymi, jak i niezależnymi regionalnymi interesariuszami, mającymi wpływ na realizację polityki rozwoju województwa. Komitet Koordynujący ds. SRWD pełnić będzie nadzór merytoryczny, obejmujący konsultacje metodologii działań monitoringowych i ewaluacyjnych, będzie również odgrywać istotną rolę w monitorowaniu i ocenie realizowanych polityk i programów oraz zmianach w zakresie realizacji *Strategii*. Regionalne Forum Terytorialne (RFT), koordynujące proces zarządzania strategicznego na poziomie całego województwa, stanowić będzie natomiast główne gremium opiniodawczo-doradcze oraz eksperckie dla Zarządu Województwa Dolnośląskiego. Głównym podmiotem odpowiedzialnym za monitorowanie i ewaluację zaktualizowanej *Strategii*, będzie Instytut Rozwoju Terytorialnego (IRT), a podejmowane działania prowadzić będzie wraz z siecią podmiotów współpracujących, w ramach której powinny zachodzić dwukierunkowe interakcje, obejmujące współpracę merytoryczną, raportowanie i sprawozdawczość oraz wymianę danych i informacji, konsultacje, analizy, zalecenia i rekomendacje.

7.3 INSTRUMENTY MONITORINGU SRWD

Podstawowymi instrumentami monitoringu, służącymi realizacji efektywnej sprawozdawczości służyć będą **raporty monitoringowe**: *Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczym województwa dolnośląskiego* oraz *Raport z realizacji strategii rozwoju województwa dolnośląskiego 2030*. Będą one stanowić narzędzie wspomagające podejmowanie decyzji przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego w sprawach związanych z realizacją *Strategii* i **pozwolą na dostosowanie podejmowanych działań do zdiagnozowanych potrzeb oraz zmieniających się warunków społeczno-gospodarczych. Stanowiąc też będą podstawę do prac aktualizujących *Strategie***, w tym także przedłużających okres jej obowiązywania o kolejne lata. Wdrożenie cyklicznego raportowania odpowiadać będzie na potrzeby głównych jego odbiorców, pełniąc funkcję **analityczną, rekomendacyjną** i informacyjno-promocyjną, a odpowiedzialność za raportowanie ponosić będą wszystkie podmioty zaangażowane w realizację *Strategii*.

Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczym województwa dolnośląskiego w syntetycznym ujęciu obejmować będzie charakterystykę stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa na tle kraju i Europy. Wskaże on również główne tendencje w rozwoju poszczególnych dziedzin życia społeczno-gospodarczego i uwzględni podstawowe uwarunkowania przestrzenne. Zakres tematyczny obejmie między innymi procesy zachodzące w gospodarce narodowej na terenie województwa, z uwzględnieniem zjawisk istotnych z punktu widzenia rozwoju: procesów demograficznych, rynku pracy i gospodarki. Monitoring sytuacji społeczno-gospodarczej i zagospodarowania przestrzennego, oparty na statystyce, analizach i badaniach, umożliwi uchwycenie zachodzących zmian oraz ocenę szans i zagrożeń, pozwalających na wsparcie procesów decyzyjno-strategiczych.

Raport przygotowywany będzie w cyklu trzyletnim. Jednostką odpowiedzialną za przygotowanie raportu będzie Instytut Rozwoju Terytorialnego. Wśród jednostek współpracujących przy jego opracowaniu wymienić należy w **szczególności Departamenty i Wydziały Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego** oraz podlegające mu jednostki. Dokument ten będzie powstawał w oparciu o dane pochodzące ze statystyki ogólnej (GUS, BDL) oraz informacji pozyskanych od podmiotów współpracujących.

Raport z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 stanowić będzie podstawowy element właściwego monitoringu i ewaluacji dokumentu *Strategii*. Raport ten, poprzez monitoring wybranych wskaźników, wskazywać będzie na stan realizacji *Strategii* oraz pozwoli na ocenę stopnia i dynamiki postępu w realizacji przyjętych celów. Raport ten zawierać będzie również pełen zestaw informacji na temat działań podejmowanych na terenie województwa dolnośląskiego zarówno przez samorząd województwa, jak i władze krajowe. Będzie mógł więc stanowić podstawę podejmowania działań korygujących, w tym usuwania ewentualnych nieprawidłowości w wydatkowaniu środków wojewódzkich i unijnych.

Raport opracowywany będzie w cyklu trzyletnim. Zostanie on opracowywany przez Instytut Rozwoju Terytorialnego na podstawie ogólnie dostępnych danych statystycznych oraz danych dostarczonych przez poszczególne Departamenty i Wydziały Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego oraz podlegające mu jednostki zaangażowane w realizację zapisów *Strategii. Raport z realizacji Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030* przedkładany będzie do zatwierdzenia Zarządowi Województwa Dolnośląskiego. Następnie zostanie przedłożony do zapoznania Sejmikowi Województwa Dolnośląskiego, Regionalnemu Forum Terytorialnemu oraz opinii publicznej.

Bieżący monitoring obejmować będzie rokroczne opracowanie Sprawozdania z realizacji Strategii rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030, zawierającego syntetyczną informację na temat realizacji celów strategicznych, podjętych działań i uzyskanych produktów.

7.4 MONITORING REALIZACJI

Dobór właściwych wskaźników, mierzalnych i dostępnych w statystyce publicznej lub w wewnętrznym systemie sprawozdawczości UMWD, umożliwiać będzie efektywne monitorowanie procesu wdrażania *SRWD 2030*. Zdefiniowane wskaźniki monitoringu odnoszące się do każdego celu strategicznego *SRWD 2030* mają charakter ilościowy odnosząc się do rezultatów realizacji. Ich uzupełnieniem będą informacje nt. bezpośrednich produktów powstałych podczas realizacji *Strategii*.

MACIERZ WSKAŹNIKÓW

Lp.	Cel strategiczny	Nr wskaźnika	Nazwa wskaźnika [jednostka]	Źródło	Tendencja 2010-2016	Wartość 2016	Oczekiwana wartość wskaźnika 2020	Oczekiwana wartość wskaźnika 2030
1.	EFEKTYWNE WYKORZYSTANIE GOSPODARCZEGO POTENCJAŁU REGIONU	1.1.	Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca [zł]	GUS	▲	52 203 ₂₀₁₅	59 000	75 000
		1.2.	Relacja skrajnych wartości (liczona jako iloraz maksymalnej i minimalnej wartości) PKB brutto na 1 mieszkańca [zł] w podregionach	GUS	▲	2,23	2,15	2,05
		1.3.	Liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. ludności	GUS	▲	1 244	1 325	1 500
		1.4.	Nakłady na B+R w relacji do PKB oraz nakłady przedsiębiorstw na B+R w relacji do PKB	GUS	▲	0,85 ²⁰¹⁵ 0,49 ²⁰¹⁵	1,10 0,70	2,00 1,80
		1.5.	Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych w przedsiębiorstwach przemysłowych na eksport w przychodach netto ze sprzedaży ogółem [%]	GUS	▲	11,05	12,40	16,00
		1.6.	Udział przedsiębiorstw przemysłowych/usługowych współpracujących w zakresie działalności innowacyjnej w % ogółu przedsiębiorstw [%]	GUS	▼ ▼	6,2 3,3	6,4 4,1	7,0 6,0
2.	POPRAWA JAKOŚCI I DOSTĘPNOŚCI USŁUG PUBLICZNYCH	2.1.	Budynki mieszkalne podłączone do kanalizacji w % ogółu budynków mieszkalnych [%]	GUS	▲	59,2	63,5	73,0
		2.2.	Odsetek dzieci objętych opieką w żłobkach [%]	GUS	▲	12,5	16,5	20,0
		2.3.	Liczba miejsc w placówkach stacjonarnej pomocy społecznej [szt.]	GUS	▲	8 223	8 700	9 800
		2.4.	Odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym [%]	GUS	▲	81,9	84,0	89,0
		2.5.	Odsetek przedsiębiorstw sektora niefinansowego wykorzystujących Internet w kontaktach z administracją publiczną [%]	GUS	▲	95,5	97,0	99,0
		2.6.	Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych	GUS	▼	3,8	3,6	3,3
		2.7.	Liczba uczestników imprez masowych ogółem (artystyczno-rozrywkowych, sportowych i interdyscyplinarnych) [tys. os.]	GUS	▲ 2015-2016	2 176	2 220	2 300

Lp.	Cel strategiczny	Nr wskaźnika	Nazwa wskaźnika [jednostka]	Źródło	Tendencja 2010-2016	Wartość 2016	Oczekiwana wartość wskaźnika 2020	Oczekiwana wartość wskaźnika 2030
3.	WZMOCNIENIE REGIONALNEGO KAPITAŁU LUDZKIEGO I SPOŁECZNEGO	3.1.	Frekwencja w wyborach do organów jednostek samorządu terytorialnego (I tura) [%]	GUS	–	44,8 ²⁰¹⁴	47,0	51,0
		3.2.	Osoby w wieku 25-64 lata uczestniczące w kształceniu lub szkoleniu [%]	GUS	▼	4,3	4,8	5,5
		3.3.	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym [%]	GUS	▼	10,5	10,0	9,0
		3.4.	Liczba kobiet, które nie podjęły zatrudnienia po urodzeniu dziecka na 10 tys. mieszkańców [os.]	GUS	▼	43,5	42,0	39,0
		3.5.	Zdawalność egzaminów maturalnych [%]	GUS	▼	77,0	78,5	82,0
		3.6.	Liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców	GUS	▲	40,4	42,5	46,0
		3.7.	Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20-64 lata wg BAEL [%]	GUS	▲	70	71	73
		3.8.	Liczba widzów i słuchaczy teatrów i instytucji muzycznych na 1000 mieszkańców	GUS	▲	716	725	750
4.	ODPOWIEDZIALNE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW I OCHRONA WALORÓW ŚRODOWISKA NATURALNEGO I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	4.1.	Udział gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji w powierzchni ogółem [%]	GUS	▲	0,40	0,35	0,20
		4.2.	Udział energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych w produkcji energii elektrycznej ogółem [%]	GUS	▲	6,5	9,5	22,0
		4.3.	Emisja zanieczyszczeń gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych SO ₂ /NO _x [kg na 1 mieszkańca]	GUS	▼	6,9 3,8	6,0 3,5	4,8 2,9
		4.4.	Klasa stref dla pyłów zawieszonych PM 10 (wartość średniodobowa): - aglomeracja wrocławska - miasto Legnica - miasto Wałbrzych - strefa dolnośląska	WIOŚ	▼	C C A C	B B A B	A A A A
		4.5.	Udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie w ilości odpadów komunalnych ogółem [%]	GUS	▲	21,3	24,5	35,0
		4.6.	Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem [%]	GUS	▲	18,6	18,6	18,8
		4.7.	Odpady wytworzone w ciągu roku (nagromadzone z wyłączeniem odpadów komunalnych) [tys. ton]	GUS	▲	35 579	34 000	32 600
5.	WZMOCNIENIE PRZESTRZENNEJ SPÓJNOŚCI REGIONU	5.1.	Długość dróg ekspresowych i autostrad na 10 tys. ludności [km]	GUS	▲	0,99	1,05	1,67
		5.2.	Udział mieszkańców w strefie dostępności do 30 minut od węzłów autostrad i dróg ekspresowych w ogólnej liczbie ludności [%]	IRT	▲	63	65	79
		5.3.	Liczba pasażerów odprawianych w transporcie kolejowym (Koleje Dolnośląskie, Przewozy Regionalne) [mln os.]	UMWD ¹²	▲	19,8	-	-
		5.4.	Ruch pasażerów w portach lotniczych - przyjazdy i wyjazdy [tys. os.]	GUS	▲	2 371,6	2 700,0	4 000,0
		5.5.	Wypadki drogowe na 100 tys. ludności [osoba]	GUS	▲	80	67	50
		5.6.	Długość czynnych linii kolejowych w województwie	GUS	▲	1750	1850	2050
		5.7.	Liczba miast obsługiwanych regionalnym transportem kolejowym	UMWD	▲	53	57	83

Wykaz użytych skrótów

BAEL	Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności
EZD	System elektronicznego zarządzania dokumentami
EFSI	Europejskie Fundusze Strukturalne i Inwestycyjne
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IOB	Instytucje otoczenia biznesu
IRT	Instytut Rozwoju Terytorialnego
JCWP	Jednolite części wód powierzchniowych
LGOM	Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy
MŚP	Małe i Średnie Przedsiębiorstwa
OSI	Obszary Strategicznej Interwencji
OZE	Odnawialne Źródła Energii
PKB	Produkt krajowy brutto
PKD	Polska Klasyfikacja Działalności
PO Ryby	Program Operacyjny Rybactwo i Morze 2014-2020
PO WER	Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020
POIS	Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020
PROW	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020
PZPWD	Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego
RFT	Regionalne Forum Terytorialne
SOR	Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020
SRWD 2030	Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030
SSE	Specjalne Strefy Ekonomiczne
TEN-T	Transeuropejskie sieci transportowe (ang. Trans-European Network-Transport)
UMWD	Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego
UNESCO	Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury
WRDS	Wojewódzka Rada Dialogu Społecznego
ZIT	Zintegrowane Inwestycje Terytorialne

Wykaz źródeł

- Analiza przyczyn umieralności mieszkańców Dolnego Śląska ze szczególnym uwzględnieniem chorób układu krążenia, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2015.
- Analiza źródeł finansowania kultury na Dolnym Śląsku, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2016.
- Barometr koniunktury gospodarczej województwa dolnośląskiego, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2015-2017.
- Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody GDOŚ.
- Demograficzne i gospodarcze aspekty rozwoju miast Dolnego Śląska, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2015.
- Dolnośląska Polityka Rowerowa, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2017.
- Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy.
- Dolny Śląsk. Zielona Dolina Żywności i Zdrowia, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław 2017.
- Działalność gospodarcza podmiotów z kapitałem zagranicznym w województwie dolnośląskim w latach 2012-2015, Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław 2017.
- Eurostat regional yearbook, EUROSTAT 2017.
- Ewaluacja Ex-Ante Projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030, Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o, Wrocław 2018.
- Fronczak K., Leśne Kompleksy Promocyjne. Las w dziewiętnastu odsłonach, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych.
- Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych.
- Inwestorzy zagraniczni na terenie Dolnego Śląska, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2015.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020, 2010.
- Lecznictwo uzdrowiskowe w Polsce w latach 2000-2010, GUS Kraków 2011.
- Leśnictwo 2015, GUS Warszawa 2015.
- Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie dolnośląskim w 2016 r., Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław 2017.
- Mapa akustyczna dróg krajowych na terenie województwa dolnośląskiego o ruchu powyżej 3 000 000 pojazdów, GDDKiA, 2012.
- Ocena stopnia zanieczyszczenia gleb w województwie dolnośląskim w 2015 roku. Obszary bezpośrednio zagrożone zanieczyszczeniami, WIOŚ we Wrocławiu, Wrocław, marzec 2016.
- Ochrona środowiska 2015, GUS, Warszawa 2015.
- Okręgowa Komisja Egzaminacyjna we Wrocławiu.
- Opracowania diagnostyczne w ramach prac nad planem zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2016-2017.
- Opracowanie ekofizjograficzne dla województwa dolnośląskiego, Zarząd Województwa Dolnośląskiego, Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne we Wrocławiu, Wrocław 2005.
- Plan inwestycji transportowych o znaczeniu regionalnym w województwie dolnośląskim realizowanych ze środków EFRR 2014-2020, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2017.
- Prognoza demograficzna dla gmin województwa dolnośląskiego do 2035 roku, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2015.
- Prognoza rynku pracy dla gmin województwa dolnośląskiego do 2035 roku, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2014.

- Program ochrony środowiska przed hałasem dla miasta Wrocławia – aktualizacja, Wrocław 2013
- Program ochrony środowiska przed hałasem dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2013-2017, Uchwała Nr 5555/IV/14 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 8 kwietnia 2014 r.
- Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego 2020, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2015.
- Projekt Planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław, listopad 2017.
- Projekt Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 z czerwca 2018.
- Raport o stanie środowiska w województwie dolnośląskim w 2014 r., WIOŚ, Wrocław 2015.
- Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczym województwa dolnośląskiego, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2017.
- Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa dolnośląskiego w 2016 r., Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław 2017.
- Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych we Wrocławiu.
- Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska we Wrocławiu.
- Rocznik statystyczny rolnictwa, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2015.
- Rolnictwo 2015, Główny Urząd Statystyczny, Departament Rolnictwa, Warszawa 2016.
- Rozwój demograficzny województwa dolnośląskiego do 2035 roku, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2015.
- Siła gospodarcza Dolnego Śląska, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu, Wrocław 2017.
- Siódmy raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, EUROSTAT 2017.
- Społeczeństwo informacyjne w Polsce – Wyniki badań statystycznych z lat 2011-2015, GUS, Warszawa 2015.
- Spójność społeczno-gospodarcza i przestrzenna obszarów funkcjonalnych, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2016.
- Spójność społeczno-gospodarcza województwa dolnośląskiego, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2017.
- Stan i zmiany właściwości gleb użytkowanych rolniczo w województwie dolnośląskim w latach 2000-2005, UMWD, IUNIG Puławy, Puławy-Wrocław 2007.
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), 2017.
- Studium spójności funkcjonalnej we Wrocławskim Obszarze Funkcjonalnym (WrOF), Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2015.
- Studium wydobywania i transportu surowców skalnych. Stan i perspektywy, Instytut Rozwoju Terytorialnego, Wrocław 2012.
- Turystyka w 2015 r., GUS Warszawa 2016.
- Turystyka w 2015 r., GUS Warszawa 2016.
- Turystyka w województwie dolnośląskim w latach 2011-2011, GUS Wrocław 2012.
- Turystyka w województwie dolnośląskim w latach 2011-2011, GUS Wrocław 2012.
- Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska.
- Wspólna Koncepcja Przyszłości dla polsko-niemieckiego obszaru powiązań. Wizja 2030, Komitet ds. Gospodarki Przestrzennej Polsko-Niemieckiej Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Regionalnej i Przygranicznej, Warszawa 2016.

**STRATEGIA ROZWOJU
WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO
2030**